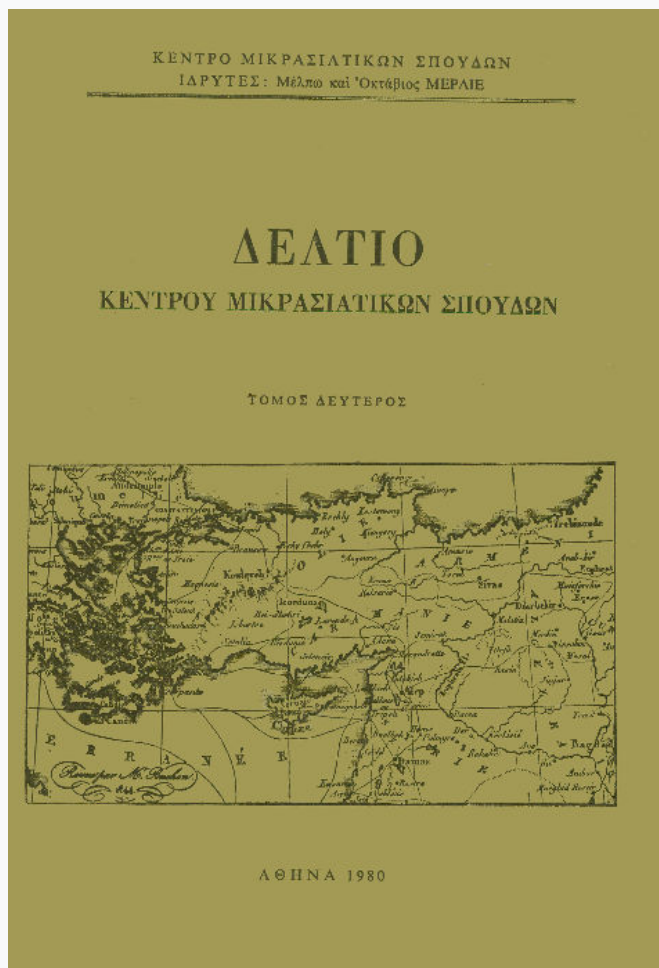


Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών

Τόμ. 2 (1980)



Ο Λίβας της Τραπεζούντας και το τμήμα της ανατολικής Μαύρης θάλασσας στις αρχές του 16ου αιώνα

M. Tayyib Gokbilgin, Ευαγγελία Μπαλτά

doi: [10.12681/deltiokms.250](https://doi.org/10.12681/deltiokms.250)

Copyright © 2015, Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών



Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Gokbilgin M., & Μπαλτά Ε. (1980). Ο Λίβας της Τραπεζούντας και το τμήμα της ανατολικής Μαύρης θάλασσας στις αρχές του 16ου αιώνα. *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών*, 2, 121-182. <https://doi.org/10.12681/deltiokms.250>

Ο ΛΙΒΑΣ¹ ΤΗΣ ΤΡΑΠΕΖΟΥΝΤΑΣ ΚΑΙ ΤΟ ΤΜΗΜΑ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΜΑΥΡΗΣ ΘΑΛΑΣΣΑΣ ΣΤΙΣ ΑΡΧΕΣ ΤΟΥ 16ου ΑΙΩΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἡ μελέτη τοῦ Μ. Taḡyib Gökbilgin γιὰ τὴν κατάσταση τοῦ λιβά τῆς Τραπεζούντας καὶ τοῦ τμήματος τῆς Ἀνατολικῆς Μαύρης θάλασσας στὶς ἀρχὲς τοῦ 16ου αἰώνα δημοσιεύθηκε στὸ τούρκικο περιοδικὸ *Belleten* (τεῦχ. 102, Ἀπρίλιος 1962) ποὺ ἐκδίδει τὸ Ἰδρυμα Τουρκικῆς Ἱστορίας (*Türk Tarih Kurumu*).

Ἡ μελέτη του βασίστηκε στὰ κατάστιχα τῆς περιοχῆς Τραπεζούντας ποὺ βρίσκονται στὰ Ἀρχεῖα Προεδρίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὅρισμένα ἀπὸ τὰ κατάστιχα αὐτὰ χρησιμοποίησε ὁ Ν. Beldiceanu*, ἐνῶ παλιότερα, τὸ 1945, εἶχε δημοσιεύσει ὁ Barkan** τὸν κανονναμὲ τῆς πόλεως Τραπεζούντας.

Μέσα στὰ πλαίσια μεταφράσεων, ἀπὸ τὰ τούρκικα, ἄρθρων ποὺ ἀφοροῦσαν τὸ μικρασιατικὸ ὡρο, μεταφράστηκε, γιὰ νὰ δημοσιευθεῖ, καὶ τὸ ἄρθρο τοῦ Gökbilgin ἀπὸ τοὺς συνεργάτες τοῦ Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν Γεώργιο Μαυροχαλυβίδη καὶ Γεώργιο Παντελίδη. Τὴ μετάφραση τῶν δύο συνεργατῶν εἶχε ἐλέγξει ἡ Κα. Ἐλισάβετ Ζαχαριάδη-Οἰκονομίδη, ἡ ὁποία ἔκανε ὁρισμένους παρατηρήσεις (βλ. σημείωμά της με ἡμερομηνία 12.4.68) σχετικὰ με τὴ σωστότερη ἀπόδοση στὰ ἐλληνικὰ τῶν τούρκικων ὄρων, ὅπως καὶ ὁρισμένους ὑποδείξεις.

Τὸ 1978 ἀνέλαβα τὴν ἐπιμέλεια τῶν χειρογράφων τῆς ὑπάρχουσας μετάφρασης, πιστεύοντας ὅτι ἡ δημοσίευση τῆς μελέτης τοῦ Gökbilgin γιὰ τὴν περιοχή τῆς Τραπεζούντας θὰ βοηθοῦσε τοὺς Ἑλλήνες ἱστορικοὺς ποὺ ἀσχολοῦνται με θέματα

1. Τὰ βιβλία ἀπογραφῶν (*tahrir defterleri, tapu defterleri*) τοῦ Ἀρχείου Προεδρίας ποὺ ἦταν πηγὲς γι' αὐτὴ τὴ μονογραφία εἶναι τὰ ἑξῆς:

Ἀρ. 52 ('Εγ. 921), Ἀρ. 53 ('Εγ. 923-937), Ἀρ. 387 ('Εγ. 929), Ἀρ. 288 ('Εγ. 961).

(Σημ. τοῦ συγγραφέα).

* Nicoară Beldiceanu, «Biens Monastiques d'après un registre Ottoman de Trébizonde (1487). Monastères de la Chrysoképhalos et du Pharos», *Revue des Études Byzantines*, 35 (1977), 175-213.

** Ömer Lütfi Barkan, XV ve XVI inci asirlarda osmanlı imparatorlugunda ziraî ekonominin hukukî ve malî esasları; *I Kanunlar*, Istanbul, 1945, 56-61. (Οἱ νομικὲς καὶ οἰκονομικὲς βάσεις τῆς ἀγροτικῆς οἰκονομίας στὴν ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία κατὰ τὸ 15ο καὶ 16ο αἰώνα).

οικονομικής ιστορίας. Στα πλαίσια αυτής της εϋθύνης μου έκανα τόν έλεγχο κατευθείαν από τό τούρκικο κείμενο, προκειμένου ν' αποφευχθούν γλωσσικά λάθη, παραποιήσεις ή άπλυστεύσεις στην άπόδοση των διοικητικών, οικονομικών και νομικών όρων. Όπου ήταν δυνατό νά άποδοθούν στά έλληνικά οί τουρκοί όροι με αντίστοιχους έλληνικούς, αυτό έγινε. Τίς περισσότερες φορές, όταν μάλιστα πρόκειται για φόρους και άξιώματα, συνοδεύονται από τόν τούρκικο όρο μέσα σέ παρένθεση. Επίσης έγιναν ύποσημειώσεις-σχόλια, —όπου θεωρήθηκε κάτι τέτοιο απαραίτητο— για νά δοθεί στόν Έλληνα άναγνώστη ή ακριβής σημασία του όρου μέσα στά πλαίσια της Όθωμανικής ιστορίας των θεσμών, και μιά στοιχειώδης βιβλιογραφία για όσους θά ήθελαν περισσότερα στοιχεία.

Γιά τή σύνταξη των ύποσημειώσεων-σχολίων πού άφορούν φόρους, άξιώματα, όρους οικονομικούς, διοικητικούς, νομικούς είχα ως όδηγό μου τήν έργασία του Βασίλη Δημητριάδη (Ή Κεντρική και Δυτική Μακεδονία κατά τόν Έβλιγιά Τσελεπή, Θεσσαλονίκη, 1973) τόν όποιο θά ήθελα και από αυτή τή θέση νά εύχαριστήσω για τίς ύποδείξεις του.

F.M.

Ἡ Τραπεζούντα καὶ ἡ περιφέρειά της ἔμεινε γιὰ πολὺ καιρὸ μετὰ τὴν ἄλωσή της ἀπομονωμένη καὶ χωρισμένη² ἀπὸ τὴν ὑπόλοιπὴ Ὄθωμανικὴ Αὐτοκρατορία. Δὲν εἶχε συμπεριληφθεῖ στὴν ὀργάνωση ἐγιαλετιῶν³. Διοικοῦνταν ἀπὸ ἀνεξάρτητους ἀνώτερους διοικητὲς καὶ ἱκανοὺς στρατιωτικοὺς ἡγέτες: τὰ κάστρα ἀπὸ φρούραρχους (dizdar)⁴ καὶ σουμπασηδες⁵, οἱ πόλεις καὶ οἱ κωμοπόλεις ἀπὸ καδῆδες (kadı)⁶, ζαϊμηδες (zaım)⁷ καὶ ἐμίρηδες (ümeyra)⁸. Ἀπὸ καιρὸ σὲ καιρὸ ἔστελναν ἀπὸ τὴν ἔδρα τοῦ κράτους μερικοὺς βεζίρηδες (vezir)⁹ καὶ σημαίνουσες προσωπικότητες.

Μόλις τὴν ἐποχὴ τοῦ Βαγιαζίτ Β΄¹⁰, ὅταν στάλθηκε ἐδῶ ὁ πρίγκιπας Σελίμ¹¹ ὡς σαντζάκμπεης¹², φαίνεται ὅτι ἄρχισε νὰ ἀποκτᾷ μὲς τὴν ὀργάνωση τῆς Αὐτοκρατορίας μεγάλη σπουδαιότητα ἀπὸ ἄποψη διοικητικῆ, στρατιωτικῆ καὶ οἰκονομικῆ, νὰ κάνει αἰσθητὴ τὴν ὑπαρξὴ της καὶ νὰ προσελκύει τὴν προσοχὴ καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τῆς ἔδρας τοῦ κράτους. Ἀρχικά, δὲν περίμενε κανεὶς ὅτι θὰ ἀποκτοῦσε ἡ περιοχὴ αὐτὴ κάποια ἀνάπτυξη, ὥστε νὰ καταλάβει τίς πρῶτες θέσεις στὴν κοινωνικὴ, οἰκονομικὴ καὶ πολιτικὴ κίνηση καὶ δραστηριότητα τῆς Αὐτοκρατορίας, ἐπειδὴ, καὶ μετὰ τὴν προσάρτησή της στὸ κράτος τῶν Ὁσμανλήδων, γιὰ ἄρκετὸ καιρὸ οἱ μὴ μουσουλμάνοι ραγιάδες ἀποτελοῦσαν τὴν πλειονότητα τῶν κατοίκων της. Ἐξαιτίας αὐτοῦ τοῦ γεγονότος ἀπαιτοῦνταν καιρὸς γιὰ νὰ προσλάβει τουρκοϊσλαμικὸ χαρακτήρα καὶ ἔτσι νὰ ἄρχισαι μὲ αὐτὴ τὴν ταυτότητα νὰ παίξει κάποιο ρόλο. Γι' αὐτὸ, καὶ στὰ ἄρχειά μας τὸ ἱστορικὸ ὕλικὸ γιὰ τὸ σαντζάκι¹³ τῆς Τραπεζούντας ἀρχίζει ἀπὸ χρονολογία σχετικὰ νεώτερη. Δυστυχῶς δὲ βρίσκονται ἀνάμεσα στὶς καταχωρήσεις περιοχῶν τοῦ 15οῦ αἰῶνα καὶ κώδικες ποὺ ν' ἀνήκουν στὴν περιοχὴ αὐτὴ. Ἐχοντας αὐτὸ ὑπόψη μας θὰ προσπαθήσουμε σ' αὐτὴ τὴ μελέτῃ νὰ μεταφέρουμε μὲ τὸν καταλλήλοτερο τρόπο τὸ καθεστῶς τῆς περιοχῆς καὶ τὴ διοικητικὴ, κοινωνικο-οικονομικὴ μορφή καὶ ὑπόδομή της, παραθέτοντας ἱστορικὲς ἐγγραφὰς καὶ καταχωρήσεις ποὺ ἀναφέρονται στὸ λιβὰ τῆς Τραπεζούντας, κατὰ τίς ἀρχὲς τοῦ 16οῦ αἰῶνα καὶ κυρίως κατὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ σουλτάνου Γιαβούζ Σελίμ¹⁴ (1515: Ἐγ. 921).

Παρατηροῦμε ὅτι ὁ λιβὰς τῆς Τραπεζούντας ἐνσωματώθηκε στὶς ἀρχὲς τοῦ 16οῦ αἰῶνα κατὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ σουλτάνου Σελίμ Α΄ στὸ ἐγιαλέτι Tokat-Amasya-Sivas¹⁵, ποὺ λεγόταν Ρούμ ἐγιαλετί¹⁶, δηλαδὴ ἐγιαλέτι τοῦ Μικροῦ Ρούμ (Eyalet-i Rûmiye-i Suğra). Ἀρχικά, τὸ ἐγιαλέτι αὐτὸ κατὰ τὸ 15ο αἰῶνα ἀποτελοῦνταν ἀπὸ τοὺς λιβάδες:

I. Ἀμάσειας (Amasya)

II. Τοκάτης-Σεβάστειας (Tokat-Sivas)

III. Σόνισας-Νεοκαισάρειας (Sonisa-Niksar)

IV. Καραχισάρ Σαρκί (Karahisar-ı Şarkî) ἢ ᾽Ανατολικὸ Καραχισάρ Χα-σάν (Karahisar-ı Hasan draz)

V. Τζανίκ (Canik)¹⁷

καὶ λεγόταν βιλαέτι¹⁸ τοῦ Παλίου Ροῦμ (Vilâyet-i Rum-i Kadîm). Στους πέντε αὐτοὺς λιβάδες βρίσκονταν 28 καζάδες¹⁹, δηλ. περιοχὲς καθηλικίων. Ἀργότερα, τὴν ἐποχὴ τοῦ σουλτάνου Γιαβούζ Σελίμ, προστέθηκαν μερικὲς νέες κτήσεις σ' αὐτὸ τὸ ἐγιαλέτι

VI. ὁ λιβάς τῆς Τραπεζούντας (μὲ 8 καθηλικία)

VII. ὁ λιβάς Kemah²⁰ (μὲ 2 καθηλικία)

VIII. ὁ λιβάς Bayburt²¹ (μὲ 2 καθηλικία)

IX. ὁ λιβάς Malatya²² (ἔχοντας μαζί μὲ τὸ Gerger²³ καὶ Kâhta²⁴ 3 καθηλικία)

X. Ὁ λιβάς Ντιβριγι-Νταρένδε (Divriği - Darende)²⁵, περιοχὴ 2 καθηλικίων. Τὸ τμήμα αὐτὸ στοὺς κώδικες ἀπογραφῆς, κατὰ τὸ πρῶτο μισὸ τοῦ 16ου αἰώνα, εἶχε ὀνομαστεῖ βιλαγέτι τοῦ Νέου Ροῦμ (vilayet-i Rûm-i Hâdis) δηλ. περιοχὴ πού προστέθηκε μεταγενέστερα.

Παρατηροῦμε ὅτι, ἓνα τμήμα ἀπὸ αὐτὲς τίς χώρες πού προστέθηκαν, ἦταν περιοχὲς πού εἶχαν προσαρτηθεῖ μετὰ τοὺς πολέμους ἐναντίον τῶν Σαφεβί²⁶ καὶ τῶν Μαμελούκων²⁷. Στὴν Τραπεζούντα τὴν ἐποχὴ πού προστέθηκαν αὐτὲς οἱ περιοχὲς ἢ λίγο πρίν, εἶχε διαμορφωθεῖ ἓνας ἀνεξάρτητος λιβάς (στὴν ἀρχὴ ὡς σαντζάκι πρίγκιπα) πού ὕστερα ἀπὸ ἓνα ἰδιόμορφο καθεστῶς πέρασε σὲ μιὰ κανονικὴ καὶ ὁμαλὴ κατάσταση σύμφωνα μὲ τοὺς ἰσχύοντες κανονισμούς. Ὡστόσο ἡ διοικητικὴ αὐτὴ διαίρεση ὑπῆρχε μόνο κατὰ τὸ 16ο αἰώνα. Ἦταν φυσικὸ ἡ προσάρτηση τῆς Τραπεζούντας καὶ τῆς Μαλάτιας στὸ ἴδιο ἐγιαλέτι νὰ δημιουργεῖ ἀπὸ πρακτικὴ ἀποψη πάρα πολλὲς δυσκολίες στὴ διοίκησή τους. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο, ἀργότερα τὰ σαντζάκια αὐτὰ ὑπῆχθησαν σὲ χωριστὴ διοικητικὴ διαίρεση. Ἔτσι, ὥστε ἡ Μαλάτια ἐγινε ἓνα ἀπὸ τὰ σαντζάκια τοῦ ἐγιαλέτ Dülkadir (Maraş²⁸ - Elbistan). Τὰ σαντζάκια Şarkî Karahisar, Bayburt, Kemah προσαρτήθηκαν στὸ νεοδημιουργημένον ἐγιαλέτι τοῦ Ἑρζερούμ.

Ὁ λιβάς τῆς Τραπεζούντας μὲ τὰ σαντζάκια Batum²⁹ καὶ Gönye ἀποτελέσαν κατὰ τὰ τέλη τοῦ 16ου αἰώνα ἓνα νέο, ἐνιαῖο ἐγιαλέτι πού περιελάμβανε ὅλα τὰ παράλια τῆς Ἀνατολικῆς Μαύρης Θάλασσας ὡς τὸ σαντζάκι τοῦ Τζανίκ (Σαμψούντα). Αὐτὸ, ὅπως καὶ παλαιότερα, εἶχε μείνει στὸ ἐγιαλέτι τοῦ Ροῦμ. Ἀλλὰ, ἐπειδὴ θὰ ἀσχοληθοῦμε μὲ τὴν κατάσταση πού ἐπικρατοῦσε κατὰ τὸ πρῶτο μισὸ τοῦ 16ου αἰώνα, θὰ ἐξετάσουμε τὸ λιβά τῆς Τραπεζούντας μέσα στὰ πλαίσια τοῦ ἐγιαλέτ τοῦ Ροῦμ.

Ἐδῶ πρῶτα πρῶτα παρουσιάζεται ἡ ἀνάγκη νὰ σχηματίσουμε μιὰ σαφὴ ἰδέα καὶ νὰ δώσουμε μιὰ ἐρμηνεῖα στοὺς ὅρους ἐ γ ι α λ ἔ τ ι (eyâlet) καὶ β ι λ α ἔ τ ι (vilâyet). Ὅπως ξέρουμε, τὸ κράτος τῶν Ὁσμανλίδων κατὰ τὴν

ἐποχή τῆς ἱδρύσεώς του, ἀφοῦ κατάρτισε τὰ ἐγιαλέτια Ρούμελης (Rumeli)³⁰ καὶ Ἀνατολῆς³¹ (Anadolu), ὀργάνωσε μὲ τὴ σειρά τους καὶ τὰ ἐγιαλέτια Ρούμ (Rum), Καραμάν (Karaman), Ντούλκαντιρ (Dülkadir) καὶ διαίρεσε τὸ καθένα, ὡς μιά διοικητικὴ καὶ στρατιωτικὴ ἐνότητα, σὲ σαντζάκια (ὀργάνωση λιβάδων). Ἐδῶ γιὰ τὰ μέρη αὐτά, ὁ ὅρος ἐγιαλέτι σήμαινε τὴ μεγαλύτερη ἐπίσημη διοικητικὴ ἐπαρχία, δηλαδὴ μιά ἐνότητα (μιὰ μονάδα) ποὺ ἀποτελοῦνταν ἀπὸ πολλὲς μεμονωμένες φυσικὲς καὶ γεωγραφικὲς περιοχές. Συνέβαινε καμιά φορὰ ἀντὶ αὐτοῦ τοῦ ὅρου νὰ χρησιμοποιεῖται ὡς συνώνυμὴ του καὶ ἡ λέξη βιλαέτι. Ἀλλωστε, σὲ μερικὰ κατάστιχα, ποὺ τὰ εἶχαμε ὡς βάση γιὰ τὸ θέμα αὐτό, τὸ ἐγιαλέτι Ρούμ αὐτὴ τὴν ἐποχή, καταγράφεται «βιλαέτι τοῦ Παλιοῦ Ρούμ» (vilâyet-i Rum-i Kadîm) καὶ βιλαέτι τοῦ Νέου Ρούμ (vilâyet-i Rûm-i Hâdis). Κι αὐτὸ ἀποτελεῖ ἓνα παράδειγμα γιὰ ὅσα σχετικὰ εἴπαμε παραπάνω. Πρέπει νὰ προσθέσουμε, ὅμως, ἀμέσως ὅτι στὰ ἴδια κατάστιχα ὁ ὅρος βιλαέτι χρησιμοποιεῖται ὡς ὅρος ποὺ δηλώνει μιά πολὺ πρὸ μικρὴ διοικητικὴ, στρατιωτικὴ καὶ οἰκονομικὴ περιφέρεια. Θίγοντας ἀμέσως παρακάτω τὸ θέμα αὐτό, παρατηροῦμε –τὸ ἀναφέρουμε ὡς παράδειγμα– διὸ χαρακτηρίζεται μὲ τὸν ὅρο βιλαέτι ἓνα μόνο τμήμα μιᾶς περιφέρειας καδηλικίου (kaza) βιλαέτι Ἰσκελέ τοῦ καζᾶ Ἀρχοβί, βιλαέτι Τσεπνὶ τοῦ καζᾶ Κιουρτούν.

Εἶναι γνωστὸ μὲ πόση προσοχὴ καὶ ἐπιμέλεια γίνονταν οἱ κατὰ τόπους ἀπογραφές τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τῶν γαιῶν, κατὰ τὸ διάστημα ποὺ ὑφίστατο ἡ ἐξουσία τῆς Ὁθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, ὅπως ἐπίσης πόσο σπουδαῖο ρόλο ἔπαιζαν στὶς κάθε εἴδους διαδικασίες. Ἀκόμη εἶναι γνωστὸ πόσο συνδεδεμένες ἦταν μὲ τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἀπογραφῶν ἡ κτηματικὴ καὶ οἰκονομικὴ κατάσταση καὶ ὀργάνωση τῆς Ὁθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας. Προκειμένου νὰ σχηματίσουμε κάποια γνώμη θὰ ἔπρεπε νὰ ἐκθέσουμε ἐδῶ συνοπτικὰ τὴ γενικὴ κατάσταση τοῦ Ρούμ ἐγιαλέτι κατὰ τὰ πρῶτα χρόνια τῆς βασιλείας τοῦ σουλτάνου Σουλεϊμάν τοῦ Κανουνί (Νομοθέτη)³². Πῶς δηλ. ἦταν μὲ τὰ παλιὰ καὶ νέα σαντζάκια του, ἀνάμεσα στὰ ὁποῖα συμπεριλαμβανόταν καὶ ὁ λιβάς τῆς Τραπεζούντας:

Κατὰ τὴν περίοδο αὐτὴ τὸ ἐγιαλέτι τοῦ Ρούμ ἀποτελοῦνταν ἀπὸ 43 καζάδες καὶ 46 κάστρα ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὰ 42 ἦταν τιμαριωτικὰ καὶ τὰ 4 τὰ κατεῖχαν μισθωτοὶ στρατιωτικοὶ (ulûfeli)³³. Διοικοῦνταν ἀπὸ ἓναν μπεηλέρμπεη (μυρμιράν)³⁴, καὶ 9 σαντζάκμπεηδες (Ümerây-ı Elviye)³⁵. Στὴν τεράστια αὐτὴ περιοχὴ βρίσκονταν 37 πόλεις καὶ κωμοπόλεις, 6.447 χωριά, 3.759 γεωργικὲς περιοχές (mezraa)³⁶, 256 τσιφλίκια (çiftlik)³⁷ καὶ 154 ὁμάδες (φυλές νομαδικές ποὺ τὸ χειμῶνα καὶ τὸ καλοκαίρι ἄλλαζαν τόπο διαμονῆς). Ἐπίσης στὴ μεγάλῃ αὐτὴ περιοχῇ, ποὺ ἀπλωνόταν ἀπὸ τὴν Τραπεζούντα ὡς τὴ Μαλάτια, ὑπῆρχαν 43 καδῆδες, ἓνας γιὰ κάθε πόλῃ καὶ κωμόπολῃ, ποὺ ἦταν ἐπιφορτισμένοι μὲ καθήκοντα ἐκδικάσεως δικαστικῶν, διοικητικῶν, δημοτικῶν καὶ

οικονομικῶν ὑποθέσεων, 5 μιραλάηδες (miralay) ὑπεύθυνοι γιὰ τὰ στρατιωτικά, γιὰ τὴ δημόσια τάξη καὶ ἀσφάλεια, 86 ζαϊμηδες, 3.810 τιμαριοῦχοι σπαχήδες (timarları sipahi)³⁸, 46 φρούραρχοι γιὰ τὰ κάστρα, 40 ἐπιμελητὲς κάστρων (kale kethüdası)³⁹, 7 πυροβολητὲς, 1 καπετάνιος, 2.335 φύλακες στὰ κάστρα (kale müstahfır) ἀπὸ τοὺς ὁποίους 1.021 τιμαριοῦχοι (aded-i timarlı)⁴⁰, 1.114 μισθωτοὶ καὶ ξέχωρα 1.008 ἀζάπηδες (azap)⁴¹. Σ' ὅλο τὸ ἐγιναι ἐπισημαίνονται 9 ἀλυκές, 1 ὄρυχειο καλλαίτη, μιὰ θερμοπηγή, 10 πτωχοκομεῖα (imaret), 35 ἱεροδιδασκαλεῖα (medrese)⁴², 93 τζαμιά, 216 τεμένη (mescit)⁴³, 79 λουτρά, 17 ξενῶνες (kervansaray). 13 διδασκαλεῖα, 1.275 μοναστήρια καὶ ἀσκητήρια (zaviye) δερβίσηδων⁴⁴, 3 σκεπαστὲς ἀγορὲς (bedestan)⁴⁵, 86 μύλοι, βαφεῖα, ποτοποιεῖα⁴⁶, μαγαζιά καὶ ἄλλα καταστήματα ποὺ ἦταν καταχωρημένα ἕνα πρὸς ἕνα. Τὰ κατάστιχα παρουσιάζουν 215.503 ἄτομα νὰ ἀπασχολοῦνται σ' αὐτὰ τὰ καταστήματα. Εἶχαν ἐξακριβωθεῖ λεπτομερῶς οἱ φορολογικὲς μονάδες (hane)⁴⁷ ποὺ δὲν ἦταν ὑποχρεωμένες νὰ πληρώνουν ἑκτακτοὺς φόρους (avariz)⁴⁸, ὅπως π.χ. 17 ἀπόγονοι τοῦ προφήτη Μωάμεθ (sâdât)⁴⁹, 1.285 ἱμάμηδες⁵⁰, χατίπηδες⁵¹, μουεζίνηδες⁵² καὶ ἄλλοι, 1.286 ἀπόμαχοι σπαχήδες ἢ παιδιὰ σπαχήδων, ἀναγνώστες τοῦ Κορανίου⁵³, φύλακες μαυσωλείων, ἐρημίτες, ἡγούμενοι δερβίσηδων, «πολιοὶ» γέροντες, ἀνάπηροι, ὄρυζοπαραγωγοί, ἱερακοτρόφοι (şahinciyan)⁵⁴, γεφυροποιοί, μουσελλίμηδες⁵⁵, ἐν ἐνεργείᾳ σπαχήδες, στρατιῶτες ποὺ παίρνουν μέρος σὲ ἐπικίνδυνες ἐπιχειρήσεις (canbaz)⁵⁶, φύλακες στενῶν, κάτοχοι βερατίων⁵⁷, ὑπνέρες κάστρων καὶ ὑδραγωγείων, ἀλατωρύχοι καὶ ἄλλοι. Ἐτσι εἶχαν ἀπογραφεῖ καὶ οἱ φορολογικὲς μονάδες ποὺ πλήρωναν ἑκτακτοὺς φόρους (avariz): μουσουλμανικὲς (100.073 hane, 38.489 ἄγαμοι), χριστιανικὲς (hane-i gebran)⁵⁸, 18.983 ἄγαμοι, 2.030 χήρες). Τὸ σύνολο τῶν ἐσόδων ἀπὸ τὶς πόλεις, κωμοπόλεις καὶ τὰ χωριά ὁλόκληρου τοῦ ἐγιαλὲτ ποὺ προέρχονταν ἀπὸ τὸν κεφαλικὸ φόρο (cizye)⁵⁹, κατ' ἀποκοπὴν φόρους καὶ μισθώματα (mukataâ)⁶⁰, φόρους ὑπὲρ τῆς σουλτανικῆς Αὐλῆς καὶ φόρους γαιῶν καὶ κτημάτων (malikâne)⁶¹, ὑπερέβαινε τὰ τριακόσια ἐξήντα τρία φορτία (yük)⁶² δηλ. τοὺς 36. 320.818 ἄκτσέδες⁶³. Ἀπὸ τὰ ἔσοδα αὐτὰ πάνω ἀπὸ ἐβδομήντα τρία φορτία, δηλαδὴ 7.340.114 ἄκτσέδες προορίζονταν γιὰ τὶς σουλτανικὲς προσόδους (padışah hasları)⁶⁴. ἑφτά φορτία (700.000 ἄκτσέδες σὺν τὰ τέλη ἀπὸ βεράτια καὶ ἐπιστολὲς) γιὰ τὶς προσόδους τοῦ μπητλέρμπεη· εἴκοσι ἑξὶ φορτία, δηλ. 2.655.700 ἄκτσέδες γιὰ τὶς προσόδους τῶν σαντζάκμπεηδων· γιὰ τὶς προσόδους τῶν ζαϊμηδων καὶ τῶν σπαχήδων ἀπὸ τὰ τιμάρια τοὺς πάνω ἀπὸ ἑκατὸν ὀγδόντα τρία φορτία, δηλ. 18.307.523 ἄκτσέδες καὶ ἕνα μέρος ἀπ' αὐτὰ τὰ φορτία γιὰ τὶς προσόδους ἀπὸ τὰ τιμάρια τῶν ἀζάπηδων καὶ τῶν φυλάκων τῶν κάστρων. Πάνω ἀπὸ πενήντα ἑφτά φορτία (5.714.819 ἄκτσέδες) μαζί μὲ βακούφια (vakıf)⁶⁵ καὶ κτήματα πλήρους κυριότητος (emlâk)⁶⁶ διαθέτονταν γιὰ τὶς προσόδους τῶν ἀπογόνων τῶν ἱδρυτῶν βακουφίων (evlâtlık vakıflar).

Παρατηρούμε ότι έχουν εξακριβωθεί με κάθε πιστότητα και ακρίβεια και με κάθε λεπτομέρεια όσοι έμψυχοι και άψυχοι φορείς εξουσίας υπάρχουν στο έγιαλέτι, επίσης οι πηγές των εσόδων τους και ο προορισμός της διάθεσής τους. Επίσης δόθηκαν όλες οι υποχρεώσεις, τα δικαιώματα και οι ευθύνες των άρμοδιών και αξιωματούχων, ώστε να μη μένουν σκοτεινά σημεία. Τώρα αφού σχηματίσαμε μία συνοπτική εικόνα για το έγιαλέτι του Ρούμ, ως ρίξουμε και μία ματιά από πιο κοντά στη γενική όψη και κατάσταση, στο χαρακτήρα και την οργάνωση του λιβά της Τραπεζούντας την ίδια περίοδο. Θα συνεχίσουμε τη μελέτη και την εξέτασή του με τα ονόματα και τις λειτουργίες του, την κοινωνική και οικονομική του κατάσταση.

1. Ο ΚΑΖΑΣ ΤΡΑΠΕΖΟΥΝΤΑΣ

A) *Ἡ πόλη Τραπεζούντα:*

Συνοικίες (mahalle)⁶⁷:

Κατά τα πρώτα χρόνια της βασιλείας του σουλτάνου Σουλεϊμάν του Κανουνι (1520 - 1523 - Έγ. 926 - 929) είχαν καταγραφεί έννέα μουσουλμανικές συνοικίες στην Τραπεζούντα.

Τέσσερις από αυτές ήταν στο μεσαίο κάστρο (Orta Kale): 1. συνοικία του παλιού τζαμιού (Câmi-i atik) με 45 οικογένειες, 2. συνοικία του τεμένους της μητέρας του αείμνηστου σουλτάνου Ἀμπδουλλάχ (γιου του Βαγιαζίτ Β') μέσα στο μεσαίο κάστρο (Mahalle-i mescit-i valide-i merhum Sultan Abdullah der kale-i evsat) με 47 οικογένειες, 3. συνοικία του τεμένους του Παραμυθᾶ (Mescit-i kissahan) με 7 οικογένειες, 4. συνοικία του τεμένους του Χατζή-Μπαμπᾶ (Mescit-i Hacı-Baba) με 4 οικογένειες.

Δυό στο κάτω κάστρο (aşağı kale):

1. Συνοικία του τεμένους του ἀφέντη (mevlana)⁶⁸ Σούτζα μέσα στο κάτω κάστρο (Mahalle-i mescit-i Mevlâna Şuca der Kale-i zîr) με 26 οικογένειες.

2. Συνοικία του τεμένους στην πόλη της αγοράς στο κάτω κάστρο (Mahalle-i mescit-i der bâb-i der Kale-i zîr) με 14 οικογένειες.

Μία κοντά στο σεράι:

Συνοικία κοντά στο Διοικητήριο, του τεμένους του Χουσεΐν Ἀγᾶ⁶⁹ (ἀρχι-θησαυροφύλακα στο σεράι της Τραπεζούντας) με 2 οικογένειες (Mahalle-i mescit-i Hüseyin Ağa ki serhazın bûd).

Μία κοντά στο Διπλό Λουτρώνα (Çifte - hamam):

Συνοικία του τεμένους της Ἀμάσιας κοντά στο Διπλό Λουτρώνα με 15 οικογένειες (mahalle-i mescit-i Amasya der nezd-i hamam Çifte) και μία του Νέου Τζαμιού (Yeni Cami) έξω από την τότε πόλη:

Συνοικία του Yeni Cami έξω από την τότε πόλη, 19 οικογένειες (Mahalle-i Câmi-i cedit der bîrun-i şehir).

Στις συνοικίες αυτές πού, όπως αναφέρεται, είχαν καταγραφεί 201⁷⁰ άτομα, υπήρχαν 179 μουσουλμανικές οικογένειες, 10 ιμάμηδες, 7 μουεζίνηδες, 2 φρουροί κάστρων και 1 φύλακας τζαμιού. Στις μουσουλμανικές αυτές συνοικίες προστέθηκαν κατά τὰ μέσα τοῦ 16ου αἰώνα (1554 - 'Εγ. 961) καὶ οἱ παρακάτω μουσουλμανικὲς συνοικίες· διευκρινίζεται ὅτι αὐτὲς καταγράφηκαν ἀργότερα στὸ βιβλίο ἀπογραφῆς (haric-i ez defter):

1. Συνοικία τοῦ βυρσοδεψείου. 2. Συνοικία τοῦ ἄλλου βυρσοδεψείου κοντὰ στὸν παλιὸ λουτρώνα. 3. Συνοικία τοῦ τεμένους τοῦ Κισσοῦ (Sarmaşık). 4. Συνοικία τῆς πλατείας μὲ τὸ Πλατάνι (Kavak) πού εἶναι γνωστὴ μὲ τὴν ὀνομασία συνοικία τοῦ τεμένους τοῦ Μεχμέτ Τζελεμπή, γιοῦ τοῦ Χότζα Ἀλῆ (Mescit-i Hoca Ali zâde Mehmet Çelebi). 5. Συνοικία τοῦ Şehre küstü κοντὰ στὸ σεράι, 21 άτομα. 6. Συνοικία τοῦ τεμένους τοῦ Χαλὶλ ἀγά, πού ἀλλιῶς ὀνομάζεται συνοικία τῶν νέων ἀζάπηδων, 10 άτομα. 7. Συνοικία τοῦ πτωχοκομείου τῆς Κυῤῥᾶς⁷¹, 66 άτομα. 8. Συνοικία τοῦ τεμένους τοῦ Ἀχμέτ Τσελεμπή, 22 άτομα. 9. Συνοικία τοῦ τεμένους τοῦ Μπαϊραμζαδέ, 25 άτομα. 10. Συνοικία τοῦ Ζαγανός, 9 άτομα. 11. Συνοικία τοῦ βασιλικοῦ λιβαδιοῦ, 73 άτομα. 12. Συνοικία τοῦ τζαμιοῦ τοῦ Ἴσκενδέρ πασᾶ (συνοικία τοῦ τζαμιοῦ τοῦ μακαρίτη Ἴσκενδέρ πασᾶ κοντὰ στὴ νέα πλατεία - ὁμάδα μουσουλμάνων πού ἦρθαν ἀπὸ ἔξω καὶ ἐγκαταστάθηκαν). 13. Συνοικία τοῦ Χατζῆ Χασάν (ἡ γνωστὴ ὡς συνοικία τοῦ Ἀμπντουλλάχ Τσελεμπή) 13 άτομα. 14. Κοινότητα τοῦ τεμένους τοῦ Χότζα Κασίμ κοντὰ στὸ μπεζεστενί.

Παρατηροῦμε ὅτι, ἐνῶ σὲ σύντομο χρονικὸ διάστημα αὐξάνουν τόσο γρήγορα οἱ συνοικίες τῆς Τραπεζοῦντας καὶ ὁ μουσουλμανικὸς πληθυσμὸς, ἀντίστοιχα οἱ χριστιανικὲς συνοικίες καὶ ὁ χριστιανικὸς πληθυσμὸς τῆς λιγοστεύει. Γύρω στὰ 1520, οἱ χριστιανικὲς συνοικίες εἶχαν καταγραφεῖ σὲ τρεῖς κατηγορίες:

Ἡ πρώτη: ἡ κοινότητα τῶν ἀπίστων (gebran) στὴν Τραπεζοῦντα, πού ἦταν οἱ Ρῶμοι ντόπιοι κάτοικοι τῆς πόλης. Αὐτοί, ὅπως παρατηροῦμε, παρουσιάζονται ὡς 774 οἰκογένειες καὶ 86 χῆρες σὲ 10 συνοικίες: Συνοικία Ἀγίας Σοφίας⁷² (ἀλλιῶς συνοικία Ὁχοῦντζ) 234 σπίτια, Συνοικία Μισὸ Καστορι 41 σπίτια, Συνοικία Ἅγιο Ὁβγιάν 94 σπίτια, Συνοικία Ζωγράφου 141 σπίτια, Συνοικία τῆς πλατείας 208 σπίτια, Συνοικία παπάδων 2 σπίτια.

Ἡ δεύτερη: Συνοικία Ἀρμενίων, 151 οἰκογένειες, 8 ἄγαμοι, 38 χῆρες.

Καὶ ἡ τρίτη κατηγορία ἦταν οἱ φράγκικες συνοικίες τῆς πόλης πού ἀποτελοῦσαν τρεῖς συνοικίες:

Συνοικία φράγκικη, 40 οἰκογένειες, 9 ἄγαμοι, 12 χῆρες.

Συνοικία Ζαφτούνδα, ἀλλιῶς τοῦ Τσουκαλά, 102 οἰκογένειες, 4 ἄγαμοι, 12 χῆρες.

Συνοικία Μπεκσίντ, ἀλλιῶς Λάκκος τοῦ Μύλου, (Değirmenderesi), 17 οἰκογένειες.

Συνολικά ο πληθυσμός Ρωμιών, Ἀρμενίων, Φράγκων ἦταν ἐκείνη τὴν ἐποχὴ, σὲ 14 συνοικίες, 1.253 ἄτομα⁷³ (1.084 οἰκογένειες, 148 χῆρες, 21 ἄγαμοι). Ἀπὸ τὸ φόρο τους σπέντζα⁷⁴ ἐξασφαλιζόταν πρόσοδος 28.135 ἄσπρων. Ὡστόσο ο πληθυσμὸς τῶν συνοικιῶν αὐτῶν, κατὰ τὰ μέσα τοῦ αἰῶνα, εἶχε μειωθεῖ, μὲ ἐξαίρεση τὴν Ἀρμενικὴ συνοικία (156 ἄτομα), μολονότι εἶχαν ἔρθει ἀπὸ ἄλλου χριστιανοὶ ραγιαδες ποὺ ἐγκαταστάθηκαν στὶς συνοικίες τῆς Πλατείας καὶ τοῦ Τσουκαλᾶ (Meydan - Çömllekçi). Ὁ πληθυσμὸς τῶν Ρωμείκων συνοικιῶν εἶχε μειωθεῖ σὲ 382 ἄτομα καὶ μιᾶς φράγκικης ἔφτασε σὲ 49 ἄτομα.

ΚΑΝΟΥΝΝΑΜΕΔΕΣ⁷⁵ ΤΗΣ ΤΡΑΠΕΖΟΥΝΤΑΣ

Εἶναι γνωστὸ ὅτι στὴν Ὁθωμανικὴ Αὐτοκρατορία, σύμφωνα μὲ συνθήειες ποὺ εἶχαν θεμελιωθεῖ ἀπὸ παλιά, κάθε ἐγιαλέτι ἀνάλογα μὲ τὴν ἰδιαιτερότητά του καὶ τὶς συνθήκες του, κάθε περιφέρεια ἀνάλογα μὲ τὴ δομὴ καὶ τὶς ἀνάγκες τῆς, ὑπόκεινταν σὲ διαφορετικοὺς οἰκονομικοὺς καὶ φορολογικοὺς ὁρους. Ἐπίσης εἶναι γνωστὸ ὅτι ἐφαρμόζονταν στὰ διάφορα μέρη φορολογικὰ συστήματα, λίγο διαφορετικὰ τὸ ἓνα ἀπὸ τὸ ἄλλο. Ἔτσι ἐπὶ παραδείγματι, παρατηροῦμε ὅτι, στὶς πρῶτες σελίδες ἢ σὲ συγκεκριμένα μέρη τῶν καταστίχων (defter)⁷⁶ τοῦ λιβᾶ τῆς Τραπεζούντας, ἀναγράφονται καὶ καθίστανται γνωστὲς στοὺς ἀρμόδιους οἱ ἀναγκαῖες βασικὲς ὁδηγίες καὶ ἀρχές, ποὺ εἶχαν σχέση μὲ φορολογικὰ θέματα καὶ οἰκονομικὰ στοιχεῖα. Αὐτὲς ἔπρεπε νὰ τηροῦνται στὴν προκειμένη περίπτωση καὶ σύμφωνα μὲ αὐτὲς πάντοτε γίνονταν οἱ διαφορὲς διατυπώσεις. Ὅπως σὲ κάθε τόπο, ἔτσι καὶ στὴν Τραπεζούντα διαθέτονταν καὶ ὀρίζονταν οἱ διαφορὲς πηγὲς ἐσόδων ποικίλης προελεύσεως. Μερικὲς παρουσιάζονταν ἀπὸ ἰδιαίτερα σουλτανικὰ ἔσοδα καὶ ἄλλες ἀναλογούσαν σ' αὐτὴν ἢ σὲ κείνη τὴν ἐξουσία ἢ σὲ ἴδρυμα. Ἐκ τῶν προτέρων καθορίζεται καὶ παγιώνεται τὸ τί ἔσοδα ἢ μὲ ποιὰ μέτρα καὶ σταθμὰ θὰ τὰ ἐξασφάλιζε κάθε χρόνο ἢ καθεμιὰ ἀπ' αὐτὲς τὶς πηγές. Ὁ τρόπος ποὺ ἐξασφαλιζόνταν τὰ ἔσοδα διέφερε λίγο πολὺ ἀπὸ τόπο σὲ τόπο. Στὴν προκειμένη περίπτωση, οἱ βασικὲς ἀρχές ποὺ εἶχαν θεσπιστεῖ κωδικοποιήθηκαν μὲ μορφή κανουνναμέδων. Μποροῦμε νὰ τοὺς παραθέσουμε μὲ τὴν ἑξῆς σειρά:

α) Κανουνναμὲς τῆς σκάλας τῆς Τραπεζούντας (Trabzon iskelesi kanunnâmesi)

Ἐνας ἔμπορος, μουσουλμάνος ἢ χριστιανὸς ποὺ φέρνει ὑφάσματα μέσω ξηρᾶς, ἂν τὰ πουλήσει στὴν Τραπεζούντα πληρώνει τρεῖς ἀκτσέδες στοὺς ἑκατό. Ἄν δὲν τὰ πουλήσει καὶ τὰ μεταφέρει μὲ καράβι ἄλλου, πληρώνει τέσσερις ἀκτσέδες στοὺς ἑκατό. Ἄν ἡ πρᾶμᾶτεια αὐτὴ ἔρθει στὴν Τραπεζούντα μὲ πλοῖο, καὶ ἐκτιμηθεῖ, εἰσπράττονται τέσσερις ἀκτσέδες στοὺς

έκατό ἐπὶ τῆς ἀξίας της. Ἐπίσης ἔμπορος πού φέρνει ἐμπόρευμα διὰ θαλάσσης, ἂν, ἀφοῦ τὸ πουλήσει, ἀγοράσει λινὸ πανὶ καὶ ἀναχωρήσει ἀπὸ τὴν Τραπεζούντα, πάλι θὰ πληρώσει γιὰ φόρο σκάλας τέσσερις ἄκτσέδες στοὺς ἑκατό. Ἐμπορος πού ἔρχεται ἀπὸ μὴ μουσουλμανικὲς χῶρες (darülharb) καὶ δὲν εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ πληρώνει κεφαλικὸ φόρο, δίνει πέντε ἄκτσέδες στοὺς ἑκατό εἴτε ἔρθει διὰ ξηρᾶς εἴτε διὰ θαλάσσης. Ἄν ἔρθει ἐμπόρευμα πού μπορεῖ νὰ ζυγιστεῖ μὲ καντάρι (kantar)⁷⁷, ὡς δικαίωμα κανταριοῦ (kantar hakkı⁷⁸) εἰσπράττεται ἓνας ἄκτσὲς ἀπὸ τὸν πουλητὴ καὶ ἓνας ἀπὸ τὸν ἀγοραστή. Ἄπὸ ἔμπορο πού ἀπέκρυπτε τὴν πραμάτεια τοῦ ἀπὸ τὸ τελωνεῖο, ὁ ἐμίνης⁷⁹ (emin) καὶ ὁ ταμίας (âmîl⁸⁰) εἰσέπρατταν παλαιότερα διπλὸ φόρο ὡς πρόστιμο. Ἐνῶ ὁμως ἡ πραμάτεια ἐπιστρεφόταν στὸν ἰδιοκτήτη της, τώρα διατάσσεται νὰ κατασχεθεῖ ὑπὲρ τοῦ δημοσίου. Ἄπὸ τὸν πουλητὴ πού φέρνει πραμάτεια ἀπὸ ξηρᾶς, θὰ εἰσπράττονται καὶ ἀπὸ τὸν πουλητὴ καὶ ἀπὸ τὸν πελάτη τοῦ τρεῖς στοὺς ἑκατό ἄκτσέδες. Ντόπιος Τραπεζούντιος ἂν δὲν πουλήσει τὸ λινοῦ του, ἀφοῦ βάλει τοὺς ἀρμοδίους νὰ τοῦ τὸ καταμετρήσουν καὶ κατόπιν ἀναχωρήσει, πληρώνει τρεῖς στοὺς ἑκατό ἄκτσέδες ἂν ἀναχωρεῖ διὰ ξηρᾶς, καὶ τέσσερις στοὺς ἑκατό ἂν ἀναχωρεῖ διὰ θαλάσσης. Ἄν δὲ φύγει καὶ τὸ πουλήσει σὲ κάποιον πάλι στὴν πόλη, καὶ αὐτὸς στὸν ὅποιο τὸ πούλησε ἀναχωρήσει διὰ ξηρᾶς, ἀπ' αὐτὸν τὸν πελάτη εἰσπράττεται ἓνας ἄκτσὲς.

Ἄν ἔλθει στὴν Τραπεζούντα καράβι φορτωμένο κρασί καὶ βγάλει τὰ βαρέλια (fişi)⁸¹ καὶ τὰ πουλήσει, εἰσπράττονται εἴκοσι πέντε ἄκτσέδες γιὰ κάθε βαρέλι. Ἄν χωρὶς νὰ ξεφορτώσει, συνεχίσει τὸ ταξίδι τοῦ εἰσπράττονται δέκα πέντε ἄκτσέδες γιὰ κάθε βαρέλι καὶ ἐφτάμισι ἄκτσέδες γιὰ μισὸ βαρέλι. Γιὰ τὸ βαρέλι ρακῆς θὰ εἰσπράττονται 28 ἄκτσέδες καὶ γιὰ τὸ μισὸ ἐννιά. Ἄν ἔρθει κρασί σὲ βαρέλια μὲ μικρὲς βάρκες ἀπὸ κοντινὰ μέρη, εἰσπράττονται 30 ἄκτσέδες γιὰ κάθε βαρέλι καλοῦ κρασιοῦ, 25 γιὰ τὸ μέσης ποιότητος καὶ γιὰ μισὸ βαρέλι δωδεκάμισι ἄκτσέδες. Ἄν ὁμως εἶναι γνωστὸ τὸ βάρος τοῦ κρασιοῦ, εἰσπράττεται ἓνας ἄκτσὲς γιὰ δύο μέδρα (medra ἢ mudra⁸²).

Ἄν ἔρθουν καράβια ἀπὸ ἄλλα μέρη φορτωμένα στάρι, κριθάρι, κεχρί καὶ ἄλλα γεννήματα, πού ἔχουν μετρηθεῖ σὲ κιλέ (kile)⁸³, εἰσπράττεται ἓνας ἄκτσὲς στὰ δύο κιλέ. Συνήθως ὁμως, ἐκτιμητὴς ὑπολογίζει τὸ φορτίο τοῦ πλοίου καὶ εἰσπράττεται ὁ τελωνειακὸς δασμὸς.

Ἄν καράβι ἐξαιτίας φουρτούνας καταφύγει στὸ λιμάνι Τραπεζούντας, καὶ δίχως νὰ ξεφορτώσει, φύγει πάλι, ἀπὸ αὐτὸ δὲν εἰσπράττεται τελωνειακὸς δασμὸς. Σὲ ἀντίθετη περίπτωσις εἰσπράττεται.

Θὰ εἰσπράττεται δεκάτη γιὰ ὅ,τι ψάρια ψαρεύονται στὸ λιβὰ τῆς Τραπεζούντας. Γιὰ τὸ κρασί πού φτάνει μὲ ἄλογα, εἰσπράττονται δύο ἄκτσέδες στὸ γεφύρι τοῦ Ντεγιρμενδερῆ. Σὲ κανένα δὲν πρέπει νὰ προτείνεται κάτι, ἔξω ἀπὸ τοὺς κανόνες αὐτοῦς.

β) Κανουνναμές ντελάληδων Τραπεζούντας
(Trabzon dellâliye kanunnâmesi):

Ἐν ἑνα καράβι φέρει κρασί σὲ βαρέλια καὶ ἔπειτα τὰ μεταφέρει ἄλλοῦ, εἰσπράττονται πέντε ἀκτσέδες ὡς δασμός, οἱ τρεῖς ὡς φόρος βαρελιῶν (*fisci resmi*) καὶ οἱ δύο ὡς φόρος κρασιοῦ (*şarap resmi*). Γιὰ μισὸ βαρέλι εἰσπράττονται τρεῖς ἀκτσέδες πού ἀπ' αὐτοὺς ὁ ἐνάμισος εἶναι φόρος βαρελιοῦ καὶ ὁ ὑπόλοιπος ἐνάμισος φόρος κρασιοῦ. Θὰ εἰσπράττονται ἑπτὰ ἀκτσέδες ὡς δασμός γιὰ κάθε βαρέλι ρακῆς πού προορίζεται γι' ἄλλο μέρος καὶ γιὰ τὸ μισὸ πέντε. Ἀπὸ τὰ ἱστιοφόρα φορηγὰ εἰσπράττονται πενήντα ἀκτσέδες ὡς δικαίωμα λιμανιοῦ (*liman hakkı*). Ἀπὸ τὰ βαριά φορηγὰ καράβια ἀνάλογα μὲ τὸ μέγεθός τους, εἰσπράττονται εἴκοσι, τριανταπέντε, σαράντα ἀκτσέδες. Ἐν μία βάρκα φέρει κρασί καὶ τὸ πουλήσῃ στὴν Τραπεζούντα, γιὰ κάθε βαρέλι κρασιοῦ μὴ ὀρεινῆς προέλευσης, εἰσπράττονται ἕξι ἀκτσέδες, οἱ τρεῖς ὡς φόρος βαρελιοῦ καὶ οἱ τρεῖς ἀκτσέδες γιὰ κάθε βαρέλι, μόνο ὡς φόρος κρασιοῦ. Τὸ δικαίωμα λιμανιοῦ γιὰ τὶς βάρκες κυμαίνεται ἀπὸ 2 ὡς 15 ἀκτσέδες. Ἀπὸ τὶς βάρκες πού ψαρεύουν καὶ τὶς ὁποῖες ὀνομάζουν *sula* εἰσπράττονται δύο ἀκτσέδες. Ἐν ἔρθῃ κρασί μὲ ἄλογο ἀπὸ ξηρὰς, γιὰ κάθε ἄλογο εἰσπράττονται τέσσερις ἀκτσέδες. Γιὰ τὸ λινὸ πανὶ πού ἔρχεται στὴν πόλιν ἀπ' ἔξω καὶ πουλιέται, εἰσπράττεται ἀπὸ τὸν πωλητὴ μισὸς ἀκτσὲς καὶ μισὸς ἀκτσὲς ἀπὸ τὸν ἀγοραστὴ γιὰ τὸ πουλημένο πανί. Ἀλλὰ οἱ μουσουλμάνοι τῆς πόλεως ἂν πουλήσουν λινὸ ὁ ἕνας στὸν ἄλλο δὲν εἰσπράττεται φόρος. Ἀλλὰ, ἂν ἕνας μουσουλμάνος πουλήσῃ σὲ χριστιανό, ὁ ντελάλης πρέπει νὰ τὸν ἀναφέρει μέσα σὲ 24 ὥρες στὸν ταμία καὶ τὸν ἐμίνην. Σὲ ἀντίθετη περίπτωση, ὁ ντελάλης τιμωρεῖται μὲ πρόστιμο πού τὸ παίρνει ὁ ἀρχηγὸς τῶν ντελάληδων (*dellâliye âmil*).

γ) Κανουνναμές τῆς Ἀγορανομίας Τραπεζούντας
(Trabzon İhtisap kanunnâmesi):

Ἀπὸ τὶς βάρκες πού φέρνουν κρασί καὶ τὸ πουλοῦν στὴν Τραπεζούντα, εἰσπράττονται γιὰ κάθε βαρέλι δώδεκα ἀκτσέδες ὡς «ἀκτσὲς ποτηριοῦ» (*bardak akçesi*). Γιὰ μισὸ βαρέλι εἰσπράττονται ὀκτὼ ἀκτσέδες. Εἰσπράττονται πέντε ἀκτσέδες γιὰ διατίμηση ἀπὸ κάθε βάρκα πού φέρνει ψάρια ὁποιοῦδή-ποτε εἶδους καὶ τὰ πουλάει. Ἐν ἑνα καράβι φέρνει σιτάρι, κριθάρι, κεχρί κι ἄλλα σιτηρὰ καὶ θέλει νὰ τὰ πουλήσῃ, θὰ ζητήσῃ ἐκτίμηση τοῦ φορτίου του σὲ κιλὸ ἀπὸ τὸν ἀγορανόμο (*muhtesip*⁸⁴)· γιὰ τὸ ἑνα κιλὸ θὰ δώσει φόρο πέντε ἀκτσέδες. Γιὰ μισὸ κιλὸ θὰ εἰσπράττονται δύομισι ἀκτσέδες. Ἐν ἔρθῃ καράβι μὲ τρόφιμα ἢ ἄλλα ἐμπορεύματα πού μποροῦν νὰ ζυγιστοῦν καὶ πουληθοῦν εἰσπράττονται πέντε ἀκτσέδες γιὰ κάθε ἑκατὸ *batman*⁸⁵. Ἐν ἔρθουν ψάρια σὲ βαρέλια, εἰσπράττονται γιὰ διατίμηση δέκα πέντε ἀκτσέδες γιὰ κάθε

βαρέλι και για κάθε καντάρι χαβιάρι 5 άκτσέδες. Για τὰ φρούτα πού ἔρχονται στὰ μαγαζιά κάθε ἐποχὴ ὡς διατίμηση εἰσπράττονται 2 άκτσέδες τὸ χρόνο, ἐνῶ ἀπὸ τὰ μαγαζιά χαβιαριοῦ ἕνας άκτσές.

Οἱ ψωμάδες πληρώνουν ὡς «δικαίωμα πέτρας» (taş hakkı⁸⁶) πέντε άκτσέδες κάθε φορὰ πού σύμφωνα μὲ τὴ συνήθεια πού ἐπικρατεῖ, καθορίζεται διατίμηση. Εἰσπράττονται γιὰ δικαίωμα πέτρας εἴκοσι άκτσέδες ἀπὸ τὸ βοηθὸ ψωμά, ὅταν ἀρχίσει νὰ φτιάχνει μόνος του ψωμιά. "Αν πουλήσουν λειψὰ στὸ ζῦγι οἱ ψωμάδες καὶ οἱ μπακάληδες, γιὰ κάθε δράμι εἰσπράττεται ἕνας άκτσές. "Αν τὸ ψωμὶ δὲν εἶναι καλοψημένο ἢ εἶναι μαῦρο ἢ δὲν τὸ ξεφουρνίζουν καθαρό, εἰσπράττονται γιὰ πρόστιμο 5 - 30 άκτσέδες. "Αν πουλιέται ἰχθυέλαιο στὴ χριστιανικὴ συνοικία, εἰσπράττεται ἕνας άκτσές γιὰ δυὸ λαγήνια. Ἀπὸ κάθε καπηλειὸ τῆς πόλης εἰσπράττονται κάθε τρίμηνο πέντε άκτσέδες. Ἀπὸ τὰ κρεοπωλεῖα εἰσπράττονται τὸ χρόνο πέντε άκτσέδες, ὡς φόρος ἀγορανομίας. Γιὰ τὰ βοοειδῆ πού ἔρχονται ἀπ' ἔξω καὶ σφάζονται στὴν πόλη, εἰσπράττονται δυὸ άκτσέδες γιὰ κάθε ζῶο.

δ) Κανουνναμές φόρου μετάξης (ipek resmi) Τραπεζούντας

"Ὅπως οἱ παραπάνω φόροι καὶ ὁ φόρος πού εἰσπράττεται γιὰ τὸ μετάξι πού πουλιέται στὴν Τραπεζούντα, θεωρεῖται ἀπὸ τὶς προσόδους τοῦ σουλτάνου (Pâdişah hasılar). "Ὅταν ἕνας ἔμπορος φέρει στὴν Τραπεζούντα μπρισίμι καὶ τὸ πουλήσει, εἰσπράττονται σύμφωνα μὲ τὸν κανονισμὸ ζυγίσματος μεταξιοῦ τῆς Τραπεζούντας 65 άκτσέδες ἀπὸ τὸν πωλητὴ καὶ 65 άκτσέδες ἀπὸ τὸν ἀγοραστή γιὰ ἕνα βεζνέ (vezne) πού ὑποδιαιρεῖται σὲ 30 λίτρα (κάθε λίτρο ὑποδιαιρεῖται σὲ 120 δράμια καὶ κάθε βεζνές σὲ 3600 δράμια, καθότι τριάντα λίτρα ἔκαναν ἕνα βεζνέ). Ἐπιπλέον εἰσπράττονται ὡς «άκτσές πέτρας» (taş akçesi) τέσσερις άκτσέδες ἀπὸ τὸν πωλητὴ καὶ τέσσερις ἀπὸ τὸν ἀγοραστή. Οἱ ἐπτά άκτσέδες ἀπὸ τὸ φόρο αὐτὸ κρατιόνταν ὡς σουλτανικὸ ἔσοδο καὶ ὁ ἕνας γιὰ τοὺς ντελλάηδες.

"Αν τυχόν, ὁ ἔμπορος δὲν πουλοῦσε τὸ μπρισίμι καὶ τὸ μετέφερε στὴν Πόλη ἢ στὴν Προῦσα, δὲν θὰ πλήρωνε κανένα φόρο. "Αν, ὁμως, μὲ τὴ θέλησή του πλήρωνε τὸ φόρο στὴν Τραπεζούντα, ὅταν πουλοῦσε ἀλλοῦ τὸ μπρισίμι του, θὰ ἔπαιρνε ἀπὸ κεῖ (ἀπὸ τὸ μέρος πούλησης) μιὰ ἱεροδικαστικὴ βεβαίωση καὶ θὰ τὴν ἔφερνε κατόπιν στὸν ταμία τῆς Τραπεζούντας.

ε) Κανουνναμές φόρου κηροποιείων (Şem'hâne resmi) Τραπεζούντας:

Καὶ ὁ φόρος τῶν κηροποιείων τῆς Τραπεζούντας ἦταν ἀπὸ τὶς ἰδιαιτερες σουλτανικὲς προσόδους. Σύμφωνα μὲ νόμο πού θεσπίστηκε, τὸ μελισσοκέρι

πού έρχόταν απ' έξω, τὸ ἀγόραζαν στὴν Τραπεζούντα πρὸς 45 ἀκτσέδες τὸ batman. Ὅταν τὸ ἐπεξεργάζονταν καὶ ἐφτιαχναν κεριά, καὶ τὸ πουλοῦσαν ἀφοῦ τὸ ζύγιζαν, τὸ batman αὐτῶν τῶν κεριῶν πουλιόταν πρὸς 84 ἀκτσέδες. Τὸ batman τοῦ κεριοῦ πού δὲν ἔμπαινε στὴ ζυγαριά καὶ λεγόταν «mürde»⁸⁷, πουλιόταν πρὸς 108 ἀκτσέδες. Τὸ κερὶ πού ἔρχεται απ' έξω, δὲν θὰ πουλιέται παραπάνω ἀπὸ 62 ἀκτσέδες, ὅσο ἀκριβὰ κι ἂν στοίχιζε.

Ὁ φόρος πού εἰσπράττεται ἀπὸ τὶς βιοτεχνίες κηροποιείας στὴν Τραπεζούντα ἦταν ἀπὸ τὶς ἰδιαιτέρους κατ' ἀποκοπὴν σουλτανικὲς προσόδους καὶ στὶς ἀρχὲς τοῦ 16ου αἰῶνα ἐξασφάλιζε εἰσόδημα 15.000 ἀκτσέδες τὸ χρόνο. Τὰ κατ' ἀποκοπὴν ἔσοδα ἀπὸ τὰ κηροποιεῖα τῆς Ἀδριανουπόλεως (Edirne) κατὰ τὰ τέλη τοῦ 15ου αἰῶνα ἦταν 100.000 ἀκτσέδες στὰ τρία χρόνια, πού σημαίνει ὅτι ἦταν διπλάσια σχεδὸν ἀπὸ κεῖνα τῆς Τραπεζούντας. Παρ' ὅλα αὐτά, μπορεῖ νὰ πεῖ κανεὶς ὅτι ἡ φορολογικὴ δυναμικότητα τῶν κηροποιεῶν τῆς Τραπεζούντας ἦταν κατὰ τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ἡ ἴδια, πάνω κάτω, μὲ ἐκείνη τῆς Τοκάτης, ἀφοῦ καὶ τὸ 890 Ἑγ. (1485) τὰ κατ' ἀποκοπὴν ἔσοδα ἀπὸ τὰ κηροποιεῖα τῆς, μαζί μὲ μερικὰ ἄλλα κατ' ἀποκοπὴν ἔσοδα (φόροι βαφείων, ποτοποιεῶν, ζωαγορᾶς, ἀγορᾶς σιτηρῶν κτλ.), ἔφταναν τοὺς 102.700 ἀκτσέδες.

στ) Κανονισμὸς Τοποτηρησίας (Niyâbet⁸⁸) τῆς Τραπεζούντας:

(Κανονισμὸς Τοποτηρησίας τῆς Τραπεζούντας πού ἀφορᾷ τὸ σαντζάκμπεη).

Φόρος τοποτηρησίας (niyâbet resmi) σημαίνει φόρος πού παίρνει ὁ ναΐης (nâir)⁸⁹. Σὲ κάθε πόλη, ἀνάλογα μὲ τὴν ἰδιαιτερότητά της κι ἀνάλογα μὲ τὶς πηγὲς πού ἐξασφάλιζαν τὰ ἔσοδα, ὑπάρχει ἓνας φόρος κατ' ἀποκοπὴν, ὁ λεγόμενος φόρος τοποτηρησίας. Ἀλλὰ ὁ φόρος τῆς τοποτηρησίας ἐφαρμοζόταν κι ἐξω ἀπὸ τὶς πόλεις στὶς κωμοπόλεις καὶ τὰ χωριά ὡς zift resmi⁹⁰ καὶ σὲ ὅλα τὰ μέρη ὅπου εἰσπράττονταν ὁποιοσδήποτε φόρος δεκάτης (öşür)⁹¹. Ὅπως συμπεραίνει κανεὶς ἀπὸ τὸ σχετικὸ κανονισμὸ, ὁ φόρος τοποτηρησίας πού ὑπῆρχε κατὰ τὴν ἐποχὴ αὐτὴ στὴν Τραπεζούντα ἀνῆκε στὸ σαντζάκμπεη δηλ. ἡ ἐπιχορήγηση ἀπὸ τὴν πηγὴ αὐτὴ προσόδων, ἀφοροῦσε τὸ mirîlîvâ. Ἐπομένως ὁ τοποτηρητὴς (nâir) γιὰ τὸν ὁποῖο γίνεται λόγος ἐδῶ, ἴσως νὰ εἶναι ὁ τοποτηρητὴς τοῦ σαντζάκμπεη. Κι αὐτὸς μπορούσε νὰ εἶναι ἓνας σούμπασης ἢ τοποτηρητὴς τοῦ καδῆ.

Ὑπῆρχε σὲ μερικὰ μέρη «τοποτηρητὴς τῶν ἀπίστων» (kâfir nâibi) πού συγκέντρωνε τὸν κεφαλικὸ φόρο ἀπὸ τοὺς χριστιανοὺς ραγιάδες καὶ βλέπουμε ὅτι ἓνας τέτοιος φόρος τοποτηρησίας ὑπῆρχε στὴν Ἀδριανούπολη τὸ 16ο αἰῶνα πάλι.

Ὁ κανονισμὸς τοποτηρησίας Τραπεζούντας διευκρινίζει κατ' ἀρχὴν ποιά εἶναι ἡ πρόσδοδος τοποτηρησίας, δηλαδὴ τὰ ἔσοδα ποὺ ἀποτελοῦν τὸ θέμα φορολογίας ὑπὲρ τῆς τοποτηρησίας στὴν Τραπεζούντα, καὶ καθιστᾷ γνωστὸ τί σήμαινε «τίτλος πλοίων» (*gemî tarusu*) ὡς ἑξῆς:

«Ἡ πρόσδοδος τοποτηρησίας, ποὺ ἀναφέρθηκε παραπάνω, λέγεται *Iskar-badiya* δηλ. «τίτλος πλοίων». Ὄταν κατασκευάζονταν ἓνα καράβι ἀπὸ κάθε πλοῖο ποὺ μετέφερε βαρέλια θὰ εἰσπράττονταν ἑξὶ ἀκτσέδες κι ἔτσι ὅσα βαρέλια κι ἂν μετέφερε, θὰ εἰσπράττονταν ἑξὶ ἀκτσέδες γιὰ κάθε βαρέλι ὡς δασμὸς γιὰ «τίτλο πλοίων» (*gemî tarusu*). Ἐπίσης ὅταν κατασκευάζεται καινούριο καράβι εἰσπράττονται πέντε ἀκτσέδες ὡς «ἄξια πίσσας» (*zift bahâsi*) κι αὐτὰ λέγονταν «μαυράδικα». Ὄταν ἐκεῖνος ποὺ κατασκεύαζε καινούριο καράβι δὲν ἀγόραζε ἀπὸ τὸν *âmil* τὴν πίσσα ποὺ τοῦ χρειαζόταν, θὰ πλήρωνε τοὺς πέντε ἀκτσέδες ὡς δασμὸ γιὰ τὴν ἄξια τῆς πίσσας. Ἄν ἀγόραζε τὴν πίσσα ἀπὸ τὸν *âmil*, θὰ πλήρωνε 60 ἀκτσέδες· τὴν πίσσα αὐτὴ τὴν παίρνει ὁ *âmil* ἀπὸ τὸ σαντζάκμπε πρὸς 30 ἀκτσέδες. Δὲν ἐπιτρέπεται τὸ καράβι νὰ βγεῖ ἀπὸ τὸ λιμάνι καὶ νὰ ἀποπλεύσει, ἂν δὲν ἀνεβεῖ ὁ *nâir*. Γι' αὐτὸν τὸν ἀπόπλου τὰ καράβια πληρώνουν δικαίωμα τοποτηρησίας (*niyâbet hakkı*) 60 ἀκτσέδες τὸ καθένα, ἐνῶ τὰ μεγάλα φορτηγὰ πλοῖα πληρώνουν 40-45 ἀκτσέδες ἢ ἀνάλογα μὲ τὴν κατάσταση τοῦ πλοίου 15-20-25-30-35 ἀκτσέδες. Ὁ σοῦμπας τῆς πόλης θὰ δίνει τὴ σφραγίδα στοὺς ἐμπόρους ποὺ μπαίνουν στὸ καράβι καὶ ἔναντι θὰ παίρνει ἓναν ἀκτσέ, ἐνῶ ὁ πλοίαρχος πληρώνει γι' αὐτὸ 10 ἀκτσέδες.

Ὄταν ἀναχωρεῖ τὸ καράβι, ὁ ναίτης μπαίνει σ' αὐτὸ καὶ ἐλέγχει τοὺς ἐμπόρους καὶ τοὺς λοιποὺς ἐπιβάτες καὶ εἰσπράττει ἓναν ἀκτσέ ὡς «ἀκτσέ κατευοδίου» (*selâmetlik*) καὶ ἀπὸ τὸν πλοίαρχο δέκα ἀκτσέδες γιὰ τὸν ἴδιο λόγο. Ὅπως καρπώνεται ὁ ναίτης τὴ δεκάτῃ ἀπὸ τ' ἀμπέλια, τὰ περιβόλια, τὶς ἐλιές, τὸ σιτάρι, τὸ κριθάρι καὶ τ' ἄλλα δημητριακὰ, ἔτσι καρπώνεται καὶ τὸ φόρο παντρειάς (*arûsiyye resmi*⁹²). Ἀκόμη στὸ ναίτη ἀνήκουν τὰ πρόστιμα γιὰ ἀδικήματα καὶ ἐγκλήματα. Ἄν ἓνας ἐμπορὸς ἔρθει στὴν πόλη ἢ φύγει ἀπ' αὐτήν, θὰ εἰσπράττονται δυὸ ἀκτσέδες γιὰ κάθε φορτίο ἀλόγου ὡς διόδια (*yol bacı*). Αὐτὰ τὰ τέλη (*bac*)⁹³ εἰσπράττονταν γιὰ κάθε φορτίο ἀλόγου στὸ γεφύρι τοῦ *Değirmendere*. Ἐπειδὴ ἀπὸ παράπονα ποὺ ὑποβλήθηκαν στὴν ἐδρα τοῦ Κράτους καὶ στὴν κυβέρνηση, ἔγιναν γνωστὲς καταχρήσεις π.χ. ὅτι, ἐνῶ εἰσέπραττε ὁ ναίτης τὸ φόρο ἀπὸ κάποιον, κατόπιν καὶ ἄνθρωπος τοῦ σαντζάκμπε εἰσέπραττε τὸ ἴδιο ἢ καὶ μεγαλύτερο ποσό· ἐπίσης ὅτι γιὰ ἀκτσέ σφραγίδας (*mühür akçesi*), ἀντὶ γιὰ ἓναν ἀκτσέ, ἔπαιρναν δυόμισι ἀκτσέδες· ὅτι γιὰ ἐμπόρευμα ποὺ ἐρχόταν ἀπὸ τὸ ἐξωτερικὸ μὲ καράβι ζητοῦσαν ἀπὸ τὸν ἰδιοκτήτη καὶ τὸν πλοίαρχο κάτι ὡς δῶρο (*armağan*) ποὺ ἔφτανε γιὰ κάθε καράβι τοὺς ἑκατὸ ὡς διακόσιους ἀκτσέδες· ὅτι οἱ ἀξιωματοῦχοι τοῦ λιμανιοῦ, ἀφοῦ ἐπέτρεπαν σ' ἓνα καράβι ν' ἀναχωρήσει, τὸ ἀκολουθοῦσαν στὸ

Polathâne καὶ στὸ Akçe-Kale καὶ μὲ διάφορες προφάσεις κατηγορώντας τοὺς ἀνθρώπους ποὺ ἦταν στὸ καράβι, ἐπαιρναν τὰ λεφτὰ τους, στὸ ἐξῆς δὲν θὰ ἐπιτρέπονται αὐτά, ἀλλὰ θὰ ἀκολουθοῦνται οἱ διαδικασίες ποὺ ὑπῆρχαν ἀνέκαθεν.

ζ) Γιὰ τοὺς μύλους τοῦ Değirmendere:

Οἱ κάτοικοι τῆς πόλης παραπονέθηκαν ὅτι, ὅταν ἀπὸ καιρὸ σὲ καιρὸ τὸ Değirmendere χαλοῦσε κι ἀχρήστευε τοὺς ὕδατοφράκτες καὶ τὰ αὐλάκια τῶν μύλων ποὺ ἦταν ἐκεῖ, οἱ ἰδιοκτῆτες τῶν μύλων, ἀρκετὲς φορὲς τὸ χρόνο, ὁδηγοῦσαν βίαια ἐδῶ τοὺς ντόπιους μουσουλμάνους καὶ χριστιανούς κατοίκους τῆς Τραπεζούντας καὶ τοὺς ὑποχρέωναν νὰ ἐπισκευάζουν τοὺς ὕδατοφράκτες τῶν μύλων. Ἡ ὑπόθεση ἀναφέρθηκε στὴν Ἱστανμποῦλ στὸ Αὐτοκρατορικὸ Διβάνι (Divân-ı Hümayun). Κατόπιν τούτου, σύμφωνα μὲ ἱερὴ διαταγὴ (emr-i şerif) ποὺ ἐκδόθηκε, στὸ ἐξῆς οἱ μουσουλμάνοι καὶ οἱ χριστιανοὶ δὲ θὰ ὁδηγοῦνται βίαια καὶ δὲ θὰ χρησιμοποιοῦνται γιὰ τὴ δουλειὰ αὐτῇ. Κάθε ἰδιοκτῆτης τοῦ μύλου θὰ ἐπισκευάζει ὁ ἴδιος τὸ αὐλάκι τοῦ μύλου του καὶ κανεὶς δὲ θὰ ἐξαναγκαστεῖ. Καὶ γιὰ νὰ μὴν παρουσιαστεῖ παράβαση στὸ θέμα αὐτό, καταγράφηκε στὸ νέο σουλτανικὸ κώδικα (defter-i cedit-i Sultanîye).

η) Κανονισμοὶ τοῦ λιβαῖ τῆς Τραπεζούντας:

1. Σύμφωνα μὲ τὴν καταγραφὴ τοῦ ἔτους Ἑγείρας 961 (1554):

1. Ὁ καθένas (πολίτης φορολογούμενος) ἀπὸ τοὺς ραγιάδες τῶν τιμαριῶν στὸ σαντζάκι τῆς Τραπεζούντας πρέπει νὰ ἐργάζεται τρεῖς μέρες τὸ χρόνο στὰ σουλτανικά ἀμπέλια, γιὰ νὰ μὴν καταστραφοῦν.

2. Κάθε οἰκογένεια νὰ πληρώνει δυὸ ἀκτσέδες γιὰ φόρο λαχανόκηπου (resm-i bostan⁹⁴).

3. Καταγράφηκε γιὰ τὰ ἐλεύθερα τιμάρια (serbest⁹⁵) φόρος τοποτηρησίας (resm-i niyâbet) ἐξὶ ἀκτσέδες καὶ γιὰ τὰ μὴ ἐλεύθερα τρεῖς ἀκτσέδες.

4. Οἱ ραγιάδες, ὅταν οἱ τιμαριούχοι ἔρχονται στὰ τιμάριά τους, πρέπει νὰ τοὺς δείχνουν σεβασμό. Γιὰ νὰ μὴν ἀμφισβητηθοῦν οἱ διατάξεις, τὰ δικαιώματα καὶ τὰ ἔθιμα ποὺ ἀνέκαθεν ἰσχύουν γιὰ τοὺς τιμαριούχους, καταχωρήθηκαν στὸ νέο σουλτανικὸ κώδικα.

5. Καθορίστηκε δεκάτη γιὰ τοὺς basține⁹⁶. Νὰ μὴ ζητεῖται σπέντζα ἀπὸ τοὺς basține.

6. Τὰ τέλη καὶ οἱ φόροι ποὺ ἀνῆκαν στοὺς τιμαριούχους ἐλαττώνονταν, ὅταν οἱ ραγιάδες ἔχοντας ἄλλους πόρους ζωῆς ἢ κάνοντας τὸν τυχοδιώκτη (levendlik edip⁹⁷) δὲν ἀσχολοῦνταν μὲ τὴ γεωργία, ἢ καλλιεργοῦσαν ἓνα μόνο μέρος ἀπὸ τὶς γαῖες του, βάζοντας ἄλλους ἢ τοὺς ὑπηρετές τους νὰ τὸ κάνουν.

Μ' αὐτὸν τὸν τρόπο δὲν καλλιεργοῦσαν ὅλες τὶς γαῖες ποὺ κατεῖχαν, ἢ ἀσχολούμενοι μὲ τὸ ἐμπόριο ἄφηναν ἐντελῶς ἀκαλλιέργητες τὶς γαῖες ποὺ εἶχαν στὴν κυριότητά τους. Ἀπ' αὐτοὺς λοιπὸν συνηθιζόταν παλιότερα νὰ εἰσπράττονται ὡς levendlik δύο κιλὲ σιτάρι καὶ 1 κιλὲ κριθάρι, δηλ. σύνολο τρία κιλὲ. Διατάσσεται νὰ εἰσπράττονται ἀπὸ τοὺς ραγιάδες ποὺ ἀφήνουν ἐντελῶς ἀκαλλιέργητες τὶς γαῖες τοὺς 3 κιλὲ ὡς levendlik. Ἀπὸ τοὺς ραγιάδες ποὺ ἀφήνουν ἓνα μέρος τῶν γαιῶν τοὺς ἀκαλλιέργητο νὰ εἰσπράττεται ἡ δεκάτη καὶ νὰ δίνεται στοὺς τιμαριούχους, ἀφοῦ ἐκτιμηθεῖ καὶ ἀποφασιστεῖ τί θὰ μπορούσαν ν' ἀποδώσουν οἱ ἐγκαταλειμμένες ἀκαλλιέργητες γαῖες.

7. Χωρὶς συζήτηση νὰ δίνεται στὸ ἀκέραιο ἡ δεκάτη στὸν τιμαριούχο, σὲ ὅποιοδήποτε τιμάρι κι ἂν εἶναι ἡ διαμονή του, ἡ κατοικία, τὰ ἀμπέλια καὶ τὰ περιβόλια του.

II. Τὸ τμήμα τοῦ κανουνναμὲ ποὺ προστέθηκε κατὰ τὴν καταγραφὴ τοῦ ἔτους 991 Ἑγείρας (1583):

8. Ἐπειδὴ τὰ κέρδη τῶν ραγιάδων σὲ ἄλλους τομεῖς ἦταν μεγαλύτερα ἀπ' αὐτὰ τῆς γεωργίας καὶ μπορούσαν νὰ πληρώνουν τὰ τρία κιλὲ, ποὺ εἶχαν ἐκτιμηθεῖ γιὰ levendlik, κι ἔτσι πάλι δὲ φρόντιζαν γιὰ τὴν καλλιέργεια τῶν γαιῶν τους – πρᾶμα ποὺ μείωνε τὰ εἰσοδήματα τῶν σπαχήδων ἀπὸ τὰ τιμάριά τους – οἱ σπαχήδες παρουσιάστηκαν στὴν Ὑψηλὴ Πύλη καὶ ἀνέφεραν τὴν κατάστασή τους. Τότε ἐκδόθηκε ἱερὴ διαταγὴ νὰ εἰσπράττονται ἀπὸ τοὺς μὴ ἀσχολούμενους μὲ τὴ γεωργία γι' αὐτοὺς τοὺς λόγους ἐβδομήντα πέντε κιλὲ γιὰ levendlik. Ἐπειδὴ ἐπανειλημμένα πάλι παρουσιάζονταν σπαχήδες στὴν Ὑψηλὴ Πύλη καὶ ἀνέφεραν ὅμοιες περιπτώσεις, ἐκδόθηκε σουλτανικὸ διάταγμα ποὺ καταχωρήθηκε στὸ νέο κώδικα: νὰ εἰσπράττονται 5⁹⁸ κιλὲ γιὰ levendlik. Ἀπὸ κείνους ποὺ εἶχαν καὶ ἄλλο ἐπάγγελμα καὶ καλλιεργοῦσαν ἓνα μόνο μέρος ἀπὸ τὶς γαῖες τοὺς πρέπει νὰ εἰσπράττεται ἀποζημίωση ὡς levendlik γιὰ ὅσο διάστημα δὲν καλλιεργοῦν τὸ σύνολο. Καὶ οἱ σπαχήδες μ' αὐτὸ τὸ πρόσχημα δὲν πρέπει νὰ ζητοῦν levendlik ἀπὸ ἀνθρώπους ποὺ δὲν ἔχουν γαῖες.

Ὅταν οἱ πατέρες μερικῶν ραγιάδων ἐγκαταλείποντας τὶς γαῖες τοὺς παντρεύονται σὲ ἄλλα χωριά καὶ μένουν ἐκεῖ δέκα πέντε χρόνια, ἐγγράφονται ραγιάδες ἐκεῖ. Οἱ γαῖες ποὺ εἶχαν στὸ χωριὸ ἀπ' ὅπου σηκώθηκαν καὶ ἐφυγαν «εἶναι δεσμευμένα ἐδάφη» (zemin bağlanmistir). Γιὰ νὰ μὴ χάνεται λοιπὸν ἡ δεκάτη ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους ποὺ οἱ γαῖες τοὺς ἔχουν δεσμευθεῖ, ἂν δὲν τὶς καλλιεργοῦν ἢ δὲ βάζουν ἄλλους νὰ τὶς καλλιεργήσουν, νὰ εἰσπράττεται, ἀφοῦ καθοριστεῖ, ἀποζημίωση γιὰ levendlik, ἐκτὸς ἂν ἔχουν πουλήσει τὶς γαῖες τοὺς σὲ ἄλλον μέσω τοῦ σπαχῆ τους. Σ' αὐτὴν τὴν περίπτωσι, οἱ σπαχήδες γιὰ νὰ μὴ μειώνονται τὰ ἔσοδα τῶν τιμαρίων τους, νὰ τοὺς ζητοῦν

τὸ levendlik ἀνάλογα μὲ τις γαῖες ποὺ ἔχουν στὴν κατοχὴ τους καὶ ποὺ χωρὶς νὰ ὑπάρχει λόγος ἔμειναν ἀκαλλιέργητες καὶ παραμελημένες.

9. Καὶ ἐπειδὴ τὰ σύνορα τῶν χωριῶν τοῦ παραπάνω λιβά εἶναι «ἀσαφὴ καὶ ὄχι ξεκάθαρα καὶ καθορισμένα», ὁ δεκατισμὸς γινόταν ἀπὸ τὸν καθένα ὑπὲρ τοῦ (herkes raiyyetli raiyyetin). Νὰ δεκατίζουν πάλι, κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο, ὅπως παλιὰ συνηθίζονταν.

10. Τὸ φόρο τοῦ μούστου (şıra resm-i), ποὺ προερχόταν ἀπὸ κληματαριές, ποὺ σὲ μερικὰ μέρη βρίσκονταν πάνω στὰ δέντρα, ἦταν ἔθιμο νὰ τὸν παίρνει ὁ παλιὸς σπαχῆς καὶ τὸ φόρο τῶν σιτηρῶν (hububat resm-i) ποὺ παράγονταν στὸ ἔδαφος τὸν ἔπαιρνε κατὰ τὸ ἔθιμο κάποιος ἄλλος σπαχῆς. Πάλι τὸ ἴδιο ἀποφασίστηκε νὰ γίνεται σύμφωνα μὲ τὸ παλιὸ ἔθιμο.

11. Ἐπειδὴ ἡ ἀσχολία μὲ τὴ γεωργία στὸν παραπάνω λιβά ἀπαιτεῖ πολὺ κόπο καὶ μόχθο καὶ ἡ ἀπόδοση εἶναι πολὺ μικρὴ, μερικοὶ ραγιάδες φεύγουν ἀπὸ τὴν πατρίδα τους καὶ πηγαίνουν σὲ ἄλλα βιλαέτια καὶ ζοῦν σκορπισμένοι μακριὰ ἀπὸ τὸ χωριό τους. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο ὁ προγενέστερος γραμματέας τοῦ βιλαετιοῦ δὲν μπόρεσε νὰ καταγράψει σωστὰ τὰ ὀνόματά τους. Κι ἄλλων τὰ ὀνόματα κατέγραψε λάθος, ἄλλων δὲν κατέγραψε τὰ ὀνόματα τῶν πατέρων τους, ἀλλὰ τῶν παππούδων τους κι ἄλλους πάλι τοὺς κατέγραψε ἀπλῶς μὲ τὸ οἰκογενειακὸ τους. Ἐπειδὴ οἱ ραγιάδες ποὺ σκόρπισαν ἐδῶ καὶ κεῖ δὲν ἦταν ἀπαλλαγμένοι ἀπὸ διενέξεις, ἐκδόθηκε φερμάνι νὰ ἀπογραφοῦν ἐκ νέου. Καὶ σύμφωνα μὲ τὴν ὑψηλὴ διαταγὴ προσήλθαν οἱ ραγιάδες, ὅσο ἦταν αὐτὸ δυνατό, καὶ ἀπογράφηκαν. Κι αὐτοὺς ποὺ δὲν μπόρεσαν νὰ τοὺς ὑποχρεώσουν νὰ προσέλθουν, κατέγραψαν τὰ ὀνόματά τους καὶ τὰ ὀνόματα τῶν πατέρων, τῶν παππούδων καὶ τῆς οἰκογένειάς τους, ἀφοῦ ἔγινε ἡ σχετικὴ ἔρευνα μὲ προσοχὴ καὶ ἐπιμέλεια καὶ ρωτήθηκαν γι' αὐτὰ οἱ συγχωριανοὶ καὶ οἱ συγγενεῖς τους. Ἔτσι, αὐτοὶ οἱ ραγιάδες ποὺ κατοικοῦν σ' ἄλλα χωριά καὶ σ' ἄλλα βιλαέτια, ἂν δὲν εἶναι ἐγγεγραμμένοι ἄλλοῦ, νὰ πληρώνουν τοὺς φόρους τους χωρὶς συζήτηση στὸν τόπο ποὺ καταγράφηκαν.

12. Καὶ ἐκεῖνοι οἱ ραγιάδες ποὺ κατὰ τὴν ἀπογραφὴ δὲν παρουσιάστηκαν ἢ ἀπὸ ἀμέλειά τους δὲν καταχωρήθηκαν καὶ δὲν εἶναι ἐγγεγραμμένοι σὲ ἄλλο χωριό, ἀνήκουν στὸ σπαχὶ τοῦ χωριοῦ τους. Δὲ δικαιοῦνται αὐτὸς ποὺ κάνει τὴν ἀπογραφὴ νὰ ἐπεμβαίνει, ἂν μάλιστα τυχαίνει νὰ εἶναι γιὸς ἢ ἀδελφὸς ραγιά. Καὶ ἂν κάποιος ραγιάδες ἢ σπαχῆδες δόλια καταχώρησαν δυὸ φορὲς ὀρισμένους ραγιάδες, αὐτοὶ οἱ διπλοεγγεγραμμένοι θὰ πληρώνουν τὸ φόρο τους στὸ σπαχὶ τοῦ χωριοῦ, στὸ ὁποῖο διαμένουν πάνω ἀπὸ δέκα χρόνια.

13. Ὁ σούμπασης δὲν μπορεῖ νὰ ἐπεμβαίνει στὰ ἐλεύθερα ζιαμέτια τῶν ζαϊμηδων, ἂν συμβεῖ κάποιος φόνος σ' αὐτά. Ἡ ἐπιβολὴ ποινῆς θὰ γίνεται πάλι ἀπὸ τὸ ζαϊμη ἐπὶ τόπου. Στὸ ἐξῆς νὰ μὴν ἐπεμβαίνει ὁ σούμπασης τοῦ σαντζακίου στὶς ὑποθέσεις πταίσματος καὶ κακουργήματος.

14. Ὅταν ὁ μπεηλέρμπεης ἢ ὁ σαντζάκμπεης χρειαστεῖ κριθάρι, σανό,

ἄχυρο, ξύλα ἢ ἐπιβληθεὶ κάποιος ἄλλος φόρος, νὰ μὴν ἐπιβαρύνονται ἀναγκαστικά τὰ ἐλεύθερα ζιανέτια, ἀλλὰ τὰ μὴ ἐλεύθερα.

15. "Ἄν ἓνας ραγιάς δὲν ἀσχολεῖται μὲ τὴ γεωργία, ἀλλὰ ἀσκεῖ κάποιον ἄλλο ἐπάγγελμα καὶ δὲ δίνει στὸ σπαχὴ τοῦ γεωργικὰ προϊόντα ἀξίας ἐβδομήντα πέντε ἀκτσέδων, θὰ πληρώνει τὸ ὑπολειπόμενο, ὥστε νὰ συμπληρωθεῖ τὸ ποσό. Κι ἀπὸ κεῖνο τὸ ραγιά πού κυνηγώντας τὰ μεγάλα κέρδη πηγαίνει σ' ἄλλο βιλαέτι καὶ κάνει ἐκεῖ τὸ χαλκιά ἢ τὸν ἔμπορο καὶ ἔρχεται στὸ σπίτι του μιά φορά τὸ χρόνο ἢ κάθε δυὸ χρόνια, ἀφοῦ ἔχει κερδίσει ἄρκετά, νὰ εἰσπράττονται γιὰ levendlik 150 ἀκτσέδες.

16. "Ὅταν ἀπὸ ἀπὸ ἀπογραφὴ στὸ σαντζάκι τῆς Τραπεζούντας, ὁ ἀπογραφέας τοῦ βιλαετιοῦ κατέγραψε τοὺς τεκέδες τοῦ σαντζακιοῦ καὶ ἐκείνους πού ἐκ περιτροπῆς καλλιεργοῦσαν τὶς γαῖες τῶν τεκέδων στὸ νέο κώδικα ὡς ραγιάδες καὶ τοὺς παραχώρησε στὰ τιμάρια μερικῶν σπαχήδων. "Ὅταν πιά ἦρθαν τὰ βιβλία ἀπογραφῆς στὴν "Ἐδρα τῆς Εὐτυχίας", ἐκδόθηκε διαταγὴ νὰ καταγραφοῦν οἱ γαῖες τῶν τεκέδων ὅπως προηγούμενα ἦταν καταγραμμένες στὰ παλιὰ βιβλία κι αὐτοὶ πού καλλιεργοῦν ἐκ περιτροπῆς τὶς γαῖες τῶν τεκέδων νὰ εἶναι ἀπαλλαγμένοι φόρου ὅπως καὶ πρὶν. "Ὅσοι ἀπ' αὐτὴ τὴν κατηγορία καλλιεργητῶν δὲ στέλλουν τὸν ἀριθμὸ σπαθίων πού ὀρίζει ὁ παλιὸς κώδικας νὰ τοὺς κατὰσχονται τὰ προϊόντα ἀπὸ τὴν ὑπηρεσία οἰκονομικῶν (menkuf). "Ὅσοι ἔχουν ἔρθει ἀπὸ ἄλλα χωριά κι ἔχουν καταγραφεῖ σ' αὐτὰ τὰ βιλαέτια καὶ δὲν εἶναι παιδιὰ αὐτῶν πού μένουν στὰ κτήματα τῶν τεκέδων, νὰ θεωροῦνται ραγιάδες. "Ἐκδόθηκε διαταγὴ, πού καταχωρήθηκε στὸ νέο κώδικα, νὰ πληρώνουν στοὺς σπαχήδες τοὺς, ὅπως οἱ ἄλλοι ραγιάδες, τὰ δικαιώματα καὶ τοὺς φόρους τῶν γαιῶν πού κατέχουν καὶ καλλιεργοῦν.

ΣΟΥΛΤΑΝΙΚΕΣ ΠΡΟΣΟΔΟΙ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΟΛΗ ΤΗΣ ΤΡΑΠΕΖΟΥΝΤΑΣ

"Ἐνα σημαντικό μέρος ἀπὸ τὰ ἔσοδα τῆς πόλης εἶχε ὀριστεῖ ὡς ἰδιαίτερη σουλτανικὴ πρόσδοδος. Σύμφωνα μὲ τοὺς παραπάνω καταχωρημένους καουνναμέδες εἶχαν προσδιοριστεῖ οἱ πηγές τῶν προσόδων του. Τὸ μεγαλύτερο ποσὸ ἀπ' αὐτὰ τὰ ἔσοδα προέρχονταν ἀπὸ τὸν κατ' ἀποκοπὴ φόρο τοῦ λιμανιοῦ τῆς Τραπεζούντας πού εἶχε καταχωρηθεῖ ὅτι ἦταν 476.666 ἀκτσέδες τὸ χρόνο. Παρατηροῦμε ὅτι τὸ ποσὸ αὐτὸ καὶ τὰ ἄλλα ἔσοδα ἔμειναν τὰ ἴδια τόσο στὴν ἀρχὴ τῆς βασιλείας τοῦ σουλτάνου Σουλεϊμάν τοῦ Νομοθέτη ὅσο καὶ κατὰ τὰ μέσα τοῦ αἵωνα. Τὸ σύνολο τῶν ἰδιαίτερων σουλτανικῶν προσόδων ἀπὸ τὴν Τραπεζοῦντα ἔφτανε τοὺς 759.378 ἀκτσέδες. "Ὁ κατ' ἀποκοπὴν φόρος τῶν ντελάληδων ἦταν 70.000 ἀκτσέδες, ὁ κατ' ἀποκοπὴν φόρος τῆς ἀγορανομίας (şehir ihtisap) 30.000, ὁ κατ' ἀποκοπὴν φόρος κηροποιίας 15.000, ὁ φόρος ζυγίσματος μεταξιοῦ (mizân-ı harîr) 47.712, ἐπίσης τέλη ἀπὸ

τὴν πούληση ἀλατιοῦ (τὰ ἀλατωρυχεῖα συμπεριλαμβάνονταν στὶς αὐτοκρατορικὲς προσόδους) περίπου 100.000 ἄσπρα καὶ ὁ κατ' ἀποκοπὴν φόρος τῶν μεταλλείων δηλ. τοῦ κάστρου Canca ποῦ ξέρουμε ὅτι βρίσκεται κοντὰ στὴν Gümüşhane (Ἀργυρούπολη), 200.000 ἄκτσέδες τὸ χρόνο. Ἀπὸ τὰ κατὰστιχα φαίνεται πὼς στὸ σύνολο τῶν 759.378 ἄκτσέδων, κατὰ τὸ ἔτος 1554 (Ἐγ. 961), ὁ κατ' ἀποκοπὴν ἐτήσιος φόρος *rençyek*¹⁰⁰ τῆς Τραπεζούντας ἦταν 8.882 ἄκτσέδες.

ΤΑ ΕΣΟΔΑ ΤΟΥ ΜΙΡΛΙΒΑ (ΣΑΝΤΖΑΚΜΠΕΗ)

Οἱ πρόσοδοι τοῦ σαντζάκμπεη τῆς Τραπεζούντας ἀπὸ τὴν πόλη Τραπεζούντα τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἰσκεντέρ Μπέη ἐξασφαλίζονταν πρῶτα ἀπὸ τὸ φόρο σπέντζα ποῦ πλήρωναν οἱ χριστιανοὶ κάτοικοι τῆς Τραπεζούντας. Αὐτοί, ὅπως σημειώσαμε παραπάνω, ἦταν 1.084 οἰκογένειες, καὶ μαζί μὲ τὶς χῆρες καὶ τοὺς ἄγαμους, 1.253¹⁰¹ ἄτομα σὲ 14 συνοικίες. Τὸ βασικὸ εἰσόδημα τοῦ σαντζάκμπεη, οἱ 28.135 ἄκτσέδες, προερχόταν ἀπὸ τοὺς 25 ἄκτσέδες ποῦ πλήρωνε τὸ κάθε σπίτι. Τὰ δευτερεύοντα ἔσοδα προέρχονταν ἀπὸ διάφορους κατ' ἀποκοπὴν φόρους (*mukataa*) μεταξὺ τῶν ὁποίων ὁ σπουδαιότερος, «ἡ τοποτηρησία πόλης» (*niyâbet-i şehîr*), ὑπαγόταν στὴν κατηγορία τους. Αὐτὰ τὰ κατ' ἀποκοπὴν ἔσοδα ἀποτελοῦνταν ἀναλυτικὰ ἀπὸ τὰ ἑξῆς κονδύλια καὶ μέχρι σχεδὸν τὰ τέλη τοῦ 16ου αἰῶνα ἐμφάνιζαν τοὺς ἴδιους ἀριθμοὺς.

1. Ὁ κατ' ἀποκοπὴν φόρος τῆς τοποτηρησίας πόλης, ποῦ παραπάνω καταχωρήσαμε τὸν κανονισμό του, καὶ ὁ φόρος ποῦ εἰσπράττονταν ἀπὸ τὶς κοπέλλες καὶ τὶς γυναῖκες ποῦ παντρεύονταν καὶ λεγόταν *resm-i arusane* ἢ *resm-i arusiyye*, 10.000 ἄκτσέδες τὸ χρόνο.

2. Ὁ κατ' ἀποκοπὴν φόρος ἀπὸ τὰ *başhane* δηλ. τὰ καταστήματα ποῦ πουλοῦσαν κεφάλια προβάτων καὶ βοοειδῶν μαζί μὲ τὸν κατ' ἀποκοπὴν φόρο προβάτων καὶ βοοειδῶν, 7.000 ἄκτσέδες τὸ χρόνο.

3. Ὁ κατ' ἀποκοπὴν φόρος ἀπὸ τὰ ποτοπωλεῖα (*bozahane*) τῆς πόλης, 5.000 ἄκτσέδες.

4. Φόρος κατ' ἀποκοπὴν γιὰ τὰ *kile* (*resm-i kile*).

5. Δασμὸς (*baş*) κατ' ἀποκοπὴν γιὰ τὰ ἄλογα καὶ τὰ μουλάρια, 500 ἄκτσ.

6. Φόρος δεκάτης κατ' ἀποκοπὴν γιὰ τὶς γαῖες τῆς πόλης, 2.000 ἄκτσέδες.

7. Φόρος δεκάτης κατ' ἀποκοπὴν γιὰ γαῖες ποῦ ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὴν πόλη, δηλαδὴ ποῦ βρίσκονται γύρω ἀπ' αὐτὴν 3.000 ἄκτσέδες.

8. Κατ' ἀποκοπὴν φόρος γιὰ τὰ ὀπωρικά τῶν σουλτανικῶν γαιῶν, 5.000 ἄκτσέδες.

9. Κατ' ἀποκοπὴν φόρος κρασιοῦ (*şarap resm-i*) ποῦ ἔρχεται διὰ θαλάσσης, 4.000 ἄκτσέδες.

10. Κατ' ἀποκοπὴν φόρος ἀπὸ τοὺς τίτλους ἰδιοκτησίας πλοίων (gemi tarusu) μαζί μὲ τὸν κατ' ἀποκοπὴν δασμὸ γιὰ τὴν προσάραξή τους στὴν ξηρὰ (kara-bâci), 14.000 ἀκτσέδες.

11. Κατ' ἀποκοπὴν φόρος τῶν σουλτανικῶν ἀμπελιῶν, 200 ἀκτσέδες.

12. Κατ' ἀποκοπὴν φόρος ἀπὸ τὰ ἐδάφη караβаниδων, 1.050 ἀκτσέδες.

13. Κατ' ἀποκοπὴν φόρος τοποτηρησίας τοῦ Degirmen-deresi, 300 ἀκτσέδες.

14. Κατ' ἀποκοπὴν φόρος τῶν ἀμπελιῶν καὶ τῶν κήπων τοῦ Degirmen-deresi, 200 ἀκτσέδες.

15. Κατ' ἀποκοπὴν φόρος γιὰ τὸ δρόμο τοῦ Degirmen-deresi, 500 ἀκτσέδες.

16. Κατ' ἀποκοπὴν φόρος γιὰ τὸ δρόμο τῆς Maşka, 200 ἀκτσέδες.

17. Κατ' ἀποκοπὴν φόρος τοῦ γραμματικοῦ (kitabî resm-i) ἀπ' αὐτοὺς ποὺ περνοῦν ἀπὸ τὸ Akşâbâd, 500 ἀκτσέδες.

18. Κατ' ἀποκοπὴν φόρος ἀπὸ τὰ κατ' ἔτος ἐνοίκια τῶν 84 μύλων τῆς πόλης, 36 ἀκτσέδες γιὰ κάθε μύλο. Σύνολο 2.626 ἀκτσέδες.

Τοποτηρησία (Niyâbet-i şehir) Σύνολο 59.076 ἀκτσέδες.

Ἄλλοι κατ' ἀποκοπὴν φόροι ἐκτὸς τῆς τοποτηρησίας τῆς πόλης.

19. Κατ' ἀποκοπὴν φόρος τῶν βαφείων τῆς πόλης, 7.000 ἀκτσέδες.

20. Κατ' ἀποκοπὴν φόρος τοῦ ἐθίμου κατευοδάσεως τῶν πλοίων (selâmetlik âdeti), 9.166 ἀκτσέδες.

21. Κατ' ἀποκοπὴν φόρος τῶν ἐγκαταλειφθεισῶν περιουσιῶν στὸ δημόσιο θησαυροφυλάκιο τοῦ λιβᾶ τῆς Τραπεζούντας, 21.888 ἀκτσέδες.

22. Κατ' ἀποκοπὴν φόρος τοῦ ἐτήσιου προϊόντος τῶν λιβαδιῶν, 10 τεμάχια, ποὺ ἀνῆκαν στὶς γαῖες τοῦ μιρλιβᾶ, 3.904 ἀκτσέδες.

23. Κατ' ἀποκοπὴν φόρος τῶν μύλων τῆς πόλης ποὺ βρίσκεται στὸ Degirmen-deresi. 84 μύλοι, 2.626 ἀκτσέδες (καταχωρήθηκε κατ' ἐπανάληψη)¹⁰².

(Γνωρίζουμε ἓναν πρὸς ἓναν τοὺς ἰδιοκτῆτες αὐτῶν τῶν μύλων μέσω τοῦ κώδικα καταγραφῆς. Στὰ 1.554 τέσσερις ἀπ' αὐτοὺς τοὺς μύλους ἀνῆκαν στὸν Μπογιατζή Μουσταφά, ὁ ἓνας ἦταν γνωστὸς ὡς μύλος τοῦ Bodros. Ἀνάμεσα στοὺς ἰδιοκτῆτες τῶν μύλων ἀναφέρονται ὁ γιὸς τοῦ Χαμντί, ὁ Μαχμούτ Ἀγάς, ὁ Ντερβίς Ἀλή, ὁ μιραλᾶς Φερχάντ Μπέης, ὁ Χοτζᾶ-Κασίμ ὁ Χουσεῖν Τσελεμπή, γιὸς τοῦ γραφέα Μουχιντίν, ὁ Χότζα Ἀλή, ὁ φρούραρχος Μουσταφά, ὁ Μανσοὺρ Μπέης, ὁ μύλος τοῦ μοναστηριοῦ τῶν Ἀρμενίων κ.ἄ.)

Οἱ κατ' ἀποκοπὴν φόροι, ἐκτὸς τοῦ φόρου τοποτηρησίας, σὺν τοὺς φόρους τῶν μύλων συνολικὰ ἔφταναν τοὺς 44.584 ἀκτσέδες.

ΤΟ ΒΑΚΟΥΦΙ ΤΟΥ ΠΤΩΧΟΚΟΜΕΙΟΥ ΤΗΣ ΤΡΑΠΕΖΟΥΝΤΑΣ
ΠΟΥ ΑΝΗΚΕ ΣΤΗ ΜΗΤΕΡΑ ΤΟΥ ΓΙΑΒΟΥΖ ΣΟΥΛΤΑΝ ΣΕΛΙΜ

Τὸ πτωχοκομεῖο αὐτὸ εἶχε συσταθεῖ στὸ ὄνομα τῆς μητέρας τοῦ σουλτάνου Γιαβούζ Σελίμ, τῆς Γκιούλμπαχαρ Χατούν, σὲ μιὰ ἀπὸ τὶς συνοικίες τῆς Τραπεζούντας, ποὺ εἶδαμε πιὸ πάνω, στὴ «συνοικία τοῦ Πτωχοκομεῖου τῆς Κυρᾶς» (İmâret-i Hâtuniyye Mahallesi). Καὶ τὰ βακούφια τοῦ πτωχοκομεῖου ποὺ ἱδρύσε ἐδῶ, βρίσκονταν ὅλα στὴν Τραπεζούντα—ἐκτὸς ἀπὸ ἓνα λουτρόνα ποὺ εἶχε χτίσει στὴν Πόλη— καὶ ἀποτελοῦνταν ἀπὸ τὰ ἐξῆς κονδύλια:

1. Ἑσοδα ἀπὸ τὴ σκεπαστὴ ἀγορὰ (bedesten).
 2. Ἐνοίκιο τοῦ διπλοῦ λουτρόνα (zifte hamam) κοντὰ στὸ Διοικητήριο (sarây-i âmire).
 3. Ἐτήσια δόση ἀπὸ τὸ λουτρόνα τοῦ Tekfur-çayır, 400 ἀκτσέδες.
 4. Ὁ κατ' ἀποκοπὴν φόρος τοῦ κήπου τοῦ σεραγιοῦ στὸ Tekfur-çayır, 1.000 ἀκτσέδες τὸ χρόνο.
 5. Ὁ κατ' ἀποκοπὴν φόρος τοῦ Tekfur-çayır, 1.500 ἀκτσέδες τὸ χρόνο.
 6. Ὁ κατ' ἀποκοπὴν φόρος τῶν γαιῶν ποὺ ἀπλώνονται ἀπὸ τὸ σεράι τοῦ Tekfur-çayır ὥς τὸ σεράι τοῦ Τσελεμπή Σουλτάν, 1.000 ἀκτσέδες τὸ χρόνο.
 7. Ὁ κατ' ἀποκοπὴν φόρος τοῦ λιβαδιοῦ τοῦ Namazgâh, 40 ἀκτσέδες τὸ χρόνο.
 8. Ὁ κατ' ἀποκοπὴν φόρος τοῦ κήπου Karos, 505 ἀκτσέδες τὸ χρόνο.
 9. Ὁ κατ' ἀποκοπὴν φόρος τοῦ ἐλαιώνα τοῦ νεκροταφείου (mezarlık-zeytinu), 300 ἀκτσέδες τὸ χρόνο.
 10. Ὁ κατ' ἀποκοπὴν φόρος τοῦ τριφυλλιοῦ, 500 ἀκτσέδες τὸ χρόνο.
 11. Ὁ κατ' ἀποκοπὴν φόρος τοῦ λιβαδιοῦ κοντὰ στὸ μύλο, 360 ἀκτσέδες τὸ χρόνο.
 12. Ὁ κατ' ἀποκοπὴν φόρος 6 μύλων κοντὰ στὴ γέφυρα τοῦ Değirmen-deresi, 12.000 ἀκτσέδες τὸ χρόνο.
 13. Ὁ κατ' ἀποκοπὴν φόρος 124 καταστημάτων, 10.000 ἀκτσέδες τὸ χρόνο.
 14. Ὁ κατ' ἀποκοπὴν φόρος τοῦ καινούριου λουτρόνα ποὺ εἶναι κοντὰ στὸ τζαμί τοῦ σουλτάνου Βαγιαζίτ στὴν Ἰστανμπούλ, 75.000 ἀκτσέδες τὸ χρόνο.
- Σύνολο 39.760 ἀκτσέδες

«Σύνολο ἐσόδων ἀπὸ τὰ βακούφια τῆς μητέρας τοῦ μακαρίτη σουλτάνου Σελίμ Χάν στὴν πόλη τῆς Τραπεζούντας ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἔσοδα τοῦ καινούριου λουτρόνα στὴν Ἰστανμπούλ»

μαζί μὲ τὰ ἔσοδα τοῦ λουτρόνα στὴν Ἰστανμπούλ, 114.760 ἀκτσέδες. Τὸ βακούφι αὐτὸ ἔχει βακουφικὰ χωριά στοὺς ναχιγιέδες¹⁰³ Akşaâbâd, Maşka, Yomra τοῦ καῶ τῆς Τραπεζούντας. Παρακάτω θὰ ἀναφερθοῦμε σ' αὐτὰ.

ΤΟ ΒΑΚΟΥΦΙ ΤΟΥ ΣΟΥΛΤΑΝΟΥ ΜΕΧΜΕΤ ΦΑΤΙΧ¹⁰⁴

Στην Τραπεζούντα είναι καταχωρημένα μερικά βακούφια του σουλτάνου Μεχμέτ Φατίχ. Δεν αναφέρεται, αν τὰ ἔσοδα αὐτά, ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὰ ἐνοίκια καταστημάτων, μύλων, λουτρῶνων καὶ ξενώνων (kervansaray) προορίζονταν γιὰ κάποιο τζαμί τῆς Τραπεζούνας ἢ ὑπάγονταν στὰ βακούφια τῆς Πόλης. Γίνεται γνωστὸ μόνο πῶς τὸ μοναστήρι τῆς Χρυσοκεφάλου¹⁰⁵ στὴν Τραπεζούντα εἶχε μετατραπεί σὲ τζαμί μετὰ τὸν Φατίχ ὅπως καὶ τὸ μοναστήρι τῆς Ἀγίας Σοφίας (Ayasofya).

Τὰ βακουφικά αὐτὰ ἔσοδα ἀποτελοῦνταν ἀπὸ τὰ ἑξῆς κονδύλια:

1. Μηνιαῖα ἐνοίκια 53 καταστημάτων, 439 ἀκτσέδες.
 2. Μηνιαῖα ἐνοίκια 24 μύλων στὸ Değirmen-deresi, 175 ἀκτσέδες.
 3. Ἡ μηνιαία δόση τοῦ λουτρῶνα στὸ Orta-Kale, 398 ἀκτσέδες.
 4. Ἡ μηνιαία δόση τοῦ λουτρῶνα ποὺ εἶναι ἔξω ἀπὸ τὸ κάστρο, 173 ἀκτσέδες.
 5. Ἡ μηνιαία δόση τοῦ ξενώνα (kervansaray) τῆς πόλης, 20 ἀκτσέδες.
- Σύνολο ἐσόδων 1.205:

«ἀπὸ τὰ κατὰ μῆνα ἐνοίκια τῶν βακουφίων τοῦ μακαρίτη σουλτάνου Μεχμέτ Χάν καὶ τὰ κατ' ἀποκοπὴ μισθώματα».

ΤΑ ΒΑΚΟΥΦΙΑ ΤΟΥ ΕΠΙΚΕΦΑΛΗΣ ΤΩΝ ΕΥΝΟΥΧΩΝ
ΜΑΚΑΡΙΤΗ (HAZINEDAR-BAŞI)¹⁰⁶ ΜΑΧΜΟΥΤ ΑΓΑ

Κατ' ἀποκοπὴν φόρος ἀπὸ τὸ μοναστήρι, τὸ περιβόλι, τὸ λουτρῶνα, τὸ σπίτι του, τὸ μύλο, τὰ μαγαζιά καὶ τίς γαῖες του, 2.660 ἀκτσέδες τὸ χρόνο.

ΤΑ ΒΑΚΟΥΦΙΑ ΤΟΥ ΕΠΙΚΕΦΑΛΗΣ ΤΩΝ ΕΥΝΟΥΧΩΝ
ΜΑΚΑΡΙΤΗ (KAPI-AĞASI)¹⁰⁷ ΜΑΧΜΟΥΤ ΑΓΑ

Ἐτήσιο εἰσόδημα ἀπὸ τοὺς κατ' ἀποκοπὴν φόρους τοῦ μοναστηριοῦ, τοῦ λιβαδιοῦ, τοῦ λουτρῶνα ποὺ βρίσκεται στὸ κάτω κάστρο, τοῦ караβάν сара-γού τῶν μαγαζιῶν, τῶν μύλων καὶ τοῦ περιβολιοῦ, 9.310 ἀκτσέδες.

Ἡ γενικὴ εἰκόνα τῆς πόλης Τραπεζούνας στὶς ἀρχὲς τῆς βασιλείας τοῦ σουλτάνου Σουλεϊμάν τοῦ Νομοθέτη (1523) εἶχε προσδιοριστεῖ ὡς ἑξῆς:

Ἐνα κάστρο, δυὸ τζαμιά, ὀκτὼ μικρὰ τεμένη, ἑξὶ βακουφικοὶ λουτρῶνες, ἓνα βαφεῖο, ἓνα ποτοποιεῖο, ἓνα βακουφικὸ караβάν серάι, 167 βακουφικά μαγαζιά, 205 μύλοι –τὰ ἔσοδα τῶν 168 μύλων τὰ ἔπαιρνε ὁ σαντζάκμπεης οἱ ὑπόλοιποι 47 ἦσαν βακουφικοὶ– καὶ 1.263 οἰκογένειες (179 μουσουλμανικὲς

καί 1.084 χριστιανικές) με 1.453¹⁰⁸ άτομα (2 χατίπηδες, 10 ιμάμηδες, 7 μουεζίνες, 2 αναγνώστες Κορανίου και από τους χριστιανούς 21 άγιοι και 148 χήρες). Και είχαν όριστεί από τους κατ' αποκοπήν φόρους και τις διάφορες άλλες προσόδους 131.793 άκτσέδες ως ιδιαίτερα έσοδα του μιρλιβά (σαντζάκμπε), 759.378 άκτσέδες ως ιδιαίτερα σουλτανικά έσοδα και 127.934 άκτσέδες για τα βακούφια.

Έξάλλου, κατά τη χρονολογία αυτή, βλέπουμε 6 τεκέδες (zaviye). 'Ο ένας απ' αυτούς, στην περιοχή Meydan (δίχως άλλο στο Kavak-Meydan). 'Ο τεκές του Κουρπάν 'Αμπντάλ βρισκόταν κατά το 921 'Εγ.¹⁰⁹ στην κατοχή του γιου του. Ένας άλλος ήταν ο τεκές του odabaşı¹¹⁰ Sinan Bey κοντά στο Câmî-i Cedîd (Νέο τζαμί) και τον είχε στην κατοχή του ο Dede Fethullah. 'Ο τεκές του Χιζίρ 'Αμπντάλ πάλι στην ίδια περιοχή που το είχε στην κατοχή του κάποιος Χατζή 'Αζίζ. Και ένας άλλος, ο τεκές του Kalender-hâne, που τον είχε στην κατοχή του ο Ντερβίς 'Αλή.

Β) Ναχιγιέδες της Τραπεζούντας

α) 'Ο ναχιγιές Ακσαâbâd

Το Ακσαâbâd (Polathâne) ήταν καταχωρημένος ως ναχιγιές υπαγόμενος στον καζά της Τραπεζούντας. Την εποχή αυτή, ήταν ζιαμέτι κάποιου ονόματι Χιζίρ Τσελεμπή με έσοδα 24.000 άκτσέδες. Ένα σημαντικό μέρος του εισοδήματος αυτού εισπράττονταν από το χωριό Haso που ήταν ένα απ' τα χωριά του Ακσαâbâd. Στο ναχιγιέ αυτό βρισκόταν και το τιμάριο του Μεχμέτ, γιου του ζαΐμη, που αναφερόταν και με το όνομα Χιζίρ Σούμπασης και τα τιμάρια των σπαχήδων Μουσταφά Τσαούς, Μεχμέτ Τατάρ, Χαμζά, 'Αλή γιου του Γιακούμπ. Μερικά απ' αυτά είχαν παραχωρηθεί κατά τα πρώτα έτη της εποχής του Κανουνι ('Εγ. 928, 933, 935)¹¹¹. Μερικοί από τους τιμαριούχους αυτούς τα είχαν αποκτήσει λόγω ανδρείας και άλλοι πάλι από θανάτους και χηρεύσεις θέσεων.

Παρατηρούμε ότι στο ναχιγιέ Ακσαâbâd τα τιμάρια των ζαΐμηδων εξασφάλιζαν έσοδα 77.000 άκτσέδες από 9 χωριά, όπου υπήρχαν 720 οικογένειες (113 μουσουλμανικές και 607 χριστιανικές) με 757¹¹² άτομα. Ένα μέρος από τα έσοδα του Ακσαâbâd κατανέμονταν ως εξής:

1. Στο μιρλιβά της Τραπεζούντας, 21.700 άκτσέδες. Το ποσό προερχόταν από δύο χωριά του ναχιγιέ αυτού όπου υπήρχαν 65 οικογένειες (14 μουσουλμανικές και 51 χριστιανικές) που αντιστοιχούσαν σε 78 φορολογούμενα άτομα (nefer mükellef).

2. Στους φρουρούς του κάστρου της Τραπεζούντας (132 άτομα με τιμάρια στους ναχιγιέδες Μαζκα και Υομρα), 196.400 άκτσέδες. Το ποσό αυτό προερχόταν από 74 χωριά και 2 mezraa του Ακσαâbâd με 2.452 οικογένειες (206

μουσουλμανικές και 2.246 χριστιανικές) που αντιστοιχοῦσαν σὲ 2.734 φορο-
λογούμενα ἄτομα.

3. Στὸ πτωχοκομεῖο τῆς μητέρας τοῦ σουλτάνου Σελίμ Γιαβούζ στὴν Τραπεζούντα, 150.997 ἄκτσέδες. Τὸ ποσὸ αὐτὸ προερχόταν ἀπὸ 21 χωριά μὲ 1.655 οἰκογένειες (80 μουσουλμανικές καὶ 1.575 χριστιανικές) ποὺ ἀντιστοιχοῦσαν σὲ 1.830 ἄτομα.

β) Ὁ *ναχιγιές Yomra*

Ἡ *Yomra* ποὺ ὡς *ναχιγιές* ὑπαγόταν στὸ καθηλίκι (καζά) τῆς Τραπεζούντας, ἦταν τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ἓνα ἐλεύθερο (*serbest*) ζιαμέτι ὑπὸ τὴν κυριότητα τοῦ Σινάν Τσαούς. Σερασκέρης¹¹⁴ τῆς *Yomra* ἦταν κάποιος Τατζεντίν Ντιβανέ ποὺ εἶχε ἐλεύθερο τιμάρτιο. Γι' αὐτὸν εἶχαν ὀριστεῖ τὰ ἔσοδα τοῦ χωριοῦ *Komega* (τὸ χωριὸ *Komega* καὶ στὴ σημερινὴ ὀργάνωση ἀνήκει στὴ *Yomra*, ποὺ ὅλοι του οἱ κάτοικοι ἦταν χριστιανοὶ καὶ διευκρινίζεται ὅτι εἶχαν ἔρθει «ἀπ' ἔξω»).

Οἱ ἀρμόδιες στρατιωτικο-διοικητικές ἀρχές καὶ ὀργανισμοὶ τῆς *Yomra* εἶχαν ὡς ἰδιαίτερα ἔσοδα καὶ πόρους τὰ ἑξῆς:

1. Ὁ σουλτάνος εἶχε ὡς ἰδιαίτερες προσόδους τὰ ἔσοδα τῶν χωριῶν *Hara*, *Varvara*, *Dirona*, *Kohali*, *Oğuz* (παρατηροῦμε ὅτι τὰ χωριά αὐτὰ ὑπάρχουν καὶ στὴ σημερινὴ ὀργάνωση). Μόνο ἀπὸ τὴν ἑξῆς καταχώρηση συμπεραίνει κανεὶς ὅτι αὐτὴ τὴν ἐποχὴ τὰ χωριά *Dirona* καὶ *Kohali* εἶναι τὸ ἴδιο χωριό:

«Τὸ χωριὸ *Dirona*, ποὺ τὸ ἄλλο του ὄνομα εἶναι *Kohali*, ὑπάγεται στὴ *Yomra*, ἀπὸ τὴν ἀκαλλιέργητη γῆ τοῦ σουλτάνου, τὸ ἄσυλο τοῦ κόσμου».

Στὸ χωριὸ *Oğuz* ὑπάρχει ἀπλῶς ἓνα μερίδιο (*hisse*)¹¹⁵ καὶ σημειώνεται ὅτι τὸ ἄλλο του ὄνομα εἶναι *Mesahor*. Πιθανὸ νὰ εἶναι τὸ χωριὸ *Mesarya* ἀπὸ τὰ σημερινὰ κεντρικὰ χωριά τῆς Τραπεζούντας.

2. Ὁ σαντζάκμπεης τῆς Τραπεζούντας εἶχε τίς προσόδους ἑνὸς *mezraa* καὶ δύο χωριῶν ὅπου ὑπῆρχαν 217 οἰκογένειες (7 μουσουλμανικές καὶ 208 χριστιανικές) ποὺ ἀντιστοιχοῦσαν σὲ 247 ἄτομα. Οἱ πρόσοδοι αὐτοὶ ἔφταναν τοὺς 33.450 ἄκτσέδες. Ἐνα μέρος ἀπὸ τὰ ἔσοδα αὐτὰ προερχόταν ἀπὸ πρόσ-
ματα γιὰ πταίσματα καὶ νυμφικὰ τέλη (*arüsiyye resimleri*) στὸ ζιαμέτι τῆς *Yomra*:

«πρόστιμα γιὰ πταίσματα τοῦ ζιαμετιοῦ *Yomra*
νυφικὰ τέλη ἀπὸ νέες στὸ ζιαμέτι *Yomra*».

3. Στοὺς ζαϊμηδες καὶ στοὺς τιμαριούχους σπαχιδες τῆς *Yomra* εἶχαν διατεθεῖ τὰ ἔσοδα 13 χωριῶν καὶ ἑνὸς *mezraa* ὅπου ὑπῆρχαν 1.140 σπιτία (41 μουσουλμανικά καὶ 1.099 χριστιανικά) μὲ 1.303¹¹⁶ ἄτομα μαζί με τοὺς *baştine*. Τὰ ἔσοδα αὐτὰ ἔφταναν τοὺς 115.500 ἄκτσέδες.

Ἀνάμεσα στοὺς τιμαριούχους συναντοῦμε ἀνθρώπους ὅπως τὸ Χουσεῖν.

γιό του Ἰμπραήμ Τσαούς, τὸν Ἀλή, γιό τοῦ ζαΐμη τῆς Υομρα Σινάν Τσαούς, τὸ γιό τοῦ Χαμτζᾶ, Μεχμέτ, ποὺ παλιότερα ἦταν στὴν Τραπεζούντα κεχαγιάς τῶν κυνοτρόφων (zağarcılar kethüdâsi)¹¹⁷, τὸν Τραπεζούντιο Καραγκιὸς τὸν Γιάρ Ἀλή, κεχαγιά τοῦ μεσαίου κάστρου τῆς Τραπεζούντας καὶ κατασκευαστὴ ἐφιππίων. Σ' αὐτὸν τὸν τελευταῖο εἶχε παραχωρηθεῖ τὸ χωριὸ Ηος ποὺ ὑπαγόταν στὴν Υομρα (ἴσως νὰ εἶναι τὸ σημερινὸ χωριὸ Hos). Ἐνα μέρος ἀπὸ τίς γαῖες τοῦ χωριοῦ αὐτοῦ, τὴν ἐποχὴ ποὺ ὁ σουλτάνος Σελὶμ Γιαβούζ ἦταν πρίγκιπας ἀκόμα, προσαρτήθηκαν στὸ σουλτανικὸ λιβάδι· τὼρα ὅμως, ὅπως φαίνεται ἀπὸ καταχωρημένο σχετικὸ σημείωμα παρακάτω ἐπανήλθαν (οἱ γαῖες) στὸ παλιὸ καθεστῶς:

«Τὴν ἐποχὴ ποὺ ἦταν στὴν Τραπεζούντα ὁ πανευτυχὴς Χουδασβεντικιάρ¹¹⁸, ἐπειδὴ τὸ χόρτο δὲν ἐπακοῦσε γιὰ τὰ σουλτανικά ἄλογα, ἀφαιρέθηκαν γαῖες ἀπὸ τοὺς ραγιάδες τοῦ χωριοῦ Χότς, ποὺ συνορεύει μὲ τὸ Μανακαμδὸς καὶ προστέθηκαν στὸ λιβάδι τοῦ Μανακαμδὸς. Τώρα ἀποφασίστηκε σύμφωνα μὲ ἐερὴ διαταγὴ νὰ ἐπανέλθουν στὰ παλιά τους σύνορα. Ἐπιδικάστηκαν στοὺς ἰδίους κατοίκους τοῦ χωριοῦ Χότς οἱ γαῖες ποὺ εἶχαν προστεθεῖ στὸ προηγούμενο λιβάδι. Ἀποφασίστηκε νὰ τίς καλλιεργοῦν. Κανένας νὰ μὴν τοὺς ἐμποδίζει».

Ἐπίσης παρατηρεῖ κανεὶς πὼς στὸ ναχιγιέ αὐτὸν ἔχουν τιμάρια καὶ σπαχηδες τῆς Τραπεζούντας καθὼς καὶ ἄνδρες τῶν κάστρων τῆς Τραπεζούντας, Γκιόρελε, Τορούλ, Τρίπολης ὅπως καὶ μερικοὶ ἄλλοι ἀξιωματοῦχοι π.χ. ὁ Καγιά, γιὸς τοῦ Τιμούρ, ὁ Μουσταφά ἀπὸ τὴν Καισάρεια ποῦ, ἐπειδὴ ἦταν σπαχηδες στὴν Τραπεζούντα, ἀπὸ ἐδῶ τῇ Γιόμρα εἶχαν προσόδους (dirlik)¹¹⁹. Στὰ τιμάρια αὐτά, ποῦ ὁ πληθυσμὸς τους ἦταν ἐξ ὀλοκλήρου χριστιανικός, ἔχουν καταγραφεῖ χωρὶς νὰ διευκρινίζεται πότε ἐγίνε αὐτὸ –πάντως ὅμως καὶ τὸ 15ο αἰῶνα– καὶ οἱ Ρωμιοὶ ποὺ εἶχαν ἐξοριστεῖ στὴ Rumeli ἀπὸ ἀνώτατους λειτουργοὺς τοῦ κράτους, ὅπως τὸν Κασίμ μπέη καὶ τὸν Οὐμούρ Μπέη¹²⁰, ὅπως καὶ Ρωμιοὶ ποὺ μετὰ τὴν ἄλωση τῆς Τραπεζούντας εἶχαν φύγει μὲ τὸν αὐτοκράτορα Δαβίδ Κομνηνὸ¹²¹. Τὰ κτήματα ὅλων αὐτῶν καθὼς καὶ τὰ βακούφια μερικῶν μοναστηριῶν εἶχαν γίνει τιμάρια μὲ ἐντολὴ τοῦ σουλτάνου. Ἀνάμεσα στοὺς κατόχους τῶν τιμαρίων αὐτῶν ὑπῆρχαν πρόσωπα ὅπως ὁ Τορούλ Χίζιρ καὶ ὁ Μεχμέτ Κιατίπ, ἀπὸ τοὺς ἄνδρες τοῦ κάστρου.

«Οἱ Μεχμέτ Κιατίπ, γιὸς τοῦ Χασάν, δημόσιος δούλος (gülm-i mir)¹²² καὶ Χίζιρ, γιὸς τοῦ Ἰσκεντέρ ἀπὸ τὴν Αὐλῶνα, δημόσιος δούλος».

Ὁ κεχαγιάς τοῦ κάστρου Γκιόρελε, Σιρμέρδ, γιὸς τοῦ Χαμτζᾶ, τιμαριούχου τοῦ χωριοῦ Çazara (χωρὶς ἄλλο θὰ πρόκειται γιὰ τὸ σημερινὸ χωριὸ Cicegra τῆς Τραπεζούντας).

«Ὁ Χαμζάς, γιὸς τοῦ Μεχμέτ, δημόσιος δούλος ἀπὸ τοὺς ἄνδρες τοῦ κάστρου τῆς Τρίπολης, ὁ Χαμζάς, γιὸς τοῦ Σαρουτζᾶ, δημόσιος δούλος, κεχαγιάς τοῦ κάστρου Bedirne, ὁ Χαλὶλ Κιατίπ γιὸς τοῦ Ὁσμάν ἀπὸ τὴ Rumeli, ὁ Φερχάντ γιὸς τοῦ Μουσταφά ποῦ πρὶν ἦταν κεχαγιάς τῶν κυνοτρόφων στὴν Τραπεζούντα, ὁ Ἀχμέτ, γιὸς τοῦ Τουραχάν ἀπὸ τοὺς σπαχηδες τῆς Απατοῦ, ὁ Γεωργιανὸς Μαχμούτ ἀπελεύθερος τοῦ Ἰμπραήμ Τσελεμπή, γιου τοῦ Μεβλανά ἀπὸ τὸ Φανάρ».

Τιμαριούχος σπαχής ήταν και ὁ Ἀρβανίτης Ἀλῆς, γιὸς τοῦ Κεμάλ πού καταγόταν ἀπὸ τοὺς ἐποικοὺς τοῦ Μοριά καὶ εἶχε γίνει σπαχής στὴν Τραπεζούντα.

«Τιμάριο τοῦ Ἀρβανίτη Ἀλῆ, σπαχὴ τῆς Τραπεζούντας πού ἦταν ἀπὸ τοὺς ἐποικοὺς τοῦ Μοριά».

Τὸ πῶς τὰ ἔσοδα τῶν διαφόρων χωριῶν περιῆλθαν στὴν πλήρη κυριότητα τοῦ ἐνὸς καὶ τοῦ ἄλλου ἢ τὸ πῶς τὰ βακούφια κάποιου μοναστηριοῦ ἐγίναν τιμάρια, τὸ μαθαίνομε ἀπὸ καταγραφές ὅπως οἱ παρακάτω: Περί παραχωρήσεως τοῦ χωριοῦ Dirona σὲ κάποιον ἀπὸ τοὺς φρουροὺς τοῦ κάστρου τῆς Τραπεζούντας: «Στὴν ἀρχὴ τὰ ἐφτά σαμπούρ¹²³ αὐτοῦ (τοῦ χωριοῦ) [σαμπούρ, ἓνα εἶδος μέτρου σιτηρῶν καὶ μούστου] ἦταν τοῦ μοναστηριοῦ τοῦ Ἀη Ἐβιγιάν (Ayo Eviyan), τὰ ἔξι σαμπούρ ἦταν βακούφια τοῦ μοναστηριοῦ Şukâbaşoy, τὰ πέντε τοῦ βασιλιᾶ (Tekür)¹²⁴ [χωρὶς ἄλλο ἐννοεῖ τὸν αὐτοκράτορα Δαβίδ Κομνηνὸ] καὶ τὰ πέντε σαμπούρ ἦταν τοῦ ἁπιστοῦ Μιχάλ Ντουράντ, πού ὁ Κασίμ Μπέης εἶχε ἐξορίσει στὴ Rumeli.

Αὐτὸ τὸ χωριὸ λοιπὸν μὲ διαταγὴ τοῦ σουλτάνου ἐγίνε τιμάριο.

Γιὰ τὸ χωριὸ Komega, πού παραχωρήθηκε στὸ σερασκέρη τῆς Yomga καταγράφεται:

«Στὴν ἀρχὴ οἱ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ ἔδιναν δέκα σαμπούρ μούστου καὶ δύο μπατμάνια λάδι στὸν ἅπιστο Liyos Iskolaz πού εἶχε ἐξοριστεῖ στὴν Πόλη, δέκα σαμπούρ μούστου μαζί μὲ δύο μπατμάνια λάδι στὸν ἅπιστο Yani Fozladi, τὸν ὁποῖο ὁ Κασίμ Μπέης ἐξόρισε στὴ Rumeli. Δέκα σαμπούρ μούστου καὶ δύο μπατμάνια λάδι ἦταν τοῦ ἁπιστοῦ Sivastro Halmalbos, ὁ ὁποῖος ἔφυγε μαζί μὲ τὸ βασιλιά του, δέκα σαμπούρ μούστου καὶ δύο μπατμάνια λάδι στὸν ἅπιστο Yâni Colî, τὸν ὁποῖο ὁ Οὐμούρ Μπέης ἐξόρισε στὴ Rumeli. Τὸ χωριὸ Κόμερα μὲ σουλτανικὴ διαταγὴ ἐγίνε τιμάριο».

Βλέπει κανεῖς ἀκόμα καταχωρήσεις στὰ κατὰστιχα κατὰ τίς ὁποῖες μερίδες ἐσόδων ἀπὸ χωριά ἢ προσανξήσεις (fazlalıkları) παραχωρήθηκαν σὲ ὁποιονδήποτε ἐκπληροῦσε ὑπηρεσία, π.χ. ἓνα ὀρισμένο μερίδιο τῆς Yomga παραχωρήθηκε ὡς τιμάριο στὸ Χαλίλ Κιατίπ ἀπὸ τὴ Rumeli, γιὸ τοῦ Ὁσμάν μὲ μεταβίβαση τοῦ Μεχμέτ Ρεῖς, πού ἦταν γνωστός μὲ τὴν προσωνυμία Σαφρακουρουδάν¹²⁵ («ἀπὸ μεταβίβαση τοῦ γνωστοῦ ὡς Σαφρακουρουδάν Μεχμέτ Ρεῖς»). Ἐνα ἄλλο μερίδιο τοῦ χωριοῦ Χότς εἶχε παραχωρηθεῖ σὲ κάποιον ντερβίση τοῦ Σουλεϊμάν Σολάκ ἀπὸ μεταβίβαση τοῦ ἀφέντη Μουχιντίν πού ἦταν τοποτηρητὴς τοῦ καδὴ τῆς Τραπεζούντας. Στὶς καταγραφές αὐτὲς βλέπουμε ὅτι μερικὲς γαῖες καταγράφονται ἐκ νέου ὡς μικρὲς κατ' ἀποκοπὴν πρόσοδοι, π.χ. ἡ δεκάτη κάποιων γαιῶν, ἐλαιοδέντρων κ.ἄ. εἶχε καταγραφεῖ ἐκ νέου στὸ ὄνομα τοῦ Χατζῆ Ἀλῆ πού ἦταν πρῶν κεχαγιάς τῆς Τραπεζούντας. Καὶ κάποια ἔκταση στὸ χωριὸ Κόμερα εἶχε δοθεῖ μὲ ἐτήσιο κατ' ἀποκοπὴ μίσθωμα 10 ἀκτσέδες:

«ή έκταση 2 μοδίων με κήπο και άμπέλι στην κυριότητα του Μεχμέτ Τσελεμπή, γιού του Σινάν με έτήσιο κατ' άποκοπή μίσθωμα 10 άκτσέδων».

Ή αξιοπρόσεκτες είναι και οι παρακάτω καταγραφές που μαρτυρούν πώς όρισμένοι πήραν τιμάρια με τὸ νά φέρουν βεράτια από την Ίστανμπούλ –αὐτὸ συνέβη σέ μερικά από τὰ τιμάρια τοῦ ναχιγιέ τῆς Υομου– ἢ πήραν τιμάρια, ἐπειδὴ ἦταν ἀπόγονοι σπαχίδων ἢ λόγῳ ἀνδρείας (yagar yiğit) ἢ τὰ πήραν ὡς αὐξηση στοῦ μίσθωμά τους.

«Τὸ τιμάριο τοῦ Μουσταφᾶ. Ἐφερε αὐτοκρατορικὸ βεράτι ἀπὸ τὴν Πύλη τῆς Εὐδαμονίας. 24η Σεβάλ τοῦ ἔτους 930»¹²⁶.

«Τὸ τιμάριο τοῦ Γιουσούφ στὸν παραπάνω λιβά. Μὲ τὴν προσαύξηση σὲ 5.000 άκτσέδες, παύθηκε ἀπὸ τιμάριο τὸν 4.680 άκτσέδων. Τελευταία ἡμέρα τοῦ Σαμπάν 929»¹²⁷.

«Τὸ τιμάριο τοῦ Μεχμέτ. Δόθηκε στὸν παραπάνω ἀναφερόμενο Μεχμέτ, ἐπειδὴ ἦταν γιὸς σπαχὴ ἐπέδειξε ἀνδρεία (yagar yiğit). 29η Ζιλχιτζέ τοῦ ἔτους 935»¹²⁸.

«Τὸ τιμάριο τοῦ Μουσταφᾶ. Τὸ κατέχει ἀπὸ παλιά. Τοῦ δόθηκε αὐξηση καὶ ἔφτασαν τὰ ἔσοδα του τοὺς 7.000 άκτσέδες».

«Μὲ σουλτανικὴ ἀπόφαση δόθηκε τὸ τιμάριο 8.000 άκτσέδων τοῦ μακαρίτη Μαχμούτ Μπέη, ποὺ ἦταν μιρμιράν τοῦ Καραμάν, στὸν Ἀλή. 1η Ρετζέμπ τοῦ ἔτους 938»¹²⁹.

«Τὸ τιμάριο τοῦ Κορκμάς, γιού τοῦ Ἀλή. Εἶχε δοθεῖ στὸν πατέρα τοῦ ἀναφερομένου Ἀλή ζιαμέτι 24.000 άκτσέδων, ἀλλὰ πέθανε. Ὑπῆρχε ὁμῶς σουλτανικὴ ἀπόφαση νά δίνονται τιμάρια στὰ παιδιά ἐκείνων ποὺ εἶχαν ἀποκτήσει ζιαμέτι καὶ πέθαναν. Ἐτσι ἐπειδὴ αὐτὸς εἶναι γνήσιος γιὸς τοῦ παραπάνω τοῦ δόθηκε (τὸ τιμάρι) μὲ αὐξηση 1.400 άκτσέδων. 24η Σεβάλ 934»¹³⁰.

4. Στους ἀζάπηδες τοῦ Κάστρου τῆς Τραπεζούντας εἶχαν δοθεῖ τὰ τιμάρια τῆς Γιόμρας, ὅπως βγαίνει ἀπὸ τὴν καταχώρηση:

«τιμάρια τῆς ὁμάδας τῶν ἀζάπηδων τοῦ κάστρου τῆς Τραπεζούντας στοῦ ναχιγιέ Γιόμρα τοῦ καζά Τραπεζούντας».

Τὰ τιμάρια τῆς Γιόμρας ἀποτελοῦσαν: Τρία χωριά μὲ 1.092 οἰκογένειες (42 μουσουλμανικὲς, 1.050 χριστιανικὲς) 1.291 ἄτομα καὶ μὲ ἔσοδα 89.700 άκτσέδες. Οἱ ἀζάπηδες τοῦ κάστρου τῆς Τραπεζούντας, ποὺ μὲ τὴν ιδιότητα αὐτὴ ἀπέκτησαν τιμάρια, ἦταν καταχωρημένοι σύμφωνα μὲ τὸν τόπο κατὰγωγῆς τους ἢ μὲ ὁποιοδήποτε ἄλλο τίτλο ἢ ἐπάγγελμα καὶ κάποτε καὶ μὲ τοὺς δυὸ τρόπους. Ἀπὸ μιὰ ἀπογραφὴ τῆς ἐποχῆς τοῦ σουλτάνου Γιαβούζ Σελίμ μαθαίνουμε τίς ταυτότητές τους ὡς ἐξῆς:

«Μουσταφᾶς ἀπὸ τὴν Τραπεζούντα, καπετάνιος, Μελέκ Ἀχμέτ γιὸς τοῦ Νικολακλίμα, Ἐμίρ Ἀλή καπετάνιος, Ἐλιάς γιὸς τοῦ Πιρί ἀπὸ τὴ Σαμφούντα ἀρχιθαλαμηπόλος, Σουλεϊμάν Τραπεζούντιος ὑποδηματοποιός, Ἐβρενός ἄρτοποιός Τραπεζούντιος, Σουλεϊμάν Τραπεζούντιος, Ἀπουλλάχ Σαφρακουρουντάν Μεχμέτ γραμματικὸς γιὸς τοῦ Μεϊμούν Γιουσούφ, Μεχμέτ γιὸς τοῦ Νεμπί καπετάνιος, Μπαϊράμ ἀπὸ τὴν Ἀδριανούπολη σημαιοφόρος, Μεχμέτ Κεφέ, Ἐλιάς γιὸς τοῦ Ἀχμέτ πεταλωτής, Ἀσλάν ἄπιστος, Χουσεϊν γιὸς τοῦ Γιουσούφ τὸς ἑλεοποιοῦ, ὀδαβασί, Χαμζάς Τραπεζούντιος, Χαμζάς Λαζός, Ἀλῆς ἀπὸ τὴν Προύσα, Ἀλῆς Τραπεζούντιος, Σουλεϊμάν γιὸς τοῦ Ἐλιάς Τραπεζούντιος, Γιουσούφ Τραπεζούντιος, Ἀλῆς ἐπιστάτης λουτρόνα Τραπεζούντιος, Ἰσκεντέρ Τραπεζούντιος, Μουσταφᾶ γιὸς τοῦ

‘Αχμέτ, από τὸ Τζανίκ, Χιζίρ γιὸς τοῦ ‘Αλή, κοντο-Χαμτζᾶς Τραπεζούντιος, Σουλεϊμάν ἀπὸ τὸ ‘Όφι, Τουργούτ ἀπὸ τὴν Καλλιπόλη odabaşı, ‘Αλῆς γιὸς τοῦ ‘Αράπ odabaşı, Χαμτζᾶς ‘Αρμένης ὁ γιγαντόσωμος, ‘Ισκεντέρ Τραπεζούντιος, Μουσταφᾶ ὁ Γεωργιανός, Σίρι Μέρντ Σμυρνιός, Σουλεϊμάν συγγενὴς τοῦ Λουτφί, ‘Αρσλάν μπουρεκτσῆς ἀπὸ τὴν ‘Αττάλεια, Μεχμέτ ράφτης».

Παρατηροῦμε ὅτι ἂν καὶ οἱ πιὸ πολλοὶ ἀπὸ τοὺς τιμαριούχους αὐτοὺς ἦταν Τραπεζούντιοι, ἀνάμεσά τους ὅμως ὑπῆρχαν καὶ ἄνθρωποι ποὺ εἶχαν ἔρθει ἀπὸ διάφορα μέρη τῆς Αὐτοκρατορίας. Μεταξύ τους βλέπουμε μερικοὺς ἐπαγγελματίες: σελοποιοὺς, ἐπιστάτες λουτρῶνων, ράφτες. Ἀκόμη ὑπῆρχαν τὰ τιμάρια τοῦ Χαμίλ (ἢ Χαινάλ) καὶ τοῦ Καλγογος, ποὺ ἦταν οἱ ἀρχιτέκτονες τοῦ κάστρου τῆς Τραπεζούντας. Καὶ σημειώνεται γι’ αὐτοὺς τοὺς Ρωμιοὺς ἀρχιτέκτονες ὅτι εἶχαν καταγραφεῖ στὸ λόχο (bölük) τῶν ἀζάπιδων καὶ ἔμεναν συνήθως στὰ τιμάριά τους στὴ Υομρα. Ὅταν ὅμως ἦταν ἀνάγκη νὰ γίνουν ἐπισκευὲς στὸ κάστρο τῆς Τραπεζούντας, ἔρχονταν καὶ πρόσφεραν τὶς ὑπηρεσίες τους.

5. Τὰ βακούφια τοῦ πτωχοκομείου τῆς μητέρας τοῦ σουλτάνου Σελίμ. Τὰ ἔσοδα πτωχοκομείου τῆς Γκιούλμπαχαρ Χατούν¹³¹ στὴν Τραπεζούντα ἀπὸ τὸ ναχιγιέ τῆς Υομρα ἦταν μόνον τὰ ἔσοδα τοῦ χωριοῦ Χότς (48 hane καὶ 18 baştine).

γ) Ὁ ναχιγιές Μαῤκα¹³²

Ὑπῆρχαν καὶ στὴ Μαῤκα, ὅπως καὶ στοὺς ἄλλους ναχιγιέδες, χάσια τοῦ σουλτάνου, τοῦ μιρλιβᾶ, τῶν ἀνδρῶν ποὺ φρουροῦσαν διάφορα κάστρα καθὼς καὶ βακουφικὲς γαῖες. Ἀλλὰ τὰ dirlik ποὺ εἶχαν ὀριστεῖ γιὰ τοὺς ζαῖμηδες καὶ τοὺς τιμαριούχους ἦταν μεγαλύτερα σὲ σύγκριση μὲ τὰ dirlik ποὺ δίνονταν σὲ ἄλλα μέρη.

1. Τὰ εἰσοδήματα τοῦ χωριοῦ Ἰλάσκα ποὺ ὑπαγόταν στὴ Μαῤκα, ἦσαν ἰδιαίτερα εἰσοδήματα τοῦ Σουλτάνου.

2. Τὰ ἔσοδα ἀπὸ τὶς φωλιές τῶν γερακιῶν στὸ ναχιγιέ αὐτὸ συμπεριλαμβάνονται στὰ ἰδιαίτερα ἔσοδα τοῦ σαντζάκμπεη. Αὐτὰ μαζί μὲ τὰ ἔσοδα ἀπὸ παρόμοιες φωλιές στὸ Ακςᾶabâd καὶ Υομρα ἔφταναν τοὺς 1.300 ἀκτσέδες, (350 τοῦ Ακςᾶabâd, 150 τῆς Γιόμρας καὶ 800 τῆς Μάτσκας) ποὺ εἶχαν καταχωρηθεῖ: «πρόσοδοι ἀπὸ τὶς φωλιές τῶν γερακιῶν¹³³ στὸν καζά τῆς Τραπεζούντας ὡς ἰδιαίτερα ἔσοδα τοῦ μιρλιβᾶ». Ὡστόσο γιὰ νὰ μὴν μποροῦν νὰ ἐπεμβαίνουν οἱ σαντζακμπέηδες στὶς φωλιές τῶν γερακιῶν ποὺ καταστρέφονταν ὑπῆρχε ἡ ἐξῆς διασάφηση:

«Ἐκδόθηκε διαταγή, ποὺ καταχωρήθηκε στὸ νέο σουλτανικὸ κώδικα (defter-i cedit-i sultânîye) οἱ ἄνθρωποι ποὺ ἀσχολοῦνται καὶ φροντίζουν τὶς φωλιές τῶν γερακιῶν νὰ ἀπαλλάσσονται ἐξάπαντος ἀπὸ τοὺς ἑκτακτοὺς φόρους (anâfiz), νὰ πληρώνουν ὅμως ἀνελλιπῶς τοὺς

ἄλλους φόρους, τὰ τέλη, τὸ *haraç*¹³⁴ καὶ σπέντζα. Ἐπίσης ἐκδόθηκε διαταγὴ νὰ πληρώνουν τὴ δεκάτη (*öşür*) στὸ σπαχὶ τοὺς ὅσοι ἔχουν στὴν κατοχὴ τοὺς μέρη, ὅπου ἔχουν καταστραφεῖ ἢ πουληθεῖ φοιλιές γερακιῶν καθὼς καὶ νὰ μὴν ἐπεμβαίνουν οἱ σαντζακμπέηδες. Γιὰ ὅλους αὐτοὺς τοὺς λόγους αὐτὰ καταχωρήθηκαν στὸ νέο σουλτανικὸ κώδικα.

Οἱ φορολογικὲς πρόσοδοι τοῦ *mirli*βὰ ἀπὸ 4 χωριά, 2 μύλους, 280 οἰκογένειες (21 μουσουλμανικὲς, 259 χριστιανικὲς) καὶ 325 ἄτομα¹³⁵ στὸν καζὰ τῆς Τραπεζούντας, ἔφταναν τοὺς 56.450 (21.700 + 33.450 + 1.300) ἄκτσέδες στοὺς ὁποίους συμπεριλαμβάνονταν οἱ παρακάτω πρόσοδοι καθὼς καὶ οἱ πρόσοδοι τῶν ναχιγιέδων τοῦ *Akçaabâd* καὶ τῆς *Yomra*.

3. Τὰ τιμάρια τῶν ζαϊμῆδων, τῶν σπαχήδων καὶ τῶν διαφόρων ἄξιωματοῦχων ποὺ ὑπηρετοῦσαν στὰ κάστρα ἦταν στὸ σύνολό τους 47 χωριά καὶ δυὸ *mezraa* μὲ 1.907 οἰκογένειες μαζί μὲ τοὺς *baştine* (252 μουσουλμανικὲς, 1.655 χριστιανικὲς), 2.118 ἄτομα καὶ ἔσοδα 182.600 ἄκτσέδες.

Τὴν ἐποχὴ αὐτὴ σερασκέρης τῆς *Maşka* ἦταν κάποιος *Μεχμέτ Τσελεμπής* ποὺ εἶχε τιμάριο στὸ χωριὸ *Sürmene*. Τὸ χωριὸ *Hortokor* ποὺ ὑπάγεται στὴ *Maşka* ἦταν ἀπὸ μεταβίβαση τοῦ *Μουντάκ ἁγᾶ*, τιμάριο τοῦ *Μαχμούτ Τσελεμπή*, πρώην ζαϊμῆ τοῦ *Hemşin* στὸν ὁποῖο ἀναφερθήκαμε παραπάνω ὅτι εἶχε μύλου στὸ *Değirmenderesi* καὶ ἦταν γιὸς τοῦ γραμματικοῦ *Μουχιντίν*¹³⁶. Στὸ χωριὸ αὐτὸ ποὺ ὅλοι του οἱ κάτοικοι ἦταν χριστιανοί, οἱ φορολογούμενοι ραγιάδες τοῦ τιμαρίου ἦταν 31 οἰκογένειες, 4 ἄγαμοι, 4 χῆρες, 6 *baştine*. Ἐνα μέρος πάλι ἀπὸ τοὺς φορολογούμενους χριστιανούς τοῦ χωριοῦ αὐτοῦ δίνουν τὴ σπέντζα καὶ τοὺς δασμούς τους στὸ φρουραρχεῖο Ἄχμὲτ *Μποστανί*. Μέρος, ἐξ ἄλλου, ἀπὸ τὰ ἔσοδα τοῦ χωριοῦ *Hortokor* ἀνῆκε στὰ μοναστήρια *Χρυσοκεφάλου*, Ἁγίας *Σοφίας* καὶ Ἁγίου *Φωκά* τῆς Τραπεζούντας¹³⁷, ποὺ μετὰ τὴν ἄλωσή της εἶχαν μετατραπεῖ σὲ τζαμιά.

Τὸ χωριὸ *Murli* ποὺ καὶ στὴ σημερινὴ ὀργάνωση ἐμφανίζεται ὡς ὑπαγόμενο στὴ *Maşka* ἦταν ἀπὸ τοὺς τεκέδες κάποιου *Μεσίχ* ποὺ ἦταν συγγενὴς τοῦ *Σαντί Μπέη*, *μπεηλέρμπεη* τοῦ *Ρούμ*. Ἀνῆκε στὸ τιμάριο τοῦ γιοῦ τοῦ *Μαχμούτ Τσελεμπή*, Ἄχμὲτ *Σιγιάχ*¹³⁸ ποὺ ἦταν ἕνας ἀπὸ τοὺς σπαχήδες τῆς Τραπεζούντας. Φορολογούμενες τοῦ τιμαριοῦ αὐτοῦ ἦταν οἱ 17 χριστιανικὲς καὶ 1 μόνον μουσουλμανικὴ οἰκογένεια τοῦ χωριοῦ, 1 χῆρα καὶ 2 *baştine*. Κάθε οἰκογένεια πλήρωνε 25 ἄκτσέδες (οἱ χῆρες 11 ἄκτσέδες), συνολικὰ 431 ἄκτσέδες γιὰ φόρο σπέντζας. Ἡ μοναδικὴ μουσουλμανικὴ οἰκογένεια πλήρωνε ὡς φόρο *bennak*¹³⁹, 12 ἄκτσέδες.

Θὰ παραθέσουμε ἐδῶ καὶ τὰ ἄλλα κονδύλια τῶν ἄλλων φόρων ποὺ προστέθηκαν στὸ ποσὸ (τῶν 431 ἄκτσέδων) καὶ ποὺ ἔφταναν τοὺς 1.318 ἄκτσέδες γιὰ νὰ δώσουμε ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος μιὰ εἰκόνα γιὰ τὶς τότε τιμές, καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο τὶς φορολογικὲς, γι' αὐτὴν τὴν ἐποχὴ, ὑποχρεώσεις κάθε χωριοῦ αὐτῆς τῆς περιοχῆς πρὸς τοὺς τιμαριοῦχους.

Δεκάτη *σιτηρῶν* 10 *σαμποῦρ* = 80 ἄκτσέδες. (Τὸ *σαμποῦρ* ἦταν μέτρο *σιτη-*

ρῶν γιὰ τὴ δεκάτη. Ἡ τιμὴ κάθε σαμποῦρ ἦταν 8 ἀκτσέδες.) Δεκάτη κριθαριοῦ 10 σαμποῦρ = 70 ἀκτσέδες. Δεκάτη φρούτων 40 ἀκτσέδες. Δεκάτη καρυδιῶν 2 σαμποῦρ, 12 ἀκτσέδες (ἄξια ἑνὸς σαμποῦρ καρυδιῶν 6 ἀκτσέδες). Δεκάτη λιναριοῦ 10 merban (μέτρο λιναριοῦ τῆς περιοχῆς αὐτῆς) = 50 ἀκτσέδες. Φόρος γιὰ τὸ μέλι (κατ' ἀποκοπὴν) 18 ἀκτσέδες. Δεκάτη ἀπὸ τοῦς baštine 30 ἀκτσέδες (κάθε baštine πλήρωνε 15 ἀκτσέδες). Δεκάτη μούστου 10 σαμποῦρ, 200 ἀκτσέδες (ἐφόσον τὸ κάθε σαμποῦρ μούστου ἄξιζε 20 ἀκτσέδες, σημαίνει πῶς ἦταν ἀξιόλογη πηγὴ ἐσόδων). Φόρος κρασιοῦ 10 ἀκτσέδες. Φόρος παντρεῖας (arūs resmi) 30 ἀκτσέδες, γιὰ παιίσματα (cürüm) 50. Φόρος λαχανικῶν (bostan resmi) 36, τοποτηρησίας (niyâbet resmi) 54 καὶ φόρος χοίρων (hinzir resmi) 100 ἀκτσέδες.

Καὶ ὁ ἄλλος γιὸς τοῦ Μαχμουῦ Τσελεμπή, ὁ Χαϊντάρ ποῦ ἦταν ἀπὸ τοῦς σπαχήδες τῆς Τραπεζούντας εἶχε τιμάρια στὴν περιοχὴ. Ἐξάλλου στοὺς ἄνδρες τοῦ κάστρου τῆς Τραπεζούντας εἶχε διατεθεῖ ὡς τιμάριο τὸ χωριὸ Smarohsa ποῦ ἐνῶ παλιότερα ἐν μέρει ἀποτελοῦνταν ἀπὸ βακούφια μοναστηριῶν, εἶχε γίνει τιμάριο μὲ σουλτανικὴ διαταγὴ. Τὸ χωριὸ Mesarya (πιθανὸν νὰ εἶναι τὸ χωριὸ Meshor Cıganoγ στὴ σημερινὴ ὀργάνωση) εἶχε παραχωρηθεῖ στὴ μπάντα τῶν γενιτσάρων τοῦ κάστρου τῆς Τραπεζούντας. Τὰ διάφορα μερίδια τοῦ χωριοῦ αὐτοῦ (ποῦ μοιράζονταν ἀνάλογα σὲ 7,8,5 σαμποῦρ σιτηρῶν) ἦταν βακούφια τῶν μοναστηριῶν Sumale, Şoskâyastos, Ayokos, Alabene καὶ μὲ σουλτανικὴ διαταγὴ εἶχαν μετατραπεῖ σὲ τιμάρια. Ὅλοι οἱ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ αὐτοῦ ἦταν χριστιανοί, ὅπως καὶ τοῦ İstilâho ποῦ ὑπαγόταν στὴν Μάτσκα (στὴ σημερινὴ ὀργάνωση δὲ συναντᾷ κανεὶς τέτοιο ὄνομα), ὅπου εἶχαν τιμάρια ἀπὸ τοὺς φρουροὺς τοῦ κάστρου τῆς Τραπεζούντας, ὁ Καγιά, καὶ ὁ Σεχσουβάρ, γιοὶ τοῦ Μουσταφᾶ Τσαούς.

Ἀνάμεσα στοὺς φορολογουμένους βλέπει κανεὶς καὶ baštine. Μὲ διαταγὴ τοῦ σουλτάνου τὰ μοναστηριακὰ βακούφια στὸ τελευταῖο αὐτὸ χωριὸ καθὼς καὶ οἱ γαῖες ἑνὸς Ρωμιοῦ ποῦ εἶχε ἐξοριστεῖ στὴ Rumeli εἶχαν γίνει τιμάρια. Σὲ κάποιο ἄλλο χωριό, τὸ μισὸ μερίδιο ἀπὸ ἓνα μύλο ἦταν κάποιου Ρωμιοῦ ποῦ ὀνομαζόταν Γιόργκη Σίμονος· ἐπειδὴ ὅμως ἀποδείχτηκε προδότης, τὸ μερίδιό του περιήλθε στὰ ἰδιαιτέρως ἐσοδα τοῦ σουλτάνου ἢ στὰ ἰδιαιτέρως ἐσοδα τοῦ μιρλιβᾶ. Τὸ ὑπόλοιπο μισὸ παρέμεινε στὴν κυριότητα τοῦ Ρωμιοῦ Βασίλ Λαζοῦ ποῦ, ὡς γνωστό, εἶχε ἐνεργήσει ὡς πιστὸς πατριώτης. Δόθηκε διαταγὴ τὸ χωριὸ Şıra (πιθανὸν νὰ εἶναι τὸ σημερινὸ χωριὸ Sesera), ἀπὸ κτῆμα κάποιου Ρωμιοῦ ποῦ λεγόταν Ἀναστάς, γιοῦ τοῦ Μπαμπαχίτζ, νὰ γίνει τιμάριο. Σ' αὐτὸ τὸ χωριὸ ὑπῆρχαν, ἐκτὸς ἀπὸ 91 οἰκογένειες καὶ 28 baštine, καὶ 3 οἰκογένειες καὶ ἓνας baštine ποῦ ἀπὸ παλιὰ ἦταν ἀπαλλαγμένοι φορολογίας (müsellem)¹⁴⁰. Σ' αὐτοὺς προστέθηκαν 4 οἰκογένειες ποῦ πρόσφατα εἶχαν ἀπαλλαγεῖ ἀπὸ φορολογίες καὶ ποῦ ἄρθηκε ἡ ἰδιότητά τους ὡς müsellemler δηλ. ἡ ἀπαλλαγὴ τους ἀπὸ φόρους ἐκτακτῆς ἀνάγκης (avariz vergisi) καὶ

επανήλθαν στην κατάσταση των ραγιάδων: «Ἡ νέα κοινότητα μουσουλμάνων ἔγινε κοινότητα ραγιάδων». Ἡ παλιά κοινότητα μουσουλμάνων ἔγινε κοινότητα ραγιάδων». Μὲ σουλτανικὴ διαταγὴ αὐτὸ τὸ χωριὸ εἶχε γίνῃ τιμάριο, ἐνῶ ἀρχικὰ τὰ 30 σαμποῦρ τοῦ ἦταν ἀφιερωμένα στὸ μοναστήρι τοῦ Ἀγίου Φωκά, τὰ 20 σαμποῦρ στὸ μοναστήρι τοῦ Ἀη Γιώργη, τὰ 30 σαμποῦρ στὴ μονὴ Isfelyar καὶ τὰ 20 σαμποῦρ ἦταν περιουσία τῆς συζύγου τοῦ Οὐζούν Χασάν¹⁴¹, Δέσποινας Χατοῦν¹⁴² ποὺ καταγόταν ἀπὸ τὴ δυναστεία τῶν Κομνηνῶν τῆς Τραπεζούντας.

Ἰδιαίτερα διευκρινίζεται ὅτι αὐτοὶ ποὺ ἐπανεφέραν στὴν περιοχὴ τοὺς müsellemler πάλι σὲ κατάσταση ραγιάδων, ἦταν ἓνας ἐμίρης ὁ Περβανέ Μπέης καὶ ὁ μπηλέρμπης τοῦ Ροῦμ Σαντί Μπέης:

«Ἡ νέα κοινότητα τῶν νέων μουσουλμάνων, ἔγινε κοινότητα ραγιάδων μὲ τὴ μέριμνα τοῦ Περβανέ Μπέη. Ἡ νέα κοινότητα τῶν νέων μουσουλμάνων, ἔγινε κοινότητα ραγιάδων μὲ τὴ μέριμνα τοῦ Σαντί Μπέη».

Ἐξάλλου ἀνάμεσα στοὺς τιμαριούχους βλέπουμε γιὰ παράδειγμα τὸν Τραπεζούντιο δημόσιο δούλο Ἀλαγκιόζ, ἀπὸ τοὺς τσαούσηδες¹⁴³ τῶν σπαχιδῶν τῆς Τραπεζούντας, τὸ Μεχμέτ, γιὸ τοῦ Χίζιρ Τσελεμπή, πάλι ἀπὸ τοὺς σπαχιδῆς τῆς Τραπεζούντας, τὸν Ἀλή, γιὸ τοῦ δημοσίου δούλου Ἰλιάς Κεφέ, τὸ Χατζή ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους τοῦ karıcılar-başı¹⁴⁴ Μεχμέτ Μπέη, γιὸ τοῦ Χαμζᾶ, τὸ Μεχμέτ δούλο, γιὸ τοῦ Μαλκότς, τὸ Βόσνιο Γιουσούφ, δούλο τοῦ Μουσταφᾶ πασᾶ, τὸ Μουσταφά, γιὸ τοῦ Γιουσούφ, πυροβολητὴ, ἀπὸ τοὺς ἄντρες τοῦ κάστρου Bedirme (τὸ Bedirme ἦταν κάστρο κοντὰ στὴν Τρίπολη, βλ. παρακάτω) στὴ σημερινή ὀργάνωση εἶναι ἓνα χωριό), τὸν Ἰσκεντέρ Μορά, ἀπὸ τοὺς ἄντρες τοῦ κάστρου Canca (ἡ Canca εἶναι τὸ σημερινὸ κάστρο τῆς Ἀργυρούπολης), τὸν Ἀλή, γιὸ τοῦ Γιουσούφ ἀπὸ τὸ Βελιγράδι, τὸ Χαμζᾶ, γιὸ τοῦ Ρετζέπ, τὸ Μαχμούτ, γιὸ τοῦ Βόσνιου Χαμζᾶ, τὸν karıcı τοῦ κάστρου Bedirme Μεχμέτ, γιὸ τοῦ δημοσίου δούλου Σαρουτζᾶ, τὸν πυροβολητὴ Ντουρμούς, γιὰ τοῦ Γιουσούφ ἀπὸ τοὺς ἄνδρες τοῦ κάστρου Akkerman τὸν Κορκμάζ, γιὸ τοῦ Ἰσκεντέρ Μπέη, μιράλαη, στὴν Τραπεζούντα, τὸ γραμματέα Νιζαμεντίν ποὺ ἦρθε ἀπὸ τὴ Γεωργία.

Εἶναι ἐνδιαφέρουσα ἡ ἐξῆς καταχώρηση γιὰ τὸ πῶς εἶχε ἀπαλλαγεῖ ἓνας Ρωμιὸς ἀπὸ τὴ δεκάτη καὶ ἀπὸ τοὺς φόρους του γιὰ τὸ θάρρος καὶ τὸ ζῆλο ποὺ ἐπέδειξε σὲ μιὰ ἐπίθεση τοῦ Σάχ-Ἰσμαήλ¹⁴⁵.

«Ἐπειδὴ ὁ παραπάνω Ἀνδρόνικος Τζουνι Κομπλοῦ ἀπὸ τὰ ἔξια παλληκάρια (yagar yigiti) ἐπέδειξε πολλὰ καὶ διάφορα δείγματα συναδελφικότητος καὶ συντροφικότητος, ὅταν ἐπιτέθηκε στὸ κάστρο Canca ὁ Κιζιλμπαςής (Kizilbaş)¹⁴⁶ ἀπαλλάχθηκε ἀπὸ τὴ δεκάτη καὶ τοὺς φόρους. Νὰ μὴν τοῦ ζητηθοῦν».

Τὴν ἐποχὴ αὐτὴ, σὲ μερικὰ χωριά ποὺ ἀνῆκαν σ' αὐτὰ τὰ τιμάρια βλέπουμε καὶ ἀπὸ ἓνα ραγιά, ποὺ πρόσφατα ἔγινε μουσουλμάνος¹⁴⁷. Π.χ. στὸ χωριὸ Hamuriya ὑπῆρχε μαζί μὲ τίς 42 οἰκογένειες (ὄλες «ἄπιστες» gebrân) ἓνας

ἄγαμος, 2 χῆρες, 3 πρώην müsellemler πού μέσω τοῦ Σαντι Μπέη (πασᾶ) ἔγιναν πάλι ραγιάδες, ἓνας müsellemler πού μέσω τοῦ Περβανέ Μπέη ἔγινε κι αὐτός πάλι ραγιάς καί ἓνας ὀνόματι Σιρμέντ πού πρόσφατα εἶχε γίνει μουσουλμάνος. Ἐπίσης καί στό χωριό Mozanto πού υπαγόταν στήν Μαῦρα κοντά στίς 24 οἰκογένειες καί 1 basıne ἦταν ἐγγεγραμμένος πάλι ἓνας μόνο μουσουλμάνος. Στό χωριό Galyane πού κι αὐτό υπαγόταν στή Μάτσκα (στή σημερινή ὀργάνωση ὑπάρχει τὸ χωριό Galian - Mesahor) μαζί μὲ 40 χριστιανικὲς οἰκογένειες ραγιάδων καί 3 ἄτομα πού ξανά θεωρήθηκαν müsellemler ὑπῆρχαν καί δύο νεομουσουλμάνοι.

Ἐξάλλου, ἄνθρωποι τῶν γιῶν τοῦ Βαγιαζίτ Β΄ καί γιοί ἢ συγγενεῖς μερικῶν προσώπων ἀναγνωρισμένον κύρους εἶχαν πάρει τιμάρια στό ναχιγιέ Μάτσκα.

«Τιμάριο τοῦ Μουσταφᾶ, γιοῦ τοῦ Μουῦᾶ, δούλου τοῦ σουλτάνου τοῦ βασιλέως τῶν βασιλέων. Τιμάριο τοῦ Κιρκάσιου Τζαφέρ, δούλου τοῦ Μεχμέτ Μπέη, τοῦ kethüda beraban τοῦ σουλτάνου Μουράτ. Τιμάριο τοῦ Γιουσούφ, δούλου τοῦ σουλτάνου Κορκούτ¹⁴⁸. Τιμάριο τοῦ Μεχμέτ Τσελεμπί, γιοῦ τοῦ μιράλη τῆς Τραπεζούντας Ἰσκαντέρ Μπέη γιοῦ τοῦ Μπαϊράμ ἁγᾶ. Τιμάριο τοῦ Μουσταφᾶ, γιοῦ τοῦ Μαχμούτ, γαμπροῦ τοῦ Κουρμπάν Ἀμπντάλ».

Ὅπως φαίνεται ἀπὸ τίς καταγραφές πού ὑπάρχουν, ἀνάμεσα στὰ ἔτη Ἐγείρας 927 - 937 (1518 - 1537) μερικά τιμάρια τοῦ ναχιγιέ αὐτοῦ δόθηκαν σὲ σπαχῆδες, πού μεταφέρθηκαν στήν περιοχή αὐτὴ ἀπὸ ἄλλα μέρη μὲ τὸν ἕναν ἢ τὸν ἄλλο τρόπο, ἢ τοὺς δόθηκαν ὡς προσαύξηση αὐτῶν πού ἦδη κατεῖχαν. Ἔτσι εἶναι ἐγγεγραμμένα διάφορα τιμάρια: π.χ. στό Σουλεϊμάν γιὸ τοῦ Μουράτ «ἐπειδὴ εἶναι γνήσιος γιὸς σπαχῆ» τιμάριο 2.992 ἄκτσέδων. Μήνας Σαμπάν τοῦ 924¹⁴⁹. Στὸν Ἀλή, γιὸ τοῦ Κοτσι Μπέη, «ἐπειδὴ ἦταν ἀπὸ τοὺς δούλους τοῦ σουλτάνου Χουδαβεντιγιάρ» 10 Σεββάλ τοῦ 927¹⁵⁰. Στὸν κεχαγιὰ Γαζή «ὅταν διατάχθηκε νὰ τοῦ δοθεῖ προσαύξηση διακοσίων ἄκτσέδων στὰ χίλια πού εἶχε» 9 Ζιλκαντέ 929¹⁵¹. Σὲ κάποιον ὀνόματι Γιουσούφ πού εἶχε προηγουμένως τιμάριο 3.900 ἄκτσέδων στό λιβά Κεμάχ, δόθηκε ἴσης ἀξίας τιμάριο στό ναχιγιέ αὐτὸν (τῆς Μάτσκας) Τζουμάντ 1 τοῦ ἔτους 931¹⁵². Σὲ κάποιον ὀνόματι Χασίπ, ἐπειδὴ ἦταν γιὸς κάποιου παλιοῦ δούλου τοῦ σουλτάνου, δόθηκε τιμάριο 2.500 ἄκτσέδων στίς 18 Τζουμάντ 1 τοῦ ἔτους 933¹⁵³. Στό Γιάρ Ἀχμέτ, σερασκέρη τῆς Τορούλ, τιμάριο 5.000 ἄκτσέδων γιὰ τὸ τιμάριο ἴσης ἀξίας πού εἶχε στό ἴδιο σαντζάκι καί ἔπαψε νὰ τὸ κατέχει στίς 2 Τζουμάντ 1 τοῦ 928¹⁵⁴. Στὸν Τζιουντί Ἀγιάς, πού παλιὰ εἶχε τιμάριο 5.000 ἄκτσέδων στό λιβά Μπαϊμπούρτ, δόθηκε τιμάριο σ'αὐτὸ τὸ ναχιγιέ μὲ τὴν ὑποχρέωση νὰ ἀσκεῖ καί καθήκοντα σερασκέρη. 15 Τζουμάντ 1 τοῦ 933¹⁵⁵. (Τὸ πρόσωπο αὐτὸ εἶναι ὁ Τραπεζούντιος Χατζή Ἀγιάς Τζιουντί πού πιὸ κάτω θὰ ἀναφερθεῖ ὡς σερασκέρης στὰ Sürmene.) Μερικά ἀπὸ τὰ διάφορα τιμάρια εἶναι καταγεγραμμένα μὲ τὴν σημείωση ὅτι ἔχουν ἀπευθείας παραχωρηθεῖ ἀπὸ τὴν ἔδρα τοῦ κράτους.

4. Στη μητέρα του σουλτάνου Γιαβούζ Σελίμ για το βακούφι του πτωχοκομείου της Τραπεζούντας δόθηκαν έσοδα 56.507 άκτσέδων από 5 χωριά του ναχιγιέ της Μάτσκας με 542 οικογένειες (40 μουσουλμανικές, 502 χριστιανικές) και 634 άτομα¹⁵⁶.

δ) ο ναχιγιές Sürmene

Ο ναχιγιές Sürmene που υπαγόταν στον καζά Τραπεζούντας του λιβά της Τραπεζούντας ήταν ανεξάρτητο ζιαμέτι και στις αρχές της βασιλείας του σουλτάνου Γιαβούζ Σελίμ το κατείχε ο Μουσταφά Τσελεμπής, γιός Κιατίπ Μπαλί. Αργότερα, όπως συμπεραίνει κανείς, ή Ύψηλή Πύλη το παραχώρησε σε κάποιον ονόματι Άλή. Πρώτα πρώτα 26 οικογένειες ύποτελδών (zimmi)¹⁵⁷ (μαζί με δυο αγάμους και μια χήρα) 3 οικογένειες baštine, 9 οικογένειες müselleme και 1 μόνο νεομουσουλμανική στο χωριό Oyan (ή Anyan – δίχως άλλο το χωριό Aynepe στη σημερινή οργάνωση) συμπεριλαμβάνονται στις προσόδους αυτού του ζιαμετιού των 5.000 άκτσέδων: (1.191 φόρος σπέντζας εξαιρουμένων των baštine από το ποσό αυτό, 12 άκτσέδες φόρος bennak μόνο για τους μουσουλμάνους, 5.600¹⁵⁸ άκτσέδες ως δεκάτη βρώμης για 75 σομάρ¹⁵⁹ [σημαίνει πώς 1 σομάρ βρώμης άξιζε 8 άκτσέδες: το σομάρ ήταν μέτρο σιτηρών και υποδιαιρούνταν σε 12 kile], 120 άκτσέδες ως δεκάτη φουντουκιών για 20 σομάρ [1 σομάρ φουντούκια άξιζε 6 άκτσέδες], 90 άκτσέδες ως δεκάτη κάστανων για 15 σομάρ και 60 άκτσέδες ως δεκάτη καρυδιών για 10 σομάρ [όπως ένα σομάρ φουντούκια, έτσι και κάθε σομάρ κάστανα και καρύδια άξιζε 6 άκτσέδες], 800 άκτσέδες για 40 σαμπούρ μούστου...). Στις προσόδους άκόμα συμπεριλαμβανόταν και ο niyabet resm-i του ζιαμετιού Sürmene με 9.500 άκτσέδες, 6 άκτσέδες για κάθε οικογένεια –άπ' αυτό καταλαβαίνει κανείς ότι 1.583 ήταν οι φορολογούμενες οικογένειες αυτού του ζιαμετιού σε όλο το ναχιγιέ Sürmene–, 2.500 άκτσέδες από χρηματικές ποινές για άξιόποινες πράξεις (ceğâyim resmi), 1.500 άκτσέδες για φόρο παντρείας (arûsiyye), 1.500 άκτσέδες από μίσθωμα της θερινής βοσκής του χωριού Boğalı, για την όποια δίνεται ή πληροφορία ότι άπλωνόταν από τη Μαζκα ως το Of. Συνολικά 20.000 άκτσέδες άποτελούσαν το εισόδημα αυτού του ζιαμετιού.

Μαζί με αυτό, ως συνολικό εισόδημα όλων των τιμαρίων του ναχιγιές Sürmene, είχαν καταχωρηθεί 207.100 άκτσέδες από 2.514 οικογένειες μαζί με τις οικογένειες των baštine (124 μουσουλμανικές και 2.390 χριστιανικές) και 2.737 άτομα των 23 χωριών και 2 mezraa. Μεταξύ αυτών που πήραν τιμάρια ήταν ο σερασκέρης της Sürmene ο Τραπεζούντιος Χατζή Άγιάς Τζιουντί, για τον όποιο πιο πάνω μιλήσαμε, ο Άλής, γιός του Μαχμούτ, γιού του Μπαϊράμ αγά (κάτοχος του χωριού Makavla της Sürmene), ο Χουσεΐν Τσι-

τάκ, ἀδελφὸς τοῦ Ἰσκεντέρ Τιουρκμέν, ἀπὸ τοὺς σπαχήδες τῆς Τραπεζούντας ὁ Κασίμ Ζερντ δημόσιος δοῦλος, ὁ Ἀρβανίτης Μαχμουτ (κάτοχος τοῦ χωριοῦ Hamandos ποὺ ὑπάγεται στὴ Sürmene, ἀπὸ τοὺς σπαχήδες τοῦ Ροῦμ ἐγιαλὲτ ὁ Σαμπάν γιὸς τοῦ Τουραχάν, ὁ Ἀρβανίτης Νταβούντ ἀπὸ τὴ συντεχνία τῶν βυρσοδεψῶν, ὁ Χατζὴ Μεχμέτ, γιὸς τοῦ Σεφέρ, δημόσιος δοῦλος, φρούραρχος τοῦ κάστρου Gögez (τὸ χωριό-κάστρο Gögas στὸ ναχιγιέ Koans ποὺ ὑπάγεται σήμερα στὴν Ἀργυρούπολη, ἦταν τὸ παλιὸ κάστρο Gögez), ὁ Μαχμουτ Τσελεμπής καὶ ὁ Χασάν Τσελεμπής (κάτοχοι τοῦ χωριοῦ Ζαρόχα τῆς Sürmene ποὺ πιθανὸν νὰ εἶναι τὸ σημερινὸ χωριὸ Σαργκόντ· οἱ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ αὐτοῦ ἦρθαν ἀπ' ἄλλα μέρη), ὁ Τόντορος ἀπὸ τοὺς Ρωμίους τῆς Sürmene, μιράλας τῆς Τραπεζούντας ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους τοῦ Ἰσκεντέρ μπέη, ὁ Τραπεζούντιος Χασάν, ὁ ὁποῖος ἐπαίρνε ἓνα μέρος ἀπὸ τὰ εἰσοδήματα τοῦ χωριοῦ Araklı (ἁλλιώς Tas). Ὑπάρχουν καὶ ἄλλοι ποὺ πῆραν τιμάρια ὅπως οἱ παραπάνω. Τὸ ἄλλο μερίδιο ἀπὸ τὰ εἰσοδήματα τοῦ χωριοῦ Araklı ἀνῆκε στοὺς Καγιά καὶ Σεχσουβάρ, γιουὺς τοῦ Μουσταφᾶ, ποὺ ἦταν γνωστὸς μὲ τὴν ἐπωνυμία Τσαρούκ Τσαούς: «Καγιά καὶ Σεχσουβάρ, γιοὶ τοῦ γνωστοῦ μὲ τὴν ἐπωνυμία Τσαρούκ Τσαούς, Μουσταφᾶ ἀδελφοῦ τοῦ Μιρτζᾶ Τσαούς». Τὸ χωριὸ Mahora—ὅπου τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ὑπῆρχαν τρεῖς νεομουσουλμάνοι-συμπεριλαμβανόταν στὸ τιμάριο τοῦ «ἀρχιενουχούου Χαμζᾶ ἐπιμελητοῦ ὄνων». Ἀπὸ τὸ χωριὸ αὐτὸ ἔσοδα εἶχε καὶ ὁ Τραπεζούντιος οἰνοχόος Χαμζάς, ποὺ ἦταν γνωστὸς ὡς Ἀρμουτ ἀγάς. Στὸ χωριὸ Halanik τῆς Sürmene παλιὰ εἶχε κτήματα ἡ Δέσποινα Χατούν, σύζυγος τοῦ Οὐζούν Χατούν.

Ἐπίσης ὑπῆρχαν στὴν περιοχὴ αὐτὴ πάρα πολλὰ μοναστηριακὰ βακούφια, πού, ὅπως καὶ ἄλλα, εἶχαν μετατραπεῖ ἀργότερα σὲ τιμάρια. Στὸ χωριὸ Hamandos τὰ κτήματα κάποιου Ρωμοῦ (Μαβρί-Κώστα) ποὺ εἶχε σκοτωθεῖ κατὰ τὴν ἐπιδρομὴ τῶν δυνάμεων τοῦ Σάχ-Ἰσμαήλ, μετατράπηκαν μὲ σουλτανικὴ διαταγὴ σὲ τιμάριο. Στὴν περιοχὴ Sürmene εἶχαν τιμάρια καὶ μερικὰ πρόσωπα, πού, ἐνῶ ἦταν ἐξόριστοι ἀπὸ τὸ Μοριά, εἶχαν συμπεριληφθεῖ στὸς σπαχήδες τῆς Τραπεζούντας:

«Ὁ Βεγίς γιὸς τοῦ Μίκι ἀπὸ τοὺς ἐξόριστους τοῦ Μοριά καὶ τοὺς σπαχήδες τῆς Τραπεζούντας, ὁ Χουσεῖν γιὸς τοῦ Μουσταφᾶ Τσελεμπή Μαζράκ, ὁ Σεχσουβάρ γιὸς τοῦ Ἱμπραήμ Μαζράκ, ὁ Μεχμέτ ἀπὸ τὸ Τσепні, γιὸς τοῦ Ἰσκεντέρ, ἀπὸ τοὺς σπαχήδες τῆς Τραπεζούντας, ὁ Μπεχσαγίς, γιὸς τοῦ Τανριβερμής ποὺ ἦταν ἀπὸ τὸ Καραμάν, ὁ Γιουσούφ ἀπὸ τὴ Βοσνία, ἀπὸ τοὺς σκλάβους (gülm) τῶν γενιτσάρων ὁ ὁποῖος πρὶν ἦταν ἀζάπης, ὁ Χιζίρ Ντελλάκ ἀπὸ τὴν κοινότητα τῶν γερακοτρόφων, (atmacacı), ὁ Τουρασὶ δημόσιος δοῦλος ἀπὸ τοὺς σπαχήδες τῆς Τραπεζούντας φρούραρχος τοῦ μεσαίου κάστρου, ὁ Ἀλῆς γιὸς τοῦ Χαμζᾶ, ὁ ὁποῖος ἦταν πρῶτην ἀρχηγὸς τῶν μεταλλορύχων (sersaksuncıyan).

Καθὼς παρατηροῦμε μερικοὶ ἀπὸ αὐτοὺς καταγράφηκαν σύμφωνα μὲ τὴν καταγωγὴ ἢ τὴν ὑπηρεσίαν τους. Μιὰ ἐγγραφὴ ἔχει ὡς ἐξῆς:

«Τὸ παραπάνω τιμάριο, ἀπὸ αὐτὰ ποὺ παραχωροῦνταν σ' ὅσους εἶχαν τὴν ιδιότητα τοῦ

καπετάνιου, δόθηκε για τὸ λόγο αὐτό, στοὺς ἀζάπηδες τῆς Τραπεζούντας. Στὸ παλαιὸ βιβλίον καταχωρήσεων οἱ καπετάνιοι ἦταν δύο, καὶ ἐπειδὴ δὲν ὑπῆρχε διάταγμα νὰ εἶναι περισσότεροι ἀπὸ δύο, παραλείφθηκε καὶ καταχωρήθηκε στὰ «χρηεῦντα». (Ἀρχὲς τοῦ σεβαστοῦ (μηνός) Ρετζέ 921).

ΓΕΝΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΤΟΥ ΚΑΖΑ ΤΗΣ ΤΡΑΠΕΖΟΥΝΤΑΣ

Τὴν ἐποχὴ τοῦ σουλτάνου Γιαβούζ Σελίμ, ὁ καζὰς Τραπεζούντας μὲ τοὺς τέσσερις ναχιγιέδες του (Ακζâabâd, Yomra, Maşka, Sürmene) παρουσιάζει τὴν ἐξῆς μορφή:

Καταχωρήθηκαν σὲ 199 χωριά καὶ 7 mezraa 13.730 οἰκογένειες μαζί μὲ τὶς οἰκογένειες τῶν baştine (1.094 μουσουλμανικὲς, 12.632 χριστιανικὲς). Ἀπ' αὐτές, 1.543 οἰκογένειες (200 μουσουλμανικὲς, 1.343 χριστιανικὲς) καταγράφτηκαν γιὰ τὶς ἰδιαιτέρως προσόδους τοῦ μίρλιβâ: 6.381 οἰκογένειες (530 μουσουλμανικὲς, 5.851 χριστιανικὲς) γιὰ τὰ τιμάρια τῶν ζαϊμηδων καὶ τιμαριούχων· 2.452 οἰκογένειες (206 μουσουλμανικὲς, 2.246 χριστιανικὲς) γιὰ τὰ τιμάρια τῶν φρουρῶν τοῦ κάστρου τῆς Τραπεζούντας· 1.092 οἰκογένειες (42 μουσουλμανικὲς καὶ 1.050 χριστιανικὲς) γιὰ τὰ τιμάρια τῶν ἀζάπηδων στὸ κάστρο τῆς Τραπεζούντας καὶ 2.263 οἰκογένειες (120 μουσουλμανικὲς, 2.143 χριστιανικὲς) γιὰ τὰ βακούφια τῆς μητέρας τοῦ σουλτάνου Σελίμ. Καταχωρήθηκαν μαζί μὲ τοὺς ἄντρες τῶν κάστρων 15.499 ἄτομα¹⁶⁰. Ὅλες οἱ πρόσοδοι τοῦ καζὰ τῆς Τραπεζούντας ἦταν παραπάνω ἀπὸ εἰκοσιένα καὶ μισὸ φορτία (yük) δηλ. 2.158.861 ἀκτσέδες. Ἀπὸ τὰ ἔσοδα αὐτὰ οἱ 759.378 ἀκτσέδες προέρχονταν ἀπὸ τὰ κατ' ἀποκοπὴν μισθώματα τῶν ἰδιαίτερων σουλτανικῶν γαιῶν καὶ κτημάτων, οἱ 188.245 ἀκτσέδες ἀπὸ τὰ ἰδιαίτερα ἔσοδα τοῦ μίρλιβâ, οἱ 582.200 ἀκτσέδες ἀπὸ τὰ τιμάρια τῶν ζαϊμηδων καὶ τῶν τιμαριούχων, οἱ 196.400 ἀκτσέδες ἀπὸ τὰ τιμάρια τῶν φρουρῶν τοῦ κάστρου τῆς Τραπεζούντας, οἱ 89.700 ἀκτσέδες ἀπὸ τὰ τιμάρια τῶν ἀζάπηδων τοῦ κάστρου τῆς Τραπεζούντας καὶ οἱ 342.938 ἀκτσέδες ἀπὸ τὰ βακούφια τῶν Χουσεῖν καὶ Μαχμούτ ἀγὰ ἀνῆκαν στὴ μητέρα τοῦ σουλτάνου Σελίμ Γιαβούζ.

2. Ο ΚΑΖΑΣ RIZE

Ἐδρα αὐτοῦ τοῦ καζὰ ἦταν ἡ πόλη Ρίζε καὶ τὸ κάστρο Ρίζε. Ἡ κωμόπολη, στὰ πρῶτα χρόνια τῆς βασιλείας τοῦ σουλτάνου Σουλεϊμάν τοῦ Νομοθέτη, εἶχε 215 οἰκογένειες χριστιανικὲς, 2 μουσουλμανικὲς καὶ 41 οἰκογένειες ποὺ πλήρωναν φόρο ὡς baştine. Εἶχε 3 μύλους. Ἐδῶ βρίσκονταν τὰ βακούφια ποὺ ἀνῆκαν στὸ μοναστήρι τοῦ Ἁγίου Πάντος. Σ' αὐτὸν τὸν καζὰ 2.225 οἰκογένειες (162 μουσουλμανικὲς, 2.063 χριστιανικὲς) καὶ 2.550 φορολογούμενα ἄτομα σὲ 8 χωριά, 35 συνοικίες ἐξασφάλιζαν 192.681 ἀκτσέδες γιὰ τὶς ἰδιαιτέρως προσόδους τοῦ μίρλιβâ. Τὰ ἔσοδα ἀπὸ τὰ τιμάρια τῶν ζαϊμηδων καὶ τὰ ἄλλα dirlik

ἔφταναν τοὺς 306.500 ἀκτσέδες ἀπὸ 3.927 οἰκογένειες (310 μουσουλμανικὲς, 3.617 χριστιανικὲς) καὶ 4.563 φορολογούμενα ἄτομα ἀπὸ 21 χωριά. Σερασκέρης τῆς Ρίζε ἦταν ὁ Βεΐσι, γιὸς τοῦ Μουσταφᾶ καὶ τὸ τιμάριό του ἦταν τὸ χωριὸ Çikara, ποὺ ὑπαγόταν στὴ Ρίζε (στὴ σημερινὴ ὀργάνωση τὸ χωριὸ αὐτὸ ἴσως νὰ εἶναι τὸ χωριὸ Çukurlu) μὲ 9 οἰκογένειες (7 χριστιανικὲς καὶ 2 νεομουσουλμανικὲς). Αὐτὸ τὸ μέρος σύμφωνα μὲ τὶς καταχωρήσεις ἦταν «τοῦ Γκιουρτζὶ Κιαφίρ» (τοῦ ἁπιστοῦ Γεωργιανοῦ) καὶ μὲ σουλτανικὴ διαταγὴ ἐγίνε τιμάρι. Ἀργότερα σερασκέρης τῆς Ρίζε ἐγίνε ὁ Χαϊντάρ, γιὸς τοῦ Ἀλῆ Τσελεμπή, μιραλῆ τῆς Τραπεζούντας. Παρατηροῦμε πὼς ἓνα μέρος ἀπὸ τὰ ἔσοδα τῆς πόλης Ρίζε ἀνῆκε στὸ γιὸ τοῦ Μεχμέτ Χαϊκάλ, Βεΐσῃ Τσελεμπή, ἀπὸ τοὺς συγγενεῖς τοῦ σερασκέρη. Ὑπάρχει ἡ ἐξῆς καταγραφή γιὰ δυὸ κατοίκους τῆς Ρίζε ποὺ διορίστηκαν γεφυροποιοί:

«Ἐπειδὴ οἱ παρὰπάνω Θόδωρος ἀπὸ τοὺς ἀπογόνους τοῦ Ἐμελδίν καὶ Καραγιάννης Ἐμελδίν ἔκτισαν τὴ γέφυρα τοῦ ποταμοῦ στὸ δρόμο τοῦ Τζαμιὺ καὶ ἀνέλαβαν τὴ συνεχὴ συντήρησίν της, διατάχθηκε ἡ ἀπαλλαγὴ τους ἀπὸ τοὺς ἑκτακτοὺς φόρους καὶ ἐπικυρώθηκε μὲ καταχώρηση στὸν κώδικα».

Παρατηροῦμε ὅτι κι ἀπ' αὐτὴν τὴν περιοχὴ ὁ Κασίμ Μπέης ἐξόρισε μερικὰ ἄτομα στὴ Rumeli. Ἐξάλλου ἀπὸ τὴν ἐξῆς καταχώρηση καταλαβαίνουμε ὅτι τὸ περιβόλι τοῦ Μεσαίου κάστρου στὴ Ρίζε δόθηκε στὴν κυριότητα τοῦ φρουράρχου τοῦ κάστρου τῆς Ρίζε.

«Ὁ Μεχμέτ Ἀγάς, γιὸς τοῦ Ἐλιγίος, φρούραρχος στὸ κάστρο τῆς Ρίζε, ἐγίνε ἰδιοκτῆτης τοῦ περιβολιοῦ τοῦ Μεσαίου κάστρου στὴν πόλιν Ρίζε σύμφωνα μὲ τίτλο ἰδιοκτησίας ποὺ τοῦ δόθηκε ἀπὸ τὸν διευθυντὴ τοῦ κτηματολογίου τῆς Τραπεζούντας. Νὰ μὴ τοῦ ζητοῦνται δεκάτῃ καὶ φόρου».

Στὰ χωριά τῆς Ρίζε βρίσκονται τὰ τιμάρια τοῦ Ἀλῆ Κορούκ, σερασκέρη τῆς Hemsin, τοῦ Μαχμούτ Ναλπάντ Μπόσνα ἀνθρώπου τοῦ μιρλιβᾶ Μεχμέτ Μπέη καὶ τῶν σπαχήδων ἀπὸ τὴν οἰκογένεια τῶν Μαζράκ –ἦταν ἀπὸ τοὺς ἐξόριστους τοῦ Μοριᾶ καὶ μερικοὺς ἔχουμε ἀναφέρει πιὸ πάνω– Ἀλῆ, γιοῦ τοῦ Μεχμέτ Τζελεμπή Μαζράκ, Ζαγανὸς καὶ Οὐμούρ, γιῶν τοῦ Σουλεϊμάν Μαζράκ, Ριουστέμ Τσελεμπή, γιοῦ τοῦ Μεχμέτ Τσελεμπή Μαζράκ, ἔχει καταχωρηθεῖ ὅτι μερικοὶ ἀπὸ τὸ χωριὸ Mirokalo (36 οἰκογένειες, 3 νεομουσουλμανικὲς) ποὺ ὑπαγόταν στὴ Ρίζε καὶ ἦταν ἀπὸ μεταβίβαση τοῦ τελευταίου αὐτοῦ Μαζράκ, εἶχαν διοριστεῖ φροντιστὲς τῆς γέφυρας τοῦ Μιρόκαλο καὶ εἶχε ἐκδοθεῖ διαταγὴ νὰ μὴν πληρώνουν ἑκτακτοὺς φόρους.

Στὰ χρόνια αὐτὰ ὁ ἰσλαμισμὸς εἶχε ἐξαπλωθεῖ πάρα πολὺ σ' αὐτὴν τὴν περιοχὴ, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸν ἀριθμὸ τῶν μουσουλμανικῶν οἰκογενειῶν στὸ χωριὸ Ξάνος (8 μουσουλμανικὲς οἰκογένειες, 67 χριστιανικὲς) ποὺ ὑπαγόταν στὴ Ρίζε καὶ ἀνῆκε στὸν Κασίμ Ταμπάχ, δοῦλο τοῦ πρίγκιπα σουλτάν Ἀχμέτ. Περισσότερο διαπιστώνεται αὐτὸ στὸ χωριὸ Μενοχόρτ, ποὺ κι αὐτὸ ὑπαγόταν στὴ Ρίζε καὶ προῆλθε ἀπὸ μεταβίβαση τοῦ σερασκέρη Σουλεϊμάν,

πυροβολητή στο κάστρο της Τραπεζούντας και γιου του Ἀτματζᾶ. Στὴ σημερινή ὀργάνωση δὲ συναντᾶμε χωριά μὲ τὸ ὄνομα Μιρόκαλο καὶ Ξάνος· σίγουρα θὰ ἔχουν ἄλλο ὄνομα.

Οἱ φρουροὶ τοῦ κάστρου Ρίζε ἦταν 31 καὶ κεχαγιάς τους ἦταν ὁ Χασάν Σιγιάχ (ὁ μαῦρος), γιὸς τοῦ Ἀιντίν. Τὸ τιμάριο τοῦ βρισκόταν στὸ χωριὸ Μόζαρα. Στὴ Ρίζε ὑπῆρχε καὶ ἓνα παλιὸ κάστρο ποὺ κι αὐτὸ εἶχε ἓναν ἐπιμελητή: «Τιμάριο τοῦ Καραγκιόζ ἀπὸ τὸ Βιδίνι ἐπιμελητὴ τοῦ παλιοῦ κάστρου τῆς Ρίζε».

Τὸ καθεστῶς φορολογίας τοῦ χωριοῦ Τουνίκ ποὺ ὑπαγόταν στὴ Ρίζε μὲ ἀφορμὴ κάποια ἐπέμβαση εἶχε καθοριστεῖ ὡς ἑξῆς:

«Οἱ ραγιάδες τοῦ ἀναφερόμενου χωριοῦ, ἦταν καταχωρημένοι νὰ πληρώνουν τὴ δεκάτη τους στὸν τιμαριούχο. Μερικὰ ἄτομα ἀπὸ τὴν τάξη τῶν ἀπίστων ἱσχυριζόμενα ὅτι ἔχουν κτήματα στὸ χωριὸ αὐτὸ ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Ρωμιοῦ Αὐτοκράτορα, εἰσπράττουν καθὼς πληροφοροῦμεθα φόρο δεκάτης. Ἐπειδὴ εἶναι ἀντίθετο πρὸς τὸ νόμο καὶ πρὸς ὅ,τι εἶναι καταχωρημένο στὸν κώδικα, ἀπαγορεύεται. Δόθηκε διαταγὴ νὰ μὴ δίνουν φόρο δεκάτης σὲ κανέναν ἄλλον, παρὰ μόνο στὸν τιμαριούχο».

Παρατηροῦμε ὅτι, τὴν ἐποχὴ τοῦ σουλτάνου Σουλεϊμάν τοῦ Νομοθέτη, τὸ συνολικὸ εἰσόδημα τῶν φρουρῶν τοῦ κάστρου τῆς Ρίζε στὸν καζά Ρίζε ἔφτανε τοὺς 47.784 ἀκτσέδες.

3. Ο ΚΑΖΑΣ HEMŞİN

Ὅπως παρατηροῦμε ἡ περιοχὴ Hemşin ποὺ καταχωρεῖται ὡς χωριστὸς καζᾶς τοῦ λιβά τῆς Τραπεζούντας, ἀποτελεῖται ἀπὸ τρεῖς ναχιγιέδες (Hemşin, Kara-Hemşin, Eksanos) ποὺ τὶς πρόσδοδες τους ἔπαιρνε ὁ μιρλιβάς. Τὰ χρόνια αὐτὰ ζαΐμης τῆς Hemşin ἦταν ὁ Μαχμουτ Τσελεμπής καὶ σερασκέρης ὁ Ἀλὴ Κορούκ. Τὰ ἔσοδα ἀπὸ τὰ προϊόντα τῆς περιοχῆς Hemşin ποὺ ἀνήκαν στὸ μιρλιβά μὲ διαταγὴ ἀπὸ τὴν ἑδρα τοῦ κράτους καθορίστηκαν ὡς ἑξῆς:

«260 ὀκάδες μούστος πρὸς 25 ἀκτσέδες τὴν ὀκά, 6.500 ἀκτσέδες, 400 ὀκάδες στραγγισμένο μέλι πρὸς 12 ἀκτσέδες, 4.800 ἀκτσέδες. 12 ὀκάδες μελισσοκέρι πρὸς 50 ἀκτσέδες, 1.600 ἀκτσέδες. Φόρος τοποτηρησίας 6 ἀκτσέδες ἀπὸ κάθε οἰκογένεια, 2.100 ἀκτσέδες. Χρηματικὲς ποινὲς γιὰ ἀξιώποινες πράξεις σὺν τὸ νυφικὸ φόρο (arüsiyye), 2.000 ἀκτσέδες. Σύνολο 17.000 ἀκτσέδες».

Οἱ πρόσδοδες τοῦ μιρλιβά προέρχονταν ἀπὸ 34 χωριά μὲ 671 οἰκογένειες (214 μουσουλμανικὲς, 457 χριστιανικὲς) καὶ φορολογούμενα ἄτομα 682. Στὸ Hemşin ὑπῆρχαν δυὸ κάστρα: «Τὸ πάνω καὶ τὸ κάτω κάστρο». Εἶναι καταχωρημένο ὅτι οἱ 40 ἄνδρες τοῦ πάνω κάστρου ἔπαιρναν τὴ μέρα 182 ἀκτσέδες (ὁ φρούραρχος 10, ὁ κεχαγιάς 7) καὶ τὸ χρόνο 64.780 ἀκτσέδες. Οἱ 30 ἄνδρες τοῦ κάτω κάστρου πληρώνονταν τὴ μέρα μὲ 147 ἀκτσέδες (ὁ φρούραρχος τὴ μέρα 12 καὶ ὁ κεχαγιάς 7 ἀκτσέδες), μὲ 52.036 ἀκτσέδες τὸ χρόνο. Ἀναφέρονται τὰ

στιτηρά και ἐφόδια τῶν δυὸ κάστρων ξέχωρα. Ἦταν ἀποθηκευμένα 499 Κιλέ στάρι στὸ πάνω κάστρο καὶ 382 σομάρ στάρι καὶ 440 σομάρ κεχρί στὸ κάτω κάστρο.

4. Ο ΚΑΖΑΣ ΟΦ (ΟΦΗ)

Ἡ ναχιγιὲς Ὀφη μαζί με τὴν Kali-bravul ἀποτελοῦσαν μιὰ περιοχὴ ζιαμετιοῦ, ποὺ κατὰ τὴ χρονικὴ αὐτὴ περίοδο βρισκόταν ὡς ἐλεύθερο τιμάριο στὴν κυριότητα τοῦ Χουσεῖν Σιγιάχ, σπαχῆ τῆς Τραπεζούντας καὶ γιοῦ τοῦ δημόσιου δούλου Χασάν ἀπὸ μεταβίβαση τοῦ σερασκέρη Ἀτματζᾶ. Τὴν ἐποχὴ τοῦ σουλτάνου Σελὶμ Γιαβούζ, σερασκέρης τῆς περιοχῆς αὐτῆς ἦταν ὁ Σουλεϊμάν ἀπὸ τὴ συντεχνία τῶν πεδιλοποιῶν τῆς Ὑψηλῆς Πύλης. Τὸ ἐδῶ τιμάριό του τὸ εἶχε πάρει ἀπὸ μεταβίβαση τοῦ Ριουστέμ Τσελεμπή, γιοῦ τοῦ Ἰσκεντέρ Μπέη Μαζράκ. Ἐδῶ βρίσκεται καὶ τὸ τιμάριο τοῦ ἱμάμη τοῦ φρουρίου τῆς Τρίπολης Μουσταφᾶ, γιοῦ τοῦ Χουσεῖν Φακίλογλου καὶ τὸ τιμάριο τῶν Χαϊντάρ καὶ Χαλίντ, γιῶν τοῦ Τραπεζούντιου Ἀλῆ Τσελεμπή, ἀπὸ τοὺς γραμματικούς τοῦ αὐτοκρατορικοῦ θησαυροφυλακίου. Στὸν καζᾶ Ὀφη βλέπουμε τὸ Καμπαχόρ, ποὺ ἀργότερα ἐγινε ζιαμέτι, νὰ χαρακτηρίζεται ὡς βιλαγιέτ. Ὑποθέτουμε πὼς τὸ χωριὸ αὐτὸ στὴ σημερινὴ ὀργάνωση ἔχει τὸ ὄνομα Κανταχόρ. Τὸ παραπάνω ζιαμέτι βρισκόταν τὴν ἐποχὴ αὐτὴ στὴν κατοχὴ κάποιου Γαχγιᾶ Τσελεμπή, γιοῦ τοῦ ἀφοσιωμένου Νταούντ, ὡς ἐλεύθερο. Σ' αὐτὸ υπαγόταν καὶ τὸ χωριὸ Hundca με τὶς 63 χριστιανικὲς τοῦ οἰκογένειες—πιθανὸ νὰ εἶναι τὸ χωριὸ Hundezlar ἀπὸ τὰ σημερινὰ χωριά τοῦ Ὀφη. Τὸ Καμπαχόρ εἶχε ξεχωριστὸ σερασκέρη ὀνόματι Μεχμέτ, γιὸ τοῦ Ἀλῆ ἀπὸ τὸ Καραμάν. Κι αὐτός, ὅπως ὁ ζαΐμης, ἦταν ἀπὸ τοὺς σπαχῆδες τῆς Τραπεζούντας. Στὸ τιμάριό του συμπεριλαμβάνονταν τὰ χωριά Ciro, Eksanid, Mahot.

5. Ο ΚΑΖΑΣ ΑΤΙΝΑ

Τὸ ζιαμέτι Atina βρισκόταν στὴν κατοχὴ τοῦ Ἐμίρ Μπέη γιοῦ τοῦ μιράλαη τῆς Τραπεζούντας Ἰσκεντέρ Μπέη. Στὸν καζᾶ αὐτὸ βρίσκονταν τὰ χάσια τοῦ σουλτάνου καὶ τοῦ μιρλιβᾶ. Στὶς σουλτανικὲς προσόδους συμπεριλαμβανόταν καὶ τὸ χωριὸ Κιλαγουμπουλάν ποὺ υπαγόταν στὴν Atina (67 χριστιανικὲς, 23 μουσουλμανικὲς οἰκογένειες). Τὸ ἔτος 929 Ἐγίρας (1.532) εἶχαν ὀριστεῖ γιὰ τὸν σαντζάκμπεη οἱ πρόσοδες κάποιου χωριοῦ με 156 οἰκογένειες (18 μουσουλμανικὲς, 138 χριστιανικὲς) ποὺ ἔφταναν τοὺς 11.250 ἀκτσέδες. Ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς ποὺ πῆραν τιμάρια στὸ ναχιγιέ Atina βλέπουμε πὼς ἦταν ὁ καδῆς τῆς Τραπεζούντας Γιουσούφ Τσελεμπῆς γιὸς τοῦ ἀφέντη Σιγιάχ, ὁ Μπεββάμπ Γιουσούφ, ποὺ ἐνῶ ἦταν ἀπὸ τοὺς ἀνδρες τοῦ κάστρου τοῦ Πάνω

Χεμσίν είχε γίνει κεχαγιάς στο κάστρο Kise (βρίσκεται στον καζά 'Αρχαβί) ὁ ἀφέντης Χιουσάμ, χατίπης στο τζαμί τῆς Atina, ὁ Μεχμέτ, γιὸς τοῦ Σουλεϊμάν πού, ἐνῶ ἦταν ἀπὸ τοὺς ἄνδρες τοῦ κάστρου Μπεντίρμε εἶχε γίνει κεχαγιάς στο κάστρο τῆς Τρίπολης, ὁ σερασκέρης τῆς περιοχῆς πού ἀπλώνεται ἀπὸ τὴ χαράδρα Νουκρεζέν ὡς τὸν ποταμὸ Τσορούχ, Χαμζάς γιὸς τοῦ Μεχμέτ Χαϊκάλ.

Στὸ χωριὸ Zavandos (μὲ 30 χριστιανικὲς καὶ 7 νεομουσουλμανικὲς οἰκογένειες), πού υπαγόταν στὴν Atina, κάποιος Γιόργκη Μπαμπίγκ ἐπιχείρησε νὰ εἰσπράξει φόρους γιὰ τὸ μούστο καὶ τὰ προϊόντα ἀπὸ τοὺς κατοίκους τοῦ χωριοῦ λέγοντας, «ὅτι εἴστε ραγιάδες δικοί μου ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Ρωμιοῦ Αὐτοκράτορα».

Ἡ ὑπόθεση ἐγίνε θέμα παραπόνων καὶ ἐπειδὴ ἦταν παράνομη ἡ ἐνέργεια ἀπαγορεύθηκε καὶ δόθηκε διαταγὴ νὰ δίνει ὁ πληθυσμὸς τὴ δεκάτῃ καὶ τοὺς φόρους μόνο στὸν τιμαριούχο. Ἐνα μερίδιο τιμαρίου (ἀπὸ 49 οἰκογένειες, 2 νεομουσουλμανικὲς) τοῦ χωριοῦ Vanâk (Venek στὴ σημερινὴ ὀργάνωση), πού υπαγόταν κι αὐτὸ στὴν Atina ἀνῆκε, ἀπὸ μεταβίβαση τοῦ Ἱμπραήμ Τσεπνί, στοὺς τιμάριο τοῦ Ἑμίρ γιοῦ τοῦ Γιακούπ «δημόσιου δούλου» ἀπὸ τοὺς ἄνδρες τοῦ κάστρου Gögas. Καὶ εἶχε ἐκδοθεῖ νέα διαταγὴ σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία οἱ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ αὐτοῦ ἀπαλλάσσονταν ἀπὸ τοὺς ἑκτακτοὺς φόρους καὶ ἀπὸ τὴν ὑπηρεσία nefîlik (ὑπηρεσία στρατιωτῶν πού κατὰ τοὺς πολέμους ἦταν ἐπιφορτισμένοι νὰ χρησιμοποιοῦν πῦρ grejuna) καὶ ὅτι στοὺς ἐξῆς δὲ θὰ ἄλλαζε γι' αὐτοὺς αὐτὸ τὸ καθεστῶς ἐπειδὴ ἀπὸ πολὺ παλιὰ ἦταν φύλακες καὶ φρουροὶ τῶν στενῶν. Τὸ γενικὸ σύνολο τῶν ἐσόδων τοῦ καζᾶ Atina ἦταν 293.550 ἀκτσέδες (τοὺς 11.250 ἀκτσέδες γιὰ τὶς ἰδιαίτερες προσόδους τοῦ μινλιβᾶ ἐξασφάλιζαν 156 οἰκογένειες καὶ τοὺς ὑπόλοιπους 282.300 ἀκτσέδες γιὰ τὰ dirlik τῶν ζαϊμηδων καὶ τῶν τιμαριούχων, 3.527 οἰκογένειες). Οἱ πρόσδοι αὐτοὶ προέρχονταν ἀπὸ 3.683 οἰκογένειες (584 μουσουλμανικὲς καὶ 3.096 «ἀπίστων» (gebrân)· σύνολο 4.068 φορολογούμενα ἄτομα –μαζὶ μὲ τοὺς baştine– στὰ 30 χωριά τοῦ καζᾶ.

6. Ο ΚΑΖΑΣ ARHAVI

Παρατηροῦμε ὅτι στὶς ἀρχὲς τοῦ 16 αἰῶνα ἦταν ἀρκετὰ πολὺπλοκη ἡ ὀργάνωση καὶ ἡ διαίρεση τῆς οἰκονομικῆς διοίκησης τοῦ καζᾶ 'Αρχαβί. Ὁ καζᾶς αὐτὸς ἦταν χωρισμένος σ' ἕνα σωρὸ τμήματα, ναχιγιέδες, τιμάρια, βιλαέτια, κάστρα καὶ μερικὲς φορὲς φαίνονταν σὰν νὰ μπαίνουν τὸ ἕνα μέσα στο ἄλλο. Θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ τὰ κατατάξει ὡς ἐξῆς:

α) ὁ ναχιγιές Laz:

Σ' αὐτὸ τὸ ναχιγιέ παρατηροῦμε δυὸ ζιαμέτια. Τὸ ἕνα ζιαμέτι ἦταν τὸ

Λάζμαγαλ πού τὸ χωριὸ Ἀρχαβὶ ὑπαγόταν σ' αὐτό: «ἀπὸ μεταβίβαση τοῦ Ἀλῆ, γιοῦ τοῦ Μεχμέτ Τσελεμπῆ Μαζράκ τὸ χωριὸ Ἀρχαβὶ ὑπάγεται στὸ Λάζμαγαλ». Ἐδῶ, ὅπως φαίνεται, τὸ «ὑπάγεται» στὸ Λάζμαγαλ ἔχει τὴν ἔννοια «συμπεριλαμβάνεται» στὸ ζιαμέτι Λάζμαγαλ. Ἐπίσης τὸ χωριὸ Sidre, πού ἄλλωθς λέγεται Kutunid (στὴ σημερινὴ ὀργάνωση βλέπουμε δυὸ χωριά μὲ τὸ ὄνομα Kutunid: Πάνω καὶ Κάτω Kutunid πού θὰ εἶναι τὸ ἴδιο χωριὸ) βρισκόταν μέσα στὸ ζιαμέτι Λάζμαγαλ ἀπὸ μεταβίβαση τοῦ Ἀμπντουλλάχ Τσελεμπῆ, γιοῦ τοῦ Μουσταφᾶ Μπόσνα. Τὸ μερίδιο πάλι τοῦ χωριοῦ Κισέ ὑπαγόταν στὸ ναχιγιέ Λάζ, ἀλλὰ ἦταν ἀπὸ τὸ ζιαμέτι Λάζμαγαλ:

«Τὸ μερίδιο τοῦ χωριοῦ Κισέ ὑπάγεται στὸ Λάζ. Ἀνῆκε στὸ ζιαμέτι Λάζμαγαλ ἀπὸ μεταβίβαση τοῦ karici-ağa Σινάν, κεχαγιᾶ τοῦ κάστρου Κισέ».

Ὅπως φαίνεται τὸ χωριὸ αὐτὸ ἦταν συγχρόνως καὶ κάστρο καὶ τὸ πιὸ μεγάλο τμῆμα του ἦταν τιμάρει μὲ ἀνεξάρτητη μορφή στὴν κατοχὴ τοῦ «δημόσιου δούλου» Ἀλῆ Σόφια, φρούραρχου στὸ κάστρο Κισέ ἀπὸ μεταβίβαση τοῦ Ἰσκεντέρ, γιοῦ τοῦ Μουσταφᾶ. Ἦταν καταχωρημένο πάλι στὸν κώδικα: «τὸ χωριὸ Κισέ πού ὑπάγεται στὸ Λάζ καὶ ἀνήκει στὸ ζιαμέτι». Ἐπίσης τὸ χωριὸ Çaşırat (πιθανὸ νὰ πρόκειται γιὰ τὸ σημερινὸ χωριὸ Cacırat πού ἀνήκει στὴν Αττίνα) ἦταν τιμάρει τοῦ Χιζίρ Üskübî, κεχαγιᾶ στὸ κάστρο Κισέ ἀπὸ μεταβίβαση τοῦ Ἀλῆ Κορούκ: «Τὸ χωριὸ Τσατσοριβάτ πού ὑπάγεται στὸ Λάζ καὶ βρίσκεται μέσα στὸ ζιαμέτι Λάζμαγαλ». Τὸ ἄλλο ζιαμέτι ἦταν τὸ Viçe. Καὶ αὐτὸ ὑπαγόταν στὸ ναχιγιέ Λάζ καὶ βρισκόταν στὶς ἀρχὲς τοῦ 16ου αἰῶνα στὴν κατοχὴ τοῦ Χουσερεβ Τσελεμπῆ, γιοῦ τοῦ Μπαλί Κιατίπ. Σερασκέρης τοῦ Viçe ἦταν ὁ Ἰσκεντέρ Πατσόβα καὶ τὸ τιμάρει του ἦταν ἐλεύθερο. Τὸ χωριὸ Çaşıryan (πιθανὸ νὰ εἶναι τὸ χωριὸ Çiğcane πού σήμερα ὑπάγεται στὸ Viçe) εἶναι καταχωρημένο ὡς ἐξῆς:

«Τὸ χωριὸ Τσαρτσουργιάν, πού ὑπάγεται στὸ Λάζ μέσα στὸ ζιαμέτι Βίτσε ἀπὸ τὰ πρόσθετα κτήματα (zevaid)¹⁶¹ τοῦ Τραπεζούντιου Μεχμέτ πασᾶ, φρούραρχου στὸ κάστρο Ἀρχαβί».

β) ὁ ναχιγιέ Iskele

Τὸ τμῆμα αὐτὸ εἶναι καταχωρημένο ὡς ἔδρα ζιαμετιοῦ καὶ ταυτόχρονα ὡς βιλαέτι Ἰσκελε. Ἐκ τῶν ὑστέρων καταχωρήθηκε ὡς ζιαμέτι πού τὸ εἶχε πρὶν στὴν κατοχὴ του ὁ δημόσιος δούλος Ἰσκεντέρ, γιὸς τοῦ Κιλ Καρτζᾶ. Ὁ Ἰσκεντέρ, ὅπως συνάγεται ἀπὸ τὴν ἐγγραφή αὐτὴ καὶ ἀπὸ τίς ἐπόμενες, κατεῖχε προγενέστερα τὸ χωριὸ Sidere καὶ τὴν ἐδῶ κοινότητα τῶν νέων müsellemler πού ὁ Σαντί Μπέης τὴν κατέταξε πάλι στὴν κατηγορία τῶν ραγιᾶδων. Ἀξιοπρόσεκτο εἶναι ὅτι τὸ χωριὸ αὐτὸ σ' ἓνα μέρος εἶναι καταχωρημένο ὡς «παγόμενον στὸ Lazmağal» καὶ σ' ἄλλῃ ἐγγραφή φέρεται ὡς «ὑπαγόμενο στὸ Ἀρχαβί». Ἀπ' αὐτὸ συμπεραίνει κανεὶς ὅτι τὸ ὄνομα καὶ ἡ φήμη του ἔχει σβῆσει πιά καὶ σήμερα ἔγινε συνώνυμο τοῦ Ἀρχαβί. Τὸ Iskele ὡς

βιλαέτι είχε την εποχή αυτή ξεχωριστό σερασκέρη. Κι αυτός είχε ένα τιμάριο: «'Ελεύθερο τιμάριο του σερασκέρη Μουσταφά Λαγάρ¹⁶², συγγενή του μιράλαη στο βιλαέτι Ίσκελε». Λίγο αργότερα ο «ναχιγιές-βιλαέτι Ίσκελε» έγινε χάσι του σαντζάκμπεη. Και έχουν καταχωρηθεί 3.000 άκτσέδες ως σύνολο εσόδων: 1.500 άκτσέδες από φόρο τοποτηρησίας του ζιαμετιού Ίσκελε, 1.000 άκτσέδες από δικαστικά τέλη για αξιόποινες πράξεις στο ζιαμέτι αυτό και 500 άκτσέδες από φόρο παντρείας (ağsiyye âdeti). Τò σημερινό Hora δέν ήταν έδρα του βιλαετιού Ίσκελε. Και τò αντίλαμβάνεται κανείς από τò γεγονός ότι στην τότε όργάνωση δέν αναφέρεται κανέναν καζάς ή ναχιγιές ούτε ζιαμέτι ή βιλαέτι με τò όνομα Hora. Παρακάτω μαθαίνουμε ότι ή άλλη όνομασία του χωριού Hora ήταν Fiy: «Τò χωριό Fiy πού τò άλλο του όνομα είναι Hora υπάγεται στο Laz και ανήκει στο ζιαμέτι Lazmağal από μεταβίβαση του karıci-ağa Σινάν, κεχαγιά στο κάστρο Kise».

Από τις γραπτές καταχωρήσεις πού υπάρχουν μαθαίνουμε ότι στο χωριό αυτό υπήρχαν 500 σουλτανικά άμπέλια και ότι εισπράττονταν άπ' αυτά 50 σαμπούρ μούστου, άξίας 1.000 άκτσέδων. Αρχικά, όπως λέγεται, τά άμπέλια αυτά ανήκαν στο Ρωμιό Αυτοκράτορα κι όταν ό Hüdâvendigâr ήρθε στην Τραπεζούντα (την εποχή πού ήταν διοικητής ό πρίγκιπας Σελίμ Α΄) έγιναν σουλτανικά. Την άξία του μούστου τò αυτοκρατορικό ταμείο την πλήρωνε στον τιμαριούχο (πού την εποχή εκείνη ήταν ό Χασάν, γιός του Ίσμαήλ από τούς άνδρες του κάστρου της Κερασούντας). Τά πío πολλά από τά τιμάρια του Ίσκελε - βιλαέτι ανήκουν στους μαρτολός¹⁶³: «Ό Άλεξάντρε Πατσόβα από τούς μαρτολός» κατείχε ως τιμάριο τò χωριό Kostaniçe πού υπαγόταν στο Ίσκελε. (Τò Κοστανίτσε θά πρέπει νά είναι τò χωριό Kostanivat, πού υπάγεται στο σημερινό καζά Atina.) Ένας άλλος «ό Γεραλί, γιός του Σαλβανμαγιάκ από τούς μαρτολός» κατείχε κατά τόν ίδιο τρόπο τò χωριό Çat πού υπαγόταν, πάλι, στο Ίσκελε-βιλαέτι. (Τò Çat μπορεί νά είναι στη σημερινή όργάνωση τò χωριό Cibat του καζά Atina.) Ένας άλλος «ό Σουλεϊμάν Πάτσοβα από τούς μαρτολός» κατείχε τò χωριό Cıncıların πού υπαγόταν πάλι εδώ. Συνολικά 18.100 άκτσέδες τιμαρικό εισόδημα απέδιδαν οί 264 οικόγένειες των 8 χωριών (ανάμεσα σ' αυτά υπήρχε κι ένα χωριό πού λεγόταν Mamanat) πού υπάγονταν στο Ίσκελε-βιλαέτι ή πío σωστά στο ναχιγιέ Ίσκελε. Με την ευκαιρία αυτή ή παρακάτω καταχώρηση μās πληροφορεί ότι οί müsellemler καταργούνται και γίνονται κοινοί ραγιαδες:

«Όταν ανανεώθηκαν τά βιβλία καταχωρήσεων του λιβά Τραπεζούντας και δόθηκε διαταγή νά διαγραφούν οί müsellemler και νά καταχωρηθούν ως ραγιαδες, σύμφωνα με σουλτανική διαταγή παραχωρήθηκαν σέ είκοσι τρεις άπιστους τιμάρια από τά άκαταχώρητα στους κώδικες. Συγχρόνως απαλλάχθηκαν από τò χαράτσι και τή σπέντζα, έπειδή πρόσφεραν ύπηρεσία στην υπεράσπιση τριών λιβάδων από τούς άπιστους Γεωργιανούς και Άμπαζά¹⁶⁴. Αυτό καταχωρήθηκε στο νέο σουλτανικό κώδικα».

“Όπως φαίνεται στους χριστιανικής καταγωγής μαρτολός, για τους οποίους μιλήσαμε παραπάνω, παραχωρήθηκαν τιμάρια από τα μη καταχωρημένα προηγουμένως στους κώδικες. Και το βιλαέτι “Ισκελε ήταν αυτής της κατηγορίας.

γ) Το βιλαέτι Yagobit

Το ζιαμέτι και βιλαέτι αυτό που υποθέτουμε ότι είχε έδρα το χωριό Yagobit υπάγεται στο σημερινό καζά “Αρχαβί και συμπεριελάμβανε γενικά το σημερινό ναχιγιέ Kemalpaşa, δηλαδή τον τότε Makriyalo και τα περίχωρά του που υπαγόταν στον καζά “Αρχαβί. Κι αυτό καταχωρήθηκε στους κώδικες αργότερα «Το ζιαμέτι Yagobit που επισημειώθηκε ως μη καταχωρημένο στον κώδικα».

Την εποχή του σουλτάνου Γιαβούζ Σελίμ, αυτό το ζιαμέτι το κατείχε ο Σινάν από το Manastir που ανήκε στην κοινότητα των σαρατήσδων. Και έδω είχαν δοθεί τιμάρια στους μαρτολός με τον τρόπο που παραπάνω αναφέρθηκε:

«Ο Μακρύγιαλος που υπάγεται στο Λάζ από μεταβίβαση των άπιστων μαρτολός του Λάζ στον Φερντιούν, γιό του Παρίς από τους μαρτολός, στον “Αλέξη Μανίλ από τους μαρτολός, στον “Αλεξάντρε, από τους μαρτολός, άνθρωπο του Σαντίμπεη».

Είναι καταχωρημένο ότι η έδρα του Yagobit (68 οικογένειες) με τα χωριά που υπάγονταν σ’ αυτό, έφταναν τις 267 οικογένειες που έδιναν εισόδημα 20.300 άκτσέδες. (‘Ανάμεσα στα χωριά ήταν το χωριό Loma –υπάρχει και σήμερα στον καζά “Αρχαβί– και το χωριό Çikait, πιθανόν να είναι το σημερινό Çukanit. Για τα άλλα έξι χωριά δεν μπορεί κανείς να προβεί σ’ εικάσιες.)

δ) ‘Ο ναχιγιές Gönye

Το Gönye που βρίσκεται έξω από τα σημερινά σύνορα κι άλλοτε είχε ονομαστεί σαντζάκι, θεωρήθηκε ως ξεχωριστός ναχιγιές που υπαγόταν στον καζά “Αρχαβί. Κι επειδή κι αυτό εκ των υστέρων καταχωρήθηκε, δόθηκε στους μαρτολός. Με 56 οικογένειες στα πέντε χωριά του (ανάμεσα σ’ αυτά συναντούμε τα ονόματα Maho, Hoşavur, Kovardan) εξασφάλιζε έσοδα 3.700 άκτσέδων.

ε) Το κάστρο Kise

Το κάστρο αυτό, για το οποίο μιλήσαμε παραπάνω με άφορμη τιμάρια φρουράρχων και επιμελητών του, βρισκόταν στα σύνορα του καζά “Αρχαβί και υπαγόταν σ’ αυτόν. Το κάστρο είχε έναν ιμάμη (έπαιρνε 5 άκτσέδες τη μέρα) και τα έξοδά τους το χρόνο μαζί με τον ιμάμη ήταν 18.408 άκτσέδες. Και στις αποθήκες υπήρχαν ως απόθεμα 97 κιλε σιτάρι, 3 κιλε άλάτι κ.ά.

ζ) Τὸ κάστρο Ἀρχαβί

Τὸ κάστρο αὐτὸ ἦταν πιὸ μεγάλο. Εἶχε φρούραρχο ἐπιμελητὴ, ἱμάμη. Οἱ φρουροὶ ποὺ ἦταν κάτω ἀπὸ τὶς διαταγὲς τοὺς εἶχαν τὰ τιμάρια τους. Ἐπιμελητὴς στὸ κάστρο ἦταν ὁ Ἀμπντούλκεριμ, γιὸς τοῦ Ἀλῆ. Ἀνάμεσα στοὺς τιμαριούχους ἦταν: «ὁ Σουλεϊμάν Πατσόβα, νεομουσουλμάνος ἀπὸ τοὺς σπαχῆδες τοῦ Λάζ, ὁ Γιουσούφ Λάζ, ἄνθρωπος τοῦ Σουλεϊμάν Τσελεμπή ἀπὸ τὴν κοινότητα τῶν τσαούσηδων, ὁ Ἴσκεντέρ, γιὸς τοῦ Λακρὸς ἀπὸ τοὺς σπαχῆδες τῆς Τραπεζούντας». Στὸ κάστρο ὑπηρετοῦσαν 30 ἄτομα καὶ ἔπαιρναν τὴ μέρα, ὡς ἐπιχορήγηση, 144 ἄκτσέδες καὶ 50.967 ἄκτσέδες τὸ χρόνο. Στὸ κάστρο ὑπῆρχε ἀπόθεμα σιτηρῶν 222 σομάρ σιτάρι, 192 σομάρ κεχρί, 70 σομάρ ἄλατι κ.ἄ.

Τὴν ἐποχὴ τοῦ σουλτάνου Σουλεϊμάν τοῦ Νομοθέτη τὸ γενικὸ σύνολο τοῦ καζᾶ Ἀρχαβί ἀποτελοῦνταν ἀπὸ 2 κάστρα, 2 τεμένη, 2 ἱμάμηδες, 2 καρισι, φρούραρχο, κεχαγιά, ἀποθηκάριους, ἀπὸ 49 χωριά μὲ 3.070 φορολογούμενα ἄτομα καὶ 2.969 οἰκογένειες καὶ bastine (310 μουσουλμανικὲς καὶ 2.659 χριστιανικὲς). Ἀπ' αὐτὲς οἱ 229 (35 μουσουλμανικὲς καὶ 194 χριστιανικὲς) ἐξασφάλιζαν τὶς ἰδιαίτερες προσόδους τοῦ μινλίβᾶ καὶ οἱ 2.740 (275 μουσουλμανικὲς καὶ 2.465 χριστιανικὲς), τὰ ἔσοδα τῶν ζαϊμηδων καὶ τῶν τιμαριούχων σπαχῆδων. Συνολικὰ τὰ ἔσοδα ἦταν 216.680 ἄκτσέδες. Ἀπὸ τὰ ἔσοδα αὐτὰ οἱ 206.430 ἄκτσέδες προέρχονταν ἀπὸ τὰ dirlik τῶν τιμαριούχων.

7. Ο ΚΑΖΑΣ KÜRTÜN

Τὸ Kürtün εἶναι ναχιγιὲς τοῦ σημερινοῦ καζᾶ Torul (Ardasa) καὶ ἔδρα του καὶ σήμερα ἀκόμη εἶναι τὸ χωριὸ Cayre. Κατὰ τὸ 15ο καὶ 16ο αἰῶνα ἡ περιφέρεια αὐτοῦ τοῦ καδηλικιοῦ ἀποτελοῦνταν ἀπὸ μιὰ μεγάλη ἔκταση γῆς ποὺ περιελάμβανε τὶς περιοχὲς Görele, Τρίπολη, Κερασούντα καὶ ἔφτανε ὡς τὸ Ordu. Ἦταν ἓνας πλατὺς καὶ ὁμαλὸς κάμπος, ὅπου ἐγκαταστάθηκαν διάφορα τουρκικὰ γένη καὶ φυλὲς –ἡ ἐγκατάστασή τους, ἡ ἱστορία καὶ ἡ μορφή τους ἀποτελοῦν θέμα γιὰ ἰδιαίτερη λεπτομερὴ ἔρευνα καὶ μελέτη– ποὺ ἔδωσαν τὰ ὀνόματά τους στὰ σημερινὰ τοπωνύμια. Αὐτὸ τὸ καταλαβαίνει κανεὶς κι ἀπὸ τοὺς ναχιγιέδες στοὺς ὁποίους διαιρέθηκε ὁ καζάς. Ἐδῶ σύμφωνα μὲ τὰ βιβλία καταχωρήσεων θὰ μπορούσαμε νὰ καθορίσουμε κατὰ τὸ πρῶτο μιστὸ τοῦ 16ου αἰῶνα –καὶ μπορούμε νὰ δεχτοῦμε, ὅτι πάνω κάτω ἡ ἴδια κατάσταση ὑπῆρχε καὶ κατὰ τὸ δεῦτερο μιστὸ τοῦ 15ου αἰῶνα– τοὺς ἑπτὰ ναχιγιέδες καὶ τὰ τρία κάστρα ὡς ἑξῆς:

α) ὁ ναχιγιὲς Çepni

Ἡ ὁμαλὴ καὶ μεγάλῃ αὐτὴ ἔκταση, ὅπου εἶχαν ἐγκατασταθεῖ σὲ μεγάλο

ποσοστό οί τούρκικες φυλές Ζερνί και είχαν τīs θερινές και χειμερινές βοσκές τους, άλλωνόταν από τὸ σημερινὸ ναχιγιέ Kürtün πρὸς τὴν Τρίπολη καὶ τὴν Κερασούντα και συμπεριελάμβανε καὶ τὰ περίχωρα τῶν πόλεων αὐτῶν. Γιατί μερικά χωριά πού στοὺς κώδικες ἀπογραφῆς φαίνονται νὰ ἀνήκουν στὸ ναχιγιέ Ζερνί (στὸ βιλαέτι Ζερνί) τὰ συναντοῦμε τώρα ἀνάμεσα στὰ χωριά πού βρίσκονται κοντὰ στὴν Τρίπολη και Κερασούντα.

Στὸ ναχιγιέ Ζερνί, πού ἐπανεπιλημμένα καταχωρεῖται ὡς βιλαέτι Ζερνί, ὅπως ὑπῆρχαν χάσια τοῦ σαντζάκμπε, ἔτσι βρίσκονταν και ἀρκετὰ στὸ σύνολό τους τιμάρια τῶν ζαϊμηδων και τῶν σπαχήδων. Τὸ χωριὸ Uzgur, πού ἦταν κοντὰ στὴν Κερασούντα ἀπὸ μεταβίβαση τοῦ Ντεντέ, γιοῦ τοῦ Ἑμρέ μπέη, ἔγινε ἐλεύθερο τιμάριο τοῦ Χαμζᾶ μαρτολός, φρούραρχου τῆς Κερασούντας «Τὸ χωριὸ Οὐζγούρ πού ὑπάγεται στὸ Ζερνί ἐλεύθερο τιμάρι τοῦ «δημοσίου δούλου» Χαμζᾶ μαρτολός φρούραρχου τοῦ κάστρου τῆς Κερασούντας ἀπὸ μεταβίβαση τοῦ Ντεντέ, γιοῦ τοῦ Ἑμρέ μπέη ἀπὸ τοὺς σπαχήδες τοῦ Ζερνί».

Τὴν ἐποχὴ αὐτὴ οἱ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ ἦταν ἀκόμη ὅλοι μουσουλμάνοι και ἀπὸ ἐθνολογικὴ ἄποψη Τούρκοι. Μερικοὶ ἀπ' αὐτοὺς πλήρωναν φόρο bennâk (35 οἰκογένειες) καὶ φόρο cebe (caba)¹⁶⁵ (20 οἰκογένειες, ξέχωρα 12 ἄγαμοι, 1 zemin). Μερικοὶ ἀπὸ τοὺς ραγιάδες (π.χ. Νασρουλλάχ γιὸς τοῦ Χατζῆ, bennâk Ἀικούτ, γιὸς τοῦ Χασάν, cebe) ἀπαλλάχτηκαν γιὰ διάφορους λόγους ἀπὸ τὸ avariz:

«Ὁ Χαλὶλ, γιὸς τοῦ Σεῖχ Ντογάν, ὑπηρετῆς στὸν τεκέ τοῦ Γιακούμπ Χαλιφὲ νὰ μὴν πληρώνει avariz, ὁ Σουλεϊμάν γιὸς τοῦ Χιμμέτ, cebe, ἀναγνώστης (muarrif) στὸ τζαμί τῆς Κερασούντας νὰ μὴν τοῦ ζητιέται φόρος avariz, ὁ Ἰσκεντέρ γιὸς τοῦ Μουράτ, bennâk, ἐπισκευαστῆς στὸν τεκέ τοῦ Γιακούμπ Χαλιφὲ νὰ μὴν πληρώνει avariz, ὁ Χαμίτ Φακίχ, γιὸς τοῦ Μουσᾶ Φακίχ, ἄγαμος ἐπειδὴ εἶναι ὑπεύθυνος (ser-mahfil) στὸ τζαμί τοῦ Χουνταβεντιγκιάρ στὴν Κερασούντα δόθηκε διαταγὴ νὰ ἀπαλλαγεῖ ἀπὸ τὸ avariz και ἄλλες φορολογικὲς ὑποχρεώσεις».

Ἐξάλλου μερικοὶ ἀπὸ τοὺς κατοίκους αὐτοῦ τοῦ χωριοῦ, ἐνὼ ἦταν ἀπαλλαγμένοι φορολογικῶν ὑποχρεώσεων και εἶχαν ἐπανεέλθει μὲ διαταγὴ στὸ καθεστῶς τοῦ ραγιά, ὑπῆχθησαν στὸ ἐλεύθερο τιμάρι τοῦ φρούραρχου πού τὸ κατεῖχε μὲ μεταβίβαση ἀπὸ τὸ Χιμμέτ, γιὸ τοῦ Γιάρ Ἀλῆ μπέη:

«8 οἰκογένειες bennâk, 8 οἰκογένειες cebe, 3 ἄγαμοι ἀπὸ τοὺς ἀπαλλαγμένους φόρων τοῦ χωριοῦ Οὐζγούρ, πού εἶναι κοντὰ στὸ κάστρο τῆς Κερασούντας και ὑπάγεται στὸ Ζερνί, καταχωρήθηκαν στὸ ἐλεύθερο τιμάρι—πρῶτα ἦταν καταγραμμένοι ὡς ραγιάδες—πού κατεῖχε μὲ μεταβίβαση ἀπὸ τὸ Χικμέτ, γιὸ τοῦ Γιάρ Ἀλῆ Μπέη φρούραρχο τοῦ παραπάνω κάστρου».

Ὁ mezzaa Kızıl-üzüm Kirişi πού βρισκόταν κοντὰ στὸ χωριὸ αὐτό, ἀνήκε στὸ Ρεσούλ, γιὸ τοῦ Μουράτ και στὸ γιὸ τοῦ Χαμζᾶ, και ἔδινε εἰσόδημα 150 ἀκτσέδες. Πάλι στὸ χωριὸ Uzgur ὁ Ντεντέ, γιὸς τοῦ Ἑμρέ Μπέη και ὁ Ἱμπραήμ, γιὸς τοῦ Ντεντέ Μπέη ἔπαιρναν τὴ δεκάτῃ ἀπὸ τīs καρυδιές, ἀπὸ τīs ἐκτάσεις και ἀπὸ δυὸ χάσια:

«Ἡ δεκάτη ἀπὸ τὶς καρυδιῆς καὶ τὰ προϊόντα τῆς γῆς ποὺ ἦταν ἰδιοκτησία τοῦ ἑξακουστοῦ γιὰ τὴν περιουσία τοῦ Γκιουπάκ, παραχωρήθηκε στὸ Ντεντέ, γιὸ τοῦ Ἑμρέ Μπέη. Τὴ δεκάτη τῶν καρυδιῶν καὶ τῶν προϊόντων τῆς γῆς, ὅπου εἶναι φυτεμένα αὐτὰ τὰ δέντρα, καὶ τῶν χωραφιδῶν νὰ πληρώνουν σύμφωνα μὲ τὴν καθιερωμένη ὑποχρέωση στὸν Ἱμπραήμ, γιὸ τοῦ Ντεντέ Μπέη. Ἀπὸ 2 χάσια 10 σομάρ σιτάρι πρὸς 8 (ἄκτσέδες) 80, 10 σομάρ κριθάρι πρὸς 7, 70 (ἄκτσέδες)».

Τὰ ἔσοδα ποὺ ἐξασφάλιζε αὐτὸ τὸ χωριὸ στὸν τιμαριούχο ἦταν ἀπὸ φόρο *bennâk* (35×18 ἄκτσέδες = 630 ἄκτσέδες) ἀπὸ φόρους *cebe* (20×13 ἄκτσέδες) καὶ ἀπὸ φόρους ἄλλων προϊόντων (σιτάρι, κριθάρι, μοῦστο, μέλι) συνολικὰ 4.000 ἄκτσέδες. Τὸ εἰσόδημα αὐτὸ κατὰ τὰ πρῶτα χρόνια τῆς βασιλείας τοῦ σουλτάνου Σουλεϊμάν τοῦ Νομοθέτη εἶχε καταχωρηθεῖ ὁλόκληρο ὡς πρόσοδος τοῦ μιρλιβᾶ.

Στὸ ναχιγιέ *Çerni* (βιλαέτι *Çerni*) δόθηκαν καὶ ἐπιχορηγήσεις ἀπὸ διάφορα χωριά γιὰ τὰ *dirlik* τῶν ζαϊμηδῶν καὶ τῶν τιμαριούχων ὅπως καὶ γι' αὐτοὺς ποὺ ὑπηρετοῦσαν στὸ κάστρο τῆς Κερασούντας. Οἱ κάτοικοι μερικῶν χωριῶν ἀναφέρονται ὡς ἀπαλλαγμένοι ἀπὸ τὸ φόρο *avariz*, ἐπειδὴ εἶχαν διοριστεῖ «σιδεράδες στὸ κάστρο τῆς Κερασούντας», «ἐπισκευαστὲς στὸ τζαμί τοῦ Γιακούπ Χαλιφὲ», «ἐπιμελητὲς στὸ γεφύρι τοῦ Γιακούπ Χαλιφὲ» ἢ φρουροὶ στενῶν. Στὸ πρῶτο μισὸ τοῦ 16ου αἰῶνα ὡς σύνολο τῶν ἐσόδων ἀπὸ τιμάρια τέτοιου εἶδους στὸ ναχιγιέ αὐτό, ἀναφέρεται τὸ ποσὸ τῶν 129.533 ἄκτσέδων. Τὸ ἐξασφάλιζαν 1.892 ἄτομα καὶ 1.674 οἰκογένειες ἀπὸ 52 χωριά καὶ 10 *mezraa* μαζί μὲ 167 *zemîn*, 52 μύλους καὶ 33 φωλιές γερακιῶν (333 μουσουλμανικὲς οἰκογένειες ἀπὸ τὶς ὁποῖες οἱ 249 πλήρωναν φόρο *bennâk* καὶ οἱ 84 φόρο *cebe*, 112 ἀπαλλαγμένοι φόρων (*muaf*), 28 δημόσιοι ὑπάλληλοι (*mülâzimân*), 7 παλαίμαχοι σπαχήδες· 1.194 οἰκογένειες ἀπίστων, ἀπὸ τὶς ὁποῖες οἱ 849 πλήρωναν φόρο *bennâk* καὶ οἱ 345 φόρο *cebe*).

Ἐξέχωρα, ἓνα τιμάρι ἀνήκε σὲ 20 ἄτομα ποὺ ἦταν σπαχήδες καὶ γιοὶ σπαχήδων τοῦ *Kürtün*. Τὸ εἶχαν ὑπὸ τὴν κυριότητά τους ἀπὸ πολὺ παλὰ καὶ καλλιεργοῦσαν τὰ χωράφια, τὰ ἀμπέλια καὶ τὰ περιβόλια του. Ἦταν καταχωρημένο νὰ μὴν τοὺς ζητιοῦνται φόροι καὶ δεκάτη. Ἐπίσης οἱ θερινὲς βοσκὲς τοῦ *Çerni* ἐξασφάλιζαν 17.260 ἄκτσέδες ἀπὸ 21 χωριά καὶ *mezraa* 24 οἰκογένειες καὶ 25 ἄτομα. Στὸ ναχιγιέ *Çerni*, ἰδιαίτερα τὰ χωριά *Kaya-dibi*, *Seyyid*, *Eğri-anbar* ἦταν τιμάρια τῶν σπαχήδων τοῦ *Çerni* ἢ τῶν φρουρῶν τοῦ κάστρου τῆς Κερασούντας. Τὰ τρία αὐτὰ χωριά ἐξακολουθοῦν νὰ κρατοῦν τὰ ὀνόματά τους ἀνάμεσα στὰ κεντρικὰ χωριά τῆς Κερασούντας.

β) τὸ κάστρο τῆς Κερασούντας

Ὅπως ἀναφέραμε πιὸ πάνω ἡ Κερασούντα, κατὰ τὸ πρῶτο μισὸ τοῦ 16ου αἰῶνα, ἀποτελοῦνταν ἀπὸ ἓνα κάστρο καὶ ἓνα χωριὸ ἔξω ἀπὸ τὸ κάστρο. Πρέπει νὰ βρισκόταν μέσα στὰ ὄρια τοῦ ναχιγιέ *Çerni*. Τὴν ἐποχὴ τοῦ

σουλτάνου Σελίμ Γιαβούζ ή κοινότητα του κάστρου αυτού χαρακτηρίστηκε ζιαμέτι και ο φόρος σπέντζα, ή δεκάτη και οι άλλοι φόροι είχαν υπολογιστεί ως επαύξηση στα εισοδήματα του σαντζάκμπεη της Τραπεζούντας: «Δόθηκε διαταγή να μεταβιαστούν ο φόρος σπέντζα και οι υπολοίποι φόροι ελεύθερα ως επαύξηση στα έσοδα του μιρλιβά της Τραπεζούντας». Την εποχή αυτή ή μουσουλμανική κοινότητα στα κάστρο της Κερασούντας αποτελούνταν από 31 οικογένειες. Μερικοί απ' αυτούς τους μουσουλμάνους ήταν παλαιμάχοι σπαχήδες, όπως ο «Ντερβίς 'Αχμέτ Μπεκτασί», «ο Χατζή 'Αμπντουλλάχ, γιός του Μπαϊραμλί, ο Μπαγιαζίτ, γιός του Ο» και ήταν απαλλαγμένοι από το φόρο *avariz*.

Ός προς τους χριστιανούς ραγιάδες του κάστρου, αυτοί είναι τριών κατηγοριών: Η πρώτη κατηγορία ήταν οι ντόπιοι κάτοικοι της Κερασούντας. «Η παλιά κοινότητα των άπιστων μέσα στο κάστρο της Κερασούντας, θά πλήρωναν τη σπέντζα, τη δεκάτη και άλλους φόρους». Καταχωρήθηκαν 103 οικογένειες, 36 άγαμοι και 4 χήρες. Η δεύτερη κατηγορία ήταν αυτοί που ήρθαν από άλλα μέρη και έγιναν ραγιάδες στους φρουρούς του κάστρου. Ήταν 63 οικογένειες, 14 άγαμοι: «Η κοινότητα των άπιστων του κάστρου της Κερασούντας που ήρθαν από έξω και εγκαταστάθηκαν εδώ δόθηκε διαταγή να γίνουν ραγιάδες στους άνδρες του κάστρου της Κερασούντας».

Υπάρχει ή εξής καταχώρηση γι' αυτούς:

«Οι παραπάνω άπιστοι ήρθαν απ' έξω και επειδή εγκαταστάθηκαν στην πόλη Κερασούντα δόθηκε διαταγή να γίνουν ραγιάδες στους άνδρες του κάστρου της Κερασούντας. Σπαχήδες και άλλοι απ' έξω να μην επεμβαίνουν και ούτε να τους ζητούν σπέντζα, ή άλλους φόρους. Άν έχουν οι ραγιάδες αυτοί στην αρχική τους πατρίδα γαίες και κτήματα, να ζητούνται οι φόροι από κείνους που ακόμη τὰ κατέχουν. Η διαταγή αυτή εκδόθηκε και καταχωρήθηκε στο νέο σουλτανικό κώδικα».

Η τρίτη κατηγορία: κι αυτοί πάλι ήρθαν απ' άλλου και υπηρετούν τους εγκαταστημένους από παλιά χριστιανούς της Κερασούντας. Έγιναν ραγιάδες των ανδρών του κάστρου της Κερασούντας και ήταν 55 οικογένειες. 5 απ' αυτές έγιναν μουσουλμάνοι (νεομουσουλμάνοι), πράγμα που δείχνει ότι θεώρησαν πιο συμφέρον κάτι τέτοιο γιά τη βελτίωση της κοινωνικής τους θέσης. Γι' αυτούς βλέπουμε την εξής καταχώρηση:

«Οι αναφερόμενοι άπιστοι αφού ήρθαν απ' έξω και εγκαταστάθηκαν εδώ, υπηρετούσαν τους παλιούς άπιστους του κάστρου Κερασούντας. Προς τὸ παρὸν διατάχθηκε να γίνουν ραγιάδες στους άνδρες του κάστρου Κερασούντας. Σπαχήδες και άλλοι απ' έξω να μην επεμβαίνουν, ούτε να τους ζητούν σπέντζα ή άλλους φόρους. Άν έχουν γαίες και κτήματα στην αρχική τους πατρίδα, δίχως άλλο ο τιμαριοῦχος να τους ζητήσει τη δεκάτη τους. Η διαταγή αυτή εκδόθηκε και καταχωρήθηκε στο νέο σουλτανικό κώδικα».

Γιά όλους τους χριστιανούς ραγιάδες του κάστρου της Κερασούντας υπάρχει ξεχωρά ή παρακάτω απόφαση που μάς διαφωτίζει γιά τὸ καθεστὼς και τις

υποχρεώσεις τους: Παράρτημα περί της κοινότητας του κάστρου της Κερασούντας:

«Προγενέστερα οί άπιστοι του κάστρου της Κερασούντας δέν έδιναν κεφαλικό φόρο ή σπέντζα καί ήταν άπαλλαγμένοι από αναγίζ. Φύλαγαν τό κάτω κάστρο της Κερασούντας καί μέ λέμβους έκτελούσαν ύπηρεσία ταχυδρόμου καί άγγελιοφόρου. Δέν πλήρωναν φόρο γιά τά προϊόντα πού μετέφεραν μέ τά καράβια τους καί προορίζονταν γιά τή διατροφή τους. Πλήρωναν φόρο, σύμφωνα μέ τήν παλιά συνήθεια, γιά τίς υπόλοιπεςπραμάτειες. Τώρα πού άνανεώθηκαν οί κώδικες του βιλαετιού της Τραπεζούντας, αναφέρθηκαν αυτά στην έδρα καί έκδόθηκε ή παρακάτω ίερή διαταγή: Οί άπιστοι του κάστρου της Τρίπολης καί όμοια του Götele, όπως καί οί άπιστοι του κάστρου της Κερασούντας φρουρούν τά κάστρα τους καί έκτελούν ύπηρεσία ταχυδρόμου καί άγγελιοφόρου. Οί άγαμοί δέν πληρώνουν hagar, άλλα δίνουν τή σπέντζα, δεκάτη καί άλλους φόρους. Έφόσον έτσι έχουν τά πράγματα γιά νά μὴν γίνεται διάκριση, έκδόθηκε διαταγή καί οί άπιστοι της Κερασούντας νά πληρώνουν σπέντζα, δεκάτη, δασμούς καί νά είναι ραγιάδες στούς φρουρούς του κάστρου της Κερασούντας. Κι ακόμη έκδόθηκε διαταγή νά πληρώνουν τελωνειακό δασμό σύμφωνα μέ τούς καθιερωμένους νόμους γιάπραμάτειες πού μετέφεραν μέ τά καράβια τους, ένώ ό,τι προορίζονταν γιά τή διατροφή τους ήταν άδασμολόγητο. Τά παραπάνω καταχωρήθηκαν στο νέο σουλτανικό κώδικα. Έκδόθηκε διαταγή οί «έπήλυδες» άπιστοι πού θά έγκαθίστανταν έδω νά έκτελούν κι αυτοί ύπηρεσία ταχυδρόμων καί άγγελιαφόρου. Η ύπηρεσία ταχυδρόμου καί άγγελιοφόρου άντιστοιχεί στο φόρο αναγίζ. Νά μὴ άμφισβητηθεί».

Τήν εποχή αυτή, ανάμεσα σ'αυτούς πού ύπηρετούσαν στο κάστρο της Κερασούντας, κάτοχοι έλεύθερων καί συνεταιρικών τιμαρίων ήσαν: ό κεχαγιάς του κάστρου, Μουσα γιός του Γιαχγιά, ό πορτιέρης του λιμανιού Χουσεϊν, γιός του 'Ισα, ό πυροβολητής στο κάτω κάστρο Χαμντουλλά, γιός του Τατζεντίν καί οί φρουροί 'Ισα, γιός του Μουσα, 'Ηλίας, γιός του Μουράτ, Γιαχγιά γιός του 'Αλή, Μουσταφάς γιός του Μαχμούτ, Χαμζάς γιός του Σαρουτζά, Σαφερσάχ γιός του Γιακούπ, Σεκούρ γιός του Μουσταφά, Σουλεϊμάν γιός του Γιουσούφ, Σαμπάν γιός του Βεϊσί, 'Ισμαήλ γιός του Μεχμέτ. 'Ο kapıcı της πύλης του κάστρου καί του άμπαριού Μουράτ, γιός του 'Ομέρ είχε τιμάρι από μεταβίβαση της προσαύξησης του τιμαριού τών παιδιών του Χασάν Ντεντέ στο χωριό Seyyid, πού ύπαγόταν στην Κερασούντα (όπου καί σήμερα ύπάγεται). Όλες του οί οικογένειες ήταν μουσουλμανικές άπ' αυτές οί 35 πλήρωναν φόρο beppâk καί οί 13 ceba. Άξίζει νά προσέξει κανείς ότι στο χωριό αυτό ζούσε ένας γέρος δάσκαλος ιεροσπουδαστηρίου, όνόματι Μουχτιτίν - έφέντη καί είχε προστεθεί γι' αυτόν μιά ιδιαίτερη καταχώρηση ό,τι είναι άνθρωπος «άξιος τιμής καί σεβασμού».

'Επίσης στο χωριό Kaya-dibi «πού ύπάγεται στο Çerni καί είναι κοντά στο κάστρο της Κερασούντας» (καί σήμερα ύπάγεται στην Κερασούντα) είχαν συνεταιρικά καί έλεύθερα τιμάρια από μεταβίβαση του Ραμαζάν 'Αγά, γιού του 'Εμρέ Μπέη, σπαχή του Çerni, ό ιμάμης του κάστρου της Κερασούντας Μεντεσε-έφέντη, ό διοικητής λόχου Χατζή Μπαμπά, γιός του Σιρμέρντ, ό Μεχμέτ γιός του Σιρμέρντ, ό Χουσεϊν, γιός του Χατζή Μπαμπά, φρουρός του

κάστρου. Ὑπάρχει ἡ ἐξῆς καταχώρηση γιὰ τὸν ἱμάμη τοῦ χωριοῦ αὐτοῦ Χατζῆ Ἀμπντουλλάχ Φακίχ καὶ τὸ γιό του Ραμαζάν Φακίχ:

«Ὁ παραπάνω ἀναφερόμενος Χότζα Ἀμπντουλλάχ εἶναι ἄνθρωπος ἐνάρετος καὶ εὐσεβῆς καὶ ἐν ὀλίγοις ἐπειδὴ εἶναι ἐνας ταπεινὸς ἀναγνώστης στὸ τζαμί τοῦ Χουνταβεντικιάρ στὴν Κερασούντα, ἀποφασίστηκε νὰ ἔχει στὴν κυριότητά του ὅλες τὶς γαῖες καὶ τὰ σπίτια ποὺ διαρκῶς καὶ συνεχῶς κατεῖχε. Καὶ ὅπως τὸ ἀπαιτεῖ ἡ ἱερὴ διαταγὴ νὰ τυγχάνουν αὐτὸς καὶ οἱ γιοὶ του τιμῆς καὶ σεβασμοῦ καὶ νὰ εἶναι ἀφιερωμένοι σὲ προσευχὲς ὑπὲρ τῆς εὐδαιμονίας καὶ ἰσχύος τοῦ σουλτάνου, ποὺ εἶναι τὸ ἄσυλο τοῦ κόσμου».

Στὸ χωριὸ Kaya-dibi ὑπῆρχε πρὶν κοινότητα müselleḡ καὶ ἐκδόθηκε διαταγὴ νὰ ὑπαχθῶν κι αὐτοὶ στὸ τιμάρι τῶν φρουρῶν τοῦ κάστρου. Ἀπὸ τοὺς κατοίκους τοῦ χωριοῦ αὐτοῦ ὁ Σουλεϊμάν, γιὸς τοῦ Χασάν, μαζὶ μὲ τοὺς ἀδελφούς του εἶχε στὴν κυριότητά του τιμάρι. Σὲ σχετικὴ καταχώρηση εἶχε διευκρινιστεῖ ὅτι «θὰ κατεῖχε ὅλες τὶς γαῖες, τὰ ἀμπέλια, τὰ περιβόλια καὶ τὰ δάση ποὺ συνεχῶς κατεῖχε καὶ θὰ πρόσφερε ὑπηρεσίες στὸ νικηφόρο σουλτανικὸ στρατό».

Μὲ τὴν εὐκαιρία αὐτὴ τονίζεται ὅτι «ὁσοι παλιοὶ καὶ νέοι σπαχῆδες εἶναι τιμαριοῦχοι ἢ σ' ὁποιοδήποτε τιμάρι ἀναγνωρίζεται ὅτι ἔχουν γαῖες, ποὺ ἡ δεκάτη τους δὲν μπορεῖ ν' ἀμφισβητηθεῖ, νὰ τὴν παίρνουν καὶ νὰ μὴ δημιουργεῖται ζήτημα». Κι ἔτσι διευκρινίστηκε καὶ τὸ καθεστῶς αὐτῶν. Ἐξάλλου εἶχε καθοριστεῖ συνεταιρικὸ καὶ ἐλεύθερο τιμάρι κοντὰ στὸ κάστρο γιὰ τοὺς φρουροὺς τοῦ κάστρου τῆς Κερασούντας: Ἰσκεντέρ, γιὸ τοῦ Ἐινὲ Μπέη, διοικητὴ λόχου, Μουσά, γιὸ τοῦ Ἰσᾶ Μπαλί, διοικητὴ λόχου, Ντεμίρ, γιὸ τοῦ Ἰσμαήλ, καρσι τοῦ πρὸς τὴν ξηρὰ τμήματος τοῦ κάστρου, Χουσεῖν, γιὸ τοῦ Χιζιρ Γιουριουγέν, Χασάν Σιγιάχ, γιὸ τοῦ Ἐμιρχάν, Πιρί, γιὸ τοῦ Χασάν, Ἐμιρχάν, γιὸ τοῦ Μουσταφᾶ, Ἀλή, γιὸ τοῦ Σιρμέρντ, Ντουράκ, γιὸ τοῦ Γιουσούφ, Μεχμέτ, γιὸ τοῦ Μουσταφᾶ. Σχετικὰ μὲ τὰ παραπάνω ἔχουμε γιὰ παράδειγμα καὶ μιὰ διαταγὴ ποὺ ἀπαλλάσσει τὸ χωριὸ Uzguḡ ἀπὸ τὸ anariz, λόγω ὑπηρεσιῶν ποὺ προσέφερε στὸ κάστρο:

«Ἐπειδὴ ἐκδόθηκε διαταγὴ νὰ δοθεῖ στοὺς φρουροὺς τιμάρι, δίπλα στὸ κάστρο, τὸ ἀναφερόμενο κοντὰ στὸ κάστρο τιμάρι ὀρίζεται σύμφωνα μὲ σουλτανικὸ φερμάνι γιὰ τὸ φρουρὰρχο τοῦ κάστρου τῆς Κερασούντας. Καὶ ἐπειδὴ ἡ δεξαμενὴ, οἱ ἀποθήκες καὶ τὰ φυλάκια τοῦ κάστρου κοντεῦουν νὰ καταστραποῦν καὶ οἱ κάτοικοι τοῦ παραπάνω χωριοῦ (Uzguḡ) ἔδειξαν προθυμία γιὰ τὴν ἐπισκευὴ τους, διορίζονται ἐπισκευαστὲς καὶ ὁποτε παρουσιάζεται ἀνάγκη νὰ φροντίζουν γιὰ τὴν ἐπισκευὴ τους. Διατάσσεται νὰ μὴν τοὺς ζητιέται φόρος anariz».

Τὴν ἐποχὴ αὐτὴ (1525) στὸ κάστρο τῆς Κερασούντας ὑπῆρχαν 31 μουσουλμανικὲς οἰκογένειες· στὶς χριστιανικὲς οἰκογένειες ποὺ εἶχαν ἔρθει πρὶν καὶ μετὰ καὶ εἶχαν ἀπογραφεῖ—ἦταν 221—δὲν παρατηρεῖται καμιά ἀλλαγὴ. Οἱ ἄνδρες ποὺ φρουροῦσαν τὸ κάστρο ἦταν 23. Ὡς πρὸς τὸ τζαμί τοῦ κάστρου ποὺ εἶναι γνωστὸ ὡς τζαμί τοῦ Χουνταβεντικιάρ καὶ δίχως ἄλλο συνδέεται μὲ τὸ σουλτάνο Γιαβούζ Σελίμ εἶχε βακουφικὰ ἔσοδα ἀπὸ τὶς δόσεις τοῦ

λουτρώνα και τοῦ μύλου τοῦ κάστρου. Ἐκτὸς ἀπ' αὐτὰ παρατηρεῖ κανεῖς ὅτι ἀνάμεσα στὰ βακούφια τοῦ καζᾶ Kürtün ὑπῆρχαν καὶ τὰ βακούφια «τοῦ τεκέ τοῦ Μεντεσέ, γιοῦ τοῦ Ἰσά» ποῦ φιλοξενοῦσε «τοὺς ἐρχόμενους καὶ ἀπερχόμενους», «τοῦ τεκέ τοῦ Ντερβίς Σεῖντί» τοῦ τεκέ τοῦ Γιακούπ Ντεντέ ποῦ καταχωρεῖται ὡς «καύχημα τῶν πεπαιδευμένων, ἀνὴρ πλήρης ἀγιότητος καὶ προφητικῆς χάριτος», «τοῦ τεκέ τοῦ Χατζή Ἀμπντουλλάχ, γιοῦ τοῦ Κασίμ Χαλιφέ».

γ) Τὸ κάστρο τῆς Τρίπολης (Ἡ κοινότητα τοῦ κάστρου τῆς Τρίπολης)

Στὶς ἀρχές τοῦ 16ου αἰῶνα οἱ μόνιμοι μουσουλμάνοι κάτοικοι τῆς Τρίπολης ἦταν μόνο 8 οἰκογένειες. Ἀπὸ τὴν παρακάτω καταχώρηση καταλαβαίνουμε ὅτι ἐδῶ ὑπῆρχε ἀκόμη καὶ ἓνα παλιὸ κάστρο: «Ἀπὸ τὴ δεκάτη τῶν γαιῶν τοῦ παλιοῦ κάστρου ποῦ τὶς εἶχε στὴν κυριότητά του ὁ Σιρμέρντ, φρουράρχος τοῦ κάστρου Μπεντίρμε».

Ἀπὸ τοὺς μόνιμους χριστιανοὺς κατοίκους, οἱ παλιοὶ ἦταν 211 οἰκογένειες καὶ 14 χήρες καὶ νεόφερτοι, 60 οἰκογένειες, εἶχαν ὀριστεῖ ραγιάδες στοὺς ἀνδρες τῶν κάστρων τῆς Κερασούντας καὶ Τραπεζούντας. 19.100 ἀκτσέδες ἦταν στὸ σύνολό τους τὰ ἔσοδα τοῦ κάστρου τῆς Τρίπολης. Γιὰ τοὺς χριστιανοὺς ραγιάδες αὐτοῦ τοῦ κάστρου εἶχαν ἀποφασιστεῖ τὰ ἐξῆς:

«Οἱ ἄπιστοι ποῦ, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς παλιούς ἀπίστους τοῦ κάστρου τῆς Τρίπολης, ἦσαν καὶ μὲ δική τους θέληση ἐγκαταστάθηκαν, νὰ γίνουν ραγιάδες στοὺς φρουροὺς τοῦ κάστρου τῆς Τρίπολης καὶ τῆς Κερασούντας. Σπαχήδες ἢ ἄλλοι νὰ μὴν ἐπεμβαίνουν. Νὰ μὴν τοὺς ζητεῖται σπέντζα ἢ ἄλλοι φόροι. Ἄν ἔχουν γαῖες στὴν ἀρχική τους πατρίδα, ὁ τιμαριοῦχος νὰ ζητᾷ ὅπωςδήποτε τὴ δεκάτη ἀπ' ὅσους τὰ καλλιεργοῦν. Ὅταν ἀνανεώθηκαν οἱ κώδικες τοῦ βιλαετιοῦ τῆς Τρίπολης, ἐκδόθηκε ἱερὴ διαταγὴ νὰ διαγραφοῦν μερικά ἄτομα ἀπὸ τὴν κοινότητα τῆς Τρίπολης ποῦ, ὅπως λέγεται, εἶχαν γίνει müselleṃ μὲ καταγραφὴ τους σὲ κώδικα ἢ μὲ σουλτανικὴ διαταγὴ, καὶ νὰ ἐπανεέλθουν στὸ καθεστῶς τῶν ραγιάδων. Ἐδῖναν, ὅπως φαίνεται, ὡς φόρο βαρελιῶ (fiṣi resm-i), δέκα ἀκτσέδες. Πέντε ἀκτσέδες ποῦ ἀφαιρέθηκαν ἀπὸ τὸ δικαίωμα τοῦ ζιαμετιοῦ τοῦ Kürtün, προστέθηκαν στὴν Τρίπολη· ἔτσι ὀρίστηκαν 15 ἀκτσέδες γιὰ κάθε βαρέλι ὡς πρόσδοδος, ποῦ δόθηκε στοὺς φρουροὺς τοῦ κάστρου τῆς Κερασούντας καὶ τῆς Τρίπολης. Ὅσοι ἐκτελοῦν ὑπηρεσία ταχυδρόμου καὶ ἀγγελιοφόρου καὶ φέρνουν μὲ τὰ καράβια τους πρᾶματιες νὰ πληρώνουν, κατὰ τὴν παλιά συνήθεια, τελωνειακοὺς δασμοὺς. Ἐκτὸς ἀπ' αὐτὰ ποῦ προορίζονται γιὰ τὴ διατροφή τους. Καὶ οἱ ἄπιστοι ποῦ ἦσαν ἀπ' ἄλλοι καὶ ἐγκαταστάθηκαν ἐδῶ, νὰ ἐκτελοῦν κι αὐτοὶ μαζί μὲ τοὺς παλιούς ἀπίστους ὑπηρεσία ταχυδρόμου καὶ ἀγγελιοφόρου. Ἐπειδὴ αὐτὰ ἔτσι διατάχθηκαν, ἔτσι καὶ καταχωρήθηκαν. Ἡ ὑπηρεσία ταχυδρόμου εἶναι ἀντίτιμο γιὰ τὸ φόρο avariz. Νὰ μὴ ἀμφισβητοῦνται αὐτὰ».

Κατὰ τὴν ἐποχὴ αὐτῆς κεχαγιάς τοῦ κάστρου αὐτοῦ ἦταν ὁ Σουλεϊμάν, γιὸς τοῦ Χαμζᾶ, ἱμάμης στὸ τζαμί του ὁ Χουσεῖν Φακίχ καὶ καρίσι τοῦ κάστρου ὁ Μυτιληνιὸς Ἀγιάς. Καὶ κατεῖχαν ἐλεύθερα καὶ συνεταιρικά τιμάρια.

δ) Τὸ κάστρο Görele («Τὸ κάστρο Görele ποὺ ὑπάγεται στὸ Kürtün»)

Τὸ τρίτο ἀπὸ τὰ τέσσερα κάστρα τοῦ καζᾶ Kürtün ἦταν τὸ κάστρο Görele. Ἡ τοποθεσία αὐτὴ βρισκόταν στὰ ὅρια τοῦ ναχιγιέ Kara-burun ποὺ ὑπάγεται σ' αὐτὸν τὸν καζᾶ. Θὰ ἀναφέρουμε παρακάτω γιὰ τὸ ναχιγιέ Kara-burun. Κατὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ σουλτάνου Σουλεϊμάν τοῦ Νομοθέτη ὑπῆρχε στὸ κάστρο Görele μουσουλμανικὴ κοινότητα μὲ 7 οἰκογένειες καὶ χριστιανικὴ κοινότητα μὲ 134 οἰκογένειες. Εἶχε 9 φρουρούς.

ε) Τὸ κάστρο Bedirme

Τὸ κάστρο αὐτὸ ποὺ μὲ τὸ ὄνομα «Kale-i Bedirme» βρίσκεται καὶ σήμερα μέσα στὰ ὅρια τῆς Τρίπολης, ἦταν τὸ τέταρτο κάστρο τοῦ καζᾶ Kürtün. Τὴν ἐποχὴ γιὰ τὴν ὁποία μιλοῦμε εἶχε 13 φρουρούς.

στ) Ὁ ναχιγιές Kara-burun

Τὸ Kara-burun, ποὺ βλέπουμε ὥς χωριὸ στὰ ὅρια τοῦ σημερινοῦ Görele, στὸ πρῶτο μισό τοῦ 16ου αἰῶνα ἐμφανίζεται ὥς ἕνας ἀπὸ τοὺς ναχιγιέδες τοῦ καζᾶ Kürtün. Ὑπῆρχαν πολλὰ τιμάρια ἐδῶ. Ἐνα ἀπὸ τὰ χωριά ποὺ ἀνήκαν στὰ τιμάρια αὐτὰ ἦταν τὸ χωριὸ İsmâil-beğlî ποὺ καὶ στὴ σημερινή ὀργάνωση εἶναι χωριὸ καὶ ὑπάγεται στὸ Görele.

ζ) Ὁ ναχιγιές Yağlı-dere («ὁ ναχιγιές Yağlı-dere ποὺ μαζί μὲ τὰ χωριά τοῦ Bayramoğlu βρίσκεται στὸν καζᾶ Kürtün»)

Ὁ ναχιγιές αὐτὸς δὲν ἦταν κανένα ἀπὸ τὰ δυὸ χωριά ποὺ λέγονται Yağlı-dere, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὸ ἕνα σήμερα βρίσκεται στὸν κεντρικὸ ναχιγιέ καὶ τὸ ἄλλο στὸ ναχιγιέ Kogom τοῦ καζᾶ Torul. Ἦταν ἡ περιοχὴ τῶν χωριῶν ποὺ ἀπλώνονται κατὰ μῆκος τῆς κοιλάδας Yağlı-dere ποὺ τώρα ἀνήκει στὸ ναχιγιέ Esbiye, ποὺ ὑπάγεται στὸν καζᾶ τῆς Τρίπολης. Τὰ χωριά Ak-köy, Enduz, Akçe-klise, Oruç-bey ποὺ συναντοῦμε καὶ στὴ σημερινή ὀργάνωση, βρίσκονταν ὅλα στὸ ναχιγιέ αὐτόν. Κατὰ τὸ πρῶτο μισό τοῦ 16ου αἰῶνα τὰ 68 χωριά του καὶ οἱ mezraa ἀπέδιδαν ἔσοδα 37.439 ἀκτσέδες γιὰ dirlik ζαῖμηδων καὶ τιμαριούχων. Τὰ ὀνομαζόμενα χωριά τοῦ Bayramoğlu ἦταν ἐγγεγραμμένα σ' αὐτὸ τὸ ναχιγιέ:

«Ντουγκέρ, ὑπάγεται στὸν Μπαϊράμογλου, Μαναστίρ ὑπάγεται στὸν Μπαϊράμογλου, Ὁγούλλουτζα ὑπάγεται στὸν Μπαϊράμογλου, Κουρουγκιρίς, ὑπάγεται στὸν Μπαϊράμογλου».

η) Ὁ ναχιγιές Kürtün

Σ' αὐτὸ τὸ ναχιγιέ ποὺ περιλαμβάνει τὴν καθαυτὴν περιοχὴ Kürtün εἶναι

εγγεγραμμένα τὰ χωριά Alayundlu, Kaya-kiriş, Eynesi, Eğlence, Gök-in (άλλων Satılmış), Oğuz. Σχεδόν κανένα ἀπ' αὐτὰ δὲ βλέπουμε ἀνάμεσα στὰ χωριά ποὺ περιλαμβάνει ὁ κατάλογος τῶν χωριῶν τοῦ σημερινοῦ ναχιγιέ τοῦ Kürtün. Δίχως ἄλλο θὰ ἔχουν ἀλλάξει ὄνομα.

θ) Ὁ ναχιγιέ Öregir

Δίχως ἄλλο ἢ περιοχὴ τοῦ χωριοῦ İregür, ποὺ βλέπουμε σήμερα στὸν καζά τῆς Τρίπολης, θὰ ἀποτελοῦσε τὸ ναχιγιέ Öregir. Ὁνομάστηκε ἔτσι ἀπὸ τοὺς Öregir (Yüregir), τούρκικη φυλὴ, ποὺ, ὅπως οἱ Τσεπνί, πιθανὸν νὰ ἐγκαταστάθηκαν ἐδῶ κατὰ τὸ 15ο αἰώνα. Γιατὶ καὶ τὰ χωριά Boğa, Boynu-Boğuk, Gül-yarı, ποὺ βλέπουμε στὶς καταχωρήσεις, εἶναι ἀπ' ἐκεῖνα τὰ χωριά τῆς Τρίπολης ποὺ διατήρησαν τὸ ὄνομά τους.

ι) Ὁ ναχιγιέ Elkerimli-Has

Ἀνάμεσα στὰ χωριά αὐτοῦ τοῦ ναχιγιέ, ποὺ εἶχαν δοθεῖ σὲ σπαχιδες γιὰ νὰ τοὺς ἐξασφαλίζουν πόρους ζωῆς, συναντοῦμε χωριά μὲ τὰ ἐξῆς ὀνόματα: «Κιζίλτζα ibik», «Μαναστήρ», «Μπότζτζα», «Οὐσλού», «Καριέ-ι-Ἐλκεριμλί Χάς». Ὅπωςδὴποτε τὰ πιὸ πολλὰ θὰ βρίσκονταν πάλι στὴν περιοχὴ τῆς Τρίπολης. Ἀλλὰ αὐτὰ τὰ ὀνόματα δὲν τὰ συναντοῦμε ἀνάμεσα στὰ σημερινά. Χρειάζεται στὴν προκειμένη περίπτωση πιὸ ἐπισταμένη ἔρευνα.

ια) Ὁ ναχιγιέ Alahnas

Ἐπίσης κι αὐτὸ τὸ ναχιγιέ δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ τὸν προσδιορίσει μὲ ἀκρίβεια. Ἀπὸ τὰ χωριά Çukurlu, Çekel, Alahnas, Kara-çukur, Ara-köy τοῦ ναχιγιέ αὐτοῦ, μερικὰ ἔχουν ὀνόματα ποὺ μοιάζουν πολὺ μὲ τὰ ὀνόματα χωριῶν τοῦ σημερινοῦ καζᾶ τῆς Τρίπολης καὶ ἄλλα μὲ ὀνόματα χωριῶν τοῦ καζᾶ Kürtün, ὥστε νὰ μποροῦν νὰ συσχετισθοῦν. Καὶ στὸ θέμα αὐτὸ χρειάζεται νὰ γίνῃ λεπτομερὴς ἔρευνα.

8. Ο ΚΑΖΑΣ TORUL ΚΑΙ ΤΟ ΚΑΣΤΡΟ TORUL

Ὁ καζὰς Ἄρντασα ποὺ ὑπάγεται σήμερα στὸ βιλαέτι τῆς Ἀργυρούπολης ἀποτελοῦσε τότε τὸν ὄγδοο καζὰ τοῦ σαντζακιοῦ τῆς Τραπεζούντας. 3 ἀπὸ τὰ χωριά του ἀνήκαν στὰ χάσια τοῦ μιλριβᾶ καὶ τὰ ἄλλα 57 σὲ ζαϊμηδες καὶ τιμαριούχους. Ὁ ἀριθμὸς τῶν φορολογουμένων ἔφτανε τὶς 1.127 οἰκογένειες καὶ τὸ σύνολο τῶν ἐσόδων του τοὺς 72.743 ἀκτσέδες. Οἱ ἄνδρες ποὺ φρουροῦσαν τὸ κάστρο Torul ἦταν 50, γιατί στὰ χρόνια αὐτὰ ἡ περιοχὴ δεχόταν ἐπιθέσεις τῶν Ἰρανῶν Safevî. Αὐτὸ συμπεραίνεται καὶ ἀπὸ καταχωρήσεις.

Ἄν θὰ ἤθελε κανεὶς νὰ παρουσιάσει σὲ γενικὲς γραμμὲς τὸ λιβὰ τῆς

Τραπεζούντας τὴν ἐποχὴ τοῦ σουλτάνου Σελίμ Γιαβούζ ἔχοντας ὑπόψη ἀπλῶς τὰ τιμάρια, τοὺς σπαχῆδες καὶ τοὺς φρουροὺς στὰ κάστρα, θὰ τὸ προσδιόριζε ὡς ἑξῆς:

Τὸ σαντζάκι εἶχε ἓνα μιρλιβά, 12 ζιαμέτια, 359 σπαχῆδες ἀπὸ τοὺς ὁποίους οἱ 220 μὲ σουλτανικὰ βεράτια (adet berat-i hümayun) καὶ οἱ 139 μὲ βεράτια τοῦ μπεηλέρμπεη (beylerbeyi beraati), 7 φρούραρχους, 7 κεχαγιάδες καὶ συνολικὰ 289 φρουροὺς στὰ κάστρα. Ἄν τὸ συγκρίνουμε μὲ τὸ λιβά Canik βλέπουμε ὅτι στὸ σαντζάκι τῆς Σαμψούντας ὑπῆρχαν τὴν ἴδια ἐποχὴ 5 ζιαμέτια, ἰσάριθμοι σπαχῆδες ἀπὸ τοὺς ὁποίους οἱ πρὸ πολλοὶ μὲ βεράτια τοῦ μπεηλέρμπεη, 2 φρούραρχοι [γιά τὰ κάστρα τῆς Σαμψούντας καὶ Οἰνός (Ünye)] καὶ μόνον 51 φρουροί.

M. TAYYIB GÖKBILGIN

Ἐπιμέλεια μετάφρασης: Εὐαγγελία Μπαλτᾶ

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ ΣΧΟΛΙΩΝ

- Alexander, *The Ottoman Kanunnames*: John Chr. Alexander, *Toward a History of Post-Byzantine Greece: The Ottoman Kanunnames for the Greek Lands, circa 1500 - circa 1600*, Columbia University, 1974.
- Ἀσδραχῆς, *Μηχανισμοί*: Σπύρος Ἀσδραχῆς, *Μηχανισμοί τῆς ἀγροτικῆς οἰκονομίας στὴν Τουρκοκρατία, ΙΕ' - ΙΣΤ' αἰ.*, Θεμέλιο, 1978.
- Gibb-Bowen, *Islamic Society*: H.A.R. Gibb-Harold Bowen, *Islamic Society and the West*, Oxford University Press, 1950 - 7.
- ΕΙ²: *Encyclopaedia of Islam*².
- ΙΑ: *İslam Ansiklopedisi*.
- Pakalın: Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Istanbul, 1946 - 1955.
- Redhouse, *Dictionary*: Redhouse, *New Turkish-English Dictionary*, Istanbul, 1974³.
- Shaw, *History of the Ottoman Empire*: Stanford J. Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, 1977².
- Vryonis, *The Decline*: Speros Vryonis, Jr., *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century*, Berkeley - Los Angeles - London, 1971.

ΣΧΟΛΙΑ

1. *liva*: «Σημαία». Ἀραβικός ὄρος συνώνυμος τοῦ τουρκικοῦ sancak. Δήλωνε διοικητική διαίρεση ἀντίστοιχη τῆς ρωμαϊκῆς ἐπαρχίας. Βλ. Gibb-Bowen, *Islamic Society*, 1/1, 138. Πρβλ. Pakalın, II, 367.

2. Κάθε νεοκατακτημένη χώρα δὲν ἐνσωματώνταν στὴν Αὐτοκρατορία, ἀν δὲν παγιωνόταν ἡ κατάρτησή της γιὰ ἓνα ὁρισμένο χρονικὸ διάστημα. Βλ. Halil Inalcık, «Ottoman Methodes of Conquest», *Studia Islamica*, 2 (1954), 103-29.

3. *eyâlet*: Δήλωνε στὴν ἀρχὴ κάθε διοικητικὴ μονάδα. Ἀπὸ τὸ 16ο αἰώνα ἐγιαλέτι ἦταν ἡ μεγαλύτερη διοικητικὴ μονάδα ποὺ διοικοῦνταν ἀπὸ μπεηλέρμεχ καὶ ἀποτελοῦνταν ἀπὸ σαντζάκια. Βλ. Halil Inalcık, «Eyalet», *EI*² 2, 721-724· πρβλ. Pakalın, I, 577-78.

4. *dîzdar*: (Περσικὴ λέξη). Φρούραρχος κάτω ἀπὸ τὶς διαταγὲς τοῦ σαντζάκμπεη. Βλ. Gibb-Bowen, *Islamic Society*, 1/1, 156, σημ. 3.

5. *subaşı*: Μὲ τὸν τίτλο αὐτὸ ὑπῆρχαν διάφοροι ἀξιωματοῦχοι στὸ ὀθωμανικὸ κράτος μὲ ἀστυνομικὰ κυρίως καθήκοντα: οἱ timar subaşı, ὁ miri subaşı, tahrir subaşısi ἢ çöplük subaşısi κτλ. Ὁ πρῶτος ἦταν κάτω ἀπὸ τὶς διαταγὲς τοῦ alay bey καὶ εἶχε καθήκοντα διοικητικά, ἀστυνομικά, εἰσέπραττε ἀκόμη τοὺς φόρους τῶν ἐπαρχιῶν. Ὁ miri subaşısi ἦταν κάτω ἀπὸ τὶς διαταγὲς τοῦ καδὴ καὶ ἐπέβλεπε τὶς ἀγορὲς καὶ τὰ παζάρια μὲ τὸ muhtesip καὶ φρόντιζε γιὰ τὴ φύλαξη τῆς πόλης. Ὁ tahrir subaşısi ἦταν υπεύθυνος γιὰ τὴν τήρηση τῶν κτηματολογικῶν τεφεριῶν τῆς πόλης. Βλ. Gibb-Bowen, *Islamic Society* 1/1, 154. Shaw, *History of the Ottoman Empire*, I, 135, πρβλ. J.H. Kramers, «Subaşı», *IA* 11, 78-79.

6. *kadı*: «Δικαστής». Οἱ καδῆδες προέρχονταν ἀπὸ τὴν τάξη τῶν ulema (μορφωμένων). Σπούδασαν 15 - 20 χρόνια σὲ μεντρεσέδες. Διορίζονταν ἀπὸ τοὺς καζασκέρηδες ἢ ἀπὸ τὸ μεγάλο βεζύρην μὲ βεράτι ὅπου ἀναγραφόταν καὶ ἡ ἡμερήσια ἀμοιβή τους. Εἶχαν διοικητικὴ καὶ δικαστικὴ ἐξουσία. Οἱ καδῆδες ὑπάγονταν σὲ αὐστηρὴ ἱεραρχία. Πρῶτος ἦταν ὁ καδῆς τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Κατόπιν ἔρχονταν οἱ καδῆδες μεγάλων πόλεων τῆς Αὐτοκρατορίας, ποὺ ὀνομάζονταν μολάδες (molla) καὶ ἀκολουθοῦσαν οἱ καδῆδες τῶν σαντζακίων καὶ τέλος τῶν καζάδων. Βλ. Shaw, *History of the Ottoman Empire*, 135-137. Gibb-Bowen, *Islamic Society*, 1/1, 121-133. Halil Inalcık, «kadı», *EI*² 4, 373-375· πρβλ. Pakalın, II, 119-125.

7. *za'im*: Σπαχῆς κάτοχος ζιαμετιού, ποὺ δίνει εἰσόδημα 20.000 ὥς 99.999 ἀκτσέδες τὸ χρόνο. Βλ. Pakalın, III, 646.

8. *ümerâ*: πλῆθ. τοῦ emîr: στὴν ἀρχὴ τίτλος μουσουλμάνων ἡγεμόνων φυλῶν ἢ κρατῶν· ἀργότερα τίτλος ποὺ δίνεται σὲ ὅλους τοὺς διοικητὲς στρατιωτικῶν τμημάτων. Στούς διάφορους κανουναμέδες οἱ σαντζάκμπεδες ἀναφέρονται συχνὰ ὡς ἐμίρηδες. Βλ. Gibb-Bowen, *Islamic Society*, 1/1, 138, shm. 4.

9. *vezir*: Ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 15ου αἰώνα τίτλος ἀνώτατων λειτουργῶν μὲ διοικητικὴ, στρατιωτικὴ καὶ νομοτελεστικὴ ἐξουσία. Ἐμβλημα τους ἦταν οἱ τρεῖς ἀλογοουρὲς (tuğ). Στὴν ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία ὑπάρχει ὁ μεγάλος βεζίρης (vezir-i 'azam ἢ sadr-i 'azam) καὶ ἀπὸ τὸ 16ο αἰώνα οἱ Kubbe veziri. *Αὐτ.*, 107-114. Πρβλ. Pakalın, III, 590-93.

10. Βασίλευσε ἀπὸ τὸ 1481-1512. Βλ. Shaw, *History of the Ottoman Empire*, 70-79.

11. Σελίμ Α' (1470 - 1520) βασίλευσε ἀπὸ 1512 - 1520. *Αὐτ.*, 79-86.

12. *sancakbey* ἢ *mîr-liva*: Διοικητὴς ἐπαρχίας (sancak ἢ *liva* βλ. παραπάνω) ποὺ ἔχει στρατι-

ωτική και πολιτική εξουσία. Ἀρχικά προέρχονταν ἀπὸ τὴν τάξη τῶν σπαχήδων καὶ ἀπὸ τὸ 15ο αἰῶνα ἀπὸ τὸ προσωπικὸ περιβάλλον τοῦ σουλτάνου, δηλ. ἀπὸ τὰ ἰς οἶαν τοῦ παιδομαζώματος. Ὁδηγοῦσαν τοὺς σπαχήδες στὸν πόλεμο καὶ σὲ περίοδο εἰρήνης κυβερνοῦσαν τὴν περιοχὴ τους ὡς ἀντιπρόσωποι τοῦ σουλτάνου. Εἶχαν τὴν ἐπικαρπία φέρων ἀπὸ χάσια, πόλεις, χωριά πού τοὺς παραχωροῦσε ὁ σουλτάνος. Ἀνάλογα μὲ τὰ εἰσοδήματά του κάθε σαντζάκμπεης ἦταν ὑποχρεωμένος νὰ ἔχει καὶ ἓνα ὀρισμένο ἀριθμὸ στρατιωτῶν κατὰ τὶς ἐκστρατείες. Στὴν ἀρχὴ ἦταν ἰσόβια ἢ θητεία τους στὸ ἀξίωμα: ἀπὸ τὸ 16ο αἰῶνα διορίζονταν γιὰ ὀρισμένα χρόνια. Ἀπὸ τὸ 17ο αἰῶνα ὁ σαντζάκμπεης ὀνομάζεται μουτασαρίφης (mutassarıf). Βλ. Gibb-Bowen, *Islamic Society*, I/i, 138-148. Πρβλ. Pakalın, III, 119-121.

13. *sancak*: βλ. παραπάνω καὶ σημ. 1.

14. *Γιαβούζ Σελίμ*: Πρόκειται γιὰ τὸν Σελίμ Α' βλ. σημ. 11. Çagatag Uluçay, «Yavuz Sultan Selim nasıl Padişah oldu?» *Tarih Dergisi*, VI/9 (Μάρτιος 1954), 59-90· VII/10 (Ἀπρίλιος 1954), 147-152.

15. *Amasya, Tokat, Sivas, Niksar*: Βλ. Vryonis, *The Decline*, passim· πρβλ. Shaw, *History of the Ottoman Empire*, I, passim.

16. *eyalet-i Rum*: Βλ. Vryonis, *The Decline*, 394 «...eyalet of Rum (northeastern of Asia Minor)...»· πρβλ. καὶ Shaw, *History of the Ottoman Empire*, 70 «Bayezit was governor of the vilayet-i Rum, including the areas of Sivas, Tokat and Amasya».

17. *Canik*: Βλ. Vryonis, *The Decline*, 140.

18. *vilayet*: Ὅρος πού δήλωνε στὴν ἀρχὴ μιὰ μικρὴ περιοχὴ, τμήμα σαντζακίου. Ἀργότερα, ἀπὸ τὸ 16ο αἰῶνα, χρησιμοποιοῦνταν ὡς συνώνυμος ὅρος τοῦ eyalet (πρβλ. σ. 125 τοῦ ἄρθρου) καὶ ἀπὸ τὸ 18ο αἰῶνα ὁ διοικητὴς τοῦ βιλαετιοῦ ὀνομαζόταν βαλῆς (vali).

19. *kaza*: Περιοχὴ πού ἐκτείνεται ἡ δικαιοδοσία ἐνὸς καδὴ· ἄλλως kadılık. Ὁ καζὰς ἀποτελοῦνταν ἀπὸ ἓναν ἢ περισσότερους ναχιγιέδες. Βλ. Gy. Kaldy Nagu, «Kaḏā», *EI*² 4, 380-381· πρβλ. Pakalın, II, 223-228.

20. *Kemah (Camacha)*: Βλ. Vryonis, *The Decline*, 242, 259.

21. *Bayburt (Paipert)*: αὐτ., 242, 257 σημ. 711.

22. *Malatya (Μελιτηνή)*: αὐτ., 140, 242, 259.

23. *Cerger (Cargar)*: αὐτ., 157, 167.

24. *Kahta*: αὐτ., 140.

25. *Divriği*: αὐτ., 235 σημ. 557. *Darende*: αὐτ., 139.

26. *Safevî*: Ἰρανικὴ δυναστεία, βλ. Shaw, *History of the Ottoman Empire*, 77-87.

27. *Mamluk*: Αὐτοκρατορία τῆς Αἰγύπτου καὶ Συρίας (1250 - 1517) αὐτ., 83-86.

28. *Maraş*: Vryonis, *The Decline*, 167, 242, 362.

29. *Batum*: αὐτ., 242.

30. *Rumeli*: τὸ εὐρωπαϊκὸ τμήμα τῆς Ὁθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας.

31. *Anadolu*: οἱ μικροασιατικὲς κτήσεις τῆς Ὁθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, βλ. F. Taeschner, «Anadolu», *EI*² 1, 461-480.

32. Σουλταϊν ὁ Νομοθέτης (1520 - 1565): βλ. Shaw, *History of the Ottoman Empire*, 87-111.

33. *ulûfeli*: ἔμμισθος· *ulûfe*: sum paid to a soldier for the fodder of his house· *ulufeciyân*: paid soldiers, βλ. Redhouse, *Dictionary*.

34. *beylerbey* ἢ *mir-i miran* ἢ *âmirü'l-umara*: Ἀσκεῖ στρατιωτικὴ καὶ πολιτικὴ ἐξουσία στὸ eyalet. Στὴν ἀρχὴ ὑπῆρχαν δυὸ μπεηλερμπέηδες: τῆς Μ. Ἀσίας (Anadolu) καὶ τῆς Ρούμελης (Rumeli)· ἀργότερα γίνονται περισσότεροι. Ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 17ου αἰῶνα ὁ ὅρος κατέληξε ἀπλὸς τίτλος καὶ ὁ μπεηλερμπέης ὀνομάστηκε βαλῆς (vali) καὶ ἡ περιοχὴ πού διοικοῦσε βιλαέτι. Προέρχονταν ἀπὸ τὴν τάξη τῶν σαντζάκμπεδων. Ὁδηγοῦσαν τοὺς σπαχήδες στὸν πόλεμο καὶ σὲ περίοδο εἰρήνης κυβερνοῦσαν τὴν περιοχὴ τους ὡς ἀντιπρόσωποι τῆς Πύλης. Ὁ κάθε μπεηλερμπέης διοικοῦσε καὶ ἓνα δικό του, ἰδιαίτερο σαντζάκι (Paşa sancığı ἢ livā-i Paşa). Εἶχαν

τὴν ἐπικαρπία τῶν φόρων ἀπὸ τὰ χάσια ποὺ τοὺς παραχωροῦσε ὁ σουλτάνος. Βλ. V.L. Ménage, «Beglerbegi», *EP* 1, 1159-1160. Πρβλ. Pakalın, I, 216-221.

35. *ümerây-i Elviye*: βλ. σημ. 12.

36. *mezraa*: Καλλιεργήσιμη ἔκταση. Βλ. Ἀσδραχᾶς, *Μηχανισμοί*, 23 «... Γαίες συνεχεῖς συνήθως ἀκατοίκητες ποὺ βρίσκονται στὸ ἔδαφος τοῦ χωριοῦ» πρβλ. Alexander, *The Ottoman Kanunnames*, 302 σημ. 1.

37. *ciftlik*: Ἐκταση καλλιεργήσιμης γῆς (60 ὥς 150 dönüm) ποὺ θὰ μπορούσε νὰ ὀργωθεί ἀπὸ ἓνα ζευγάρι (*gift*) βόδια. Ἡ ἔκταση τῶν *ciftlik* ἢ *gift* εἶναι ἀντιστρόφως ἀνάλογο τῆς ποιότητος τῶν γαιῶν τους. Διακρίνονται σὲ τρεῖς κατηγορίες: *a'la*, *evsat*, *ednâ*. Βλ. Ö.L. Barkan, «Çiftlik», *IA* III, 392-397. H. Inalcik, «Çiftlik», *EP* 2, 32-33, ὅπου καὶ οἱ διάφοροι τύποι τσιφλικίων ποὺ ὑπῆρχαν. Vera P. Mutaſſieva, «Kâm vâprosa za cifticite v osmanskata imperija prez XIV - XVII», *Istorîčeski Pregled*, XVI/1 (1958), 34-37 (ἐλλ. μτφ. Ι.Θ. Λαμπρίδη, «Περὶ τοῦ ζητήματος τῶν τσιφλικίων εἰς τὴν Ὀθωμανικὴν Αὐτοκρατορίαν κατὰ τὸν 18' - 19' αἶ», *Δελτίον Σλαβικῆς βιβλιογραφίας* 7/29 (1970), 83-117. Πρβλ. καὶ Alexander, *The Ottoman Kanunnames*, 392-393.

38. *sipahi*: Ἱππέας· κάτοχος γῆς. *Timarlari sipahi*: Ἦταν ὑποχρεωμένοι νὰ ὑπηρετῇ στὸ στρατό, ὅταν τὸν καλοῦσαν μὲ ἓναν ἀριθμὸ στρατιωτῶν ἀνάλογο μὲ τὰ ἔσοδα τοῦ τιμαρίου του. Βλ. M.T. Gökbilgin, «Sipahi», *IA* 10, 689-694. Πρβλ. Pakalın, III, 230-235.

39. *kethüda* ἢ *kâhya*: Τίτλος διαφόρων ἀξιωματοῦχων (π.χ. *esnaf kâhyası*, *şehir kethudası*, κεχαγιάς σπαχήδων, καπουτζήδων κ. ἄ.). Κεχαγιάς σημαίνει ἀντιπρόσωπος, ἐπικεφαλῆς. Βλ. Gibb-Bowen, *Islamic Society*, I/i, 60 σημ. 3. Ὁ *kale kethüdasi* (= κεχαγιάς κάστρου) εἶχε καθήκον νὰ ἐμποδίζει, μαζί μὲ τὸν *bölük başı* καὶ τὸν *âgâ*, τοὺς φρουροὺς τῶν κάστρων νὰ διανυκτερεύουν ἔξω ἀπ' αὐτά. Βλ. Cl. Huart, «Kâhya», *IA* 7, 101. Πρβλ. Pakalın, II, 251-252.

40. *timarlari*: Κάτοχος τιμαρίου. Συνήθως ἦταν σπαχῆς δηλ. ἱππέας πολεμιστῆς. Τὸ εἰσοδήμα του ποὺ προερχόταν ἀπὸ φόρους γεωργικῆς παραγωγῆς, δὲν ξεπερνοῦσε τίς 20.000 τὸ χρόνο. Βλ. J. Deny, «Timar», *EP* 4, 807-816· πρβλ. Vera P. Mutaſſieva, «Sur le caractère du timar ottoman», *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, IX (1959), 55-61.

41. *azap*: (ἀγάμος). Μὲ τὸ ὄνομα αὐτὸ ὑπῆρχε καὶ στρατιωτικὸ σῶμα ποὺ στοὺς πρώτους αἰῶνες τὸ ὀθωμανικὸ κράτος τοὺς χρησιμοποιοῦσε ὡς τοξότες. Δὲν ἀνῆκαν στοὺς τιμαριούχους, οὔτε πληρώνονταν γιὰ τίς ὑπηρεσίες τους ὅπως οἱ γενίτσαροι. Στρατολογούνταν μὲ βάση τὸ σύστημα *avariz-hane*. 20-30 *hane* (= σπίτι, βλ. σημ. 47) ἐπιβαρύνονταν μὲ τὰ ἔξοδα ἐνὸς *azap* ὅσο ὑπηρετοῦσε. Ἦταν ὀργανωμένοι σὲ *bölük* καὶ φρουροῦσαν τὰ κάστρα μὲ ἐπικεφαλῆς ἓνα *re'is* καὶ τοὺς *oda-bası*. Βλ. H. Bowen, «Azab», *EP* 1, 807. Pakalın, I, 128-131.

42. *medrese*: Ἀνώτατο ἐκπαιδευτικὸ ἴδρυμα τοῦ ἰσλαμικοῦ κόσμου, ὅπου ἡ ἐκπαίδευση ἦταν θεολογική. Ὅσοι ἀποφοιτοῦσαν ἀπὸ τοὺς μεντρεσέδες ἦταν *ulema* (μορφωμένοι) καὶ ἐπαιρναν ἀνώτατες θέσεις στὴν κρατικὴ μηχανή. Βλ. Shaw, *History of the Ottoman Empire*, 132-134. Πρβλ. Pakalın, II, 436-439.

43. *mescit*: «Μασγίδιον». Οἱ Τούρκοι ἔκαναν διάκριση ἀνάμεσα στὸ *tzami* μὲ ἓναν ἢ περισσό-τερους μιναρέδες, ἀπὸ ὅπου ὁ μουεζίνη καλεῖ τοὺς πιστοὺς γιὰ προσευχὴ καὶ στὸ *mescit*, μικρὸ εὐκτήριο οἶκο· βλ. «Mescid», *IA* 8, 1-120.

44. *derviş*: Μέλος θρησκευτικῆς ἀδελφότητος. Ἐπίσης ὁ τρίτος βαθμὸς τῶν μπεκτασιδῶν. Ὁ πρῶτος βαθμὸς ἦταν τοῦ *azik*, μέλους ποὺ δὲν ἔχει μνηθεῖ. Ὁ δεῦτερος εἶναι τοῦ *muhîp*, ποὺ ἔχει περάσει τὴν τελετὴ τῆς μύησης καὶ μπορεῖ νὰ παίρνει μέρος στὶς τελετές. Ὁ δερβίσης ἦταν ὑποχρεωμένος νὰ ἀκολουθεῖ πιστὰ τίς ἐντολὰς τῆς θρησκευτικῆς τάξης τῶν μπεκτασιδῶν καὶ πολλὰς φορὰς νὰ μένει στὸν *tekê*. Ὁ τέταρτος βαθμὸς τῶν μπεκτασιδῶν ἦταν τοῦ *μπαμπά* (*baba*). Βλ. D.B. Macdonald, «Darvish», *EP* 2, 164-165. Gibb-Bowen, *Islamic Society*, I², κεφ. 13, *The Dervishes*, 179-206. H.J. Kissling, «The role of the dervish orders in the Ottoman Empire», *Studies in Islamic Cultural History*, ed. by G.E. von Grunbaum, *American Anthropologist Memoir*, N° 76, 1954.

45. *bedestan* ή *bedesten* ή *bezistan*: Σκεπαστή αγορά πολύτιμων εμπορευμάτων, όπως κοσμημάτων και βαρύτιμων υφασμάτων.

46. Στο τουρκικό κείμενο αναφέρεται ως *bozahane*. Βλ. Redhouse, *Dictionary*, 194, *boza* (beverage made of fermented millet).

47. *hane*: Σπίτι, φορολογούμενη μονάδα. Ένα *hane* μπορούσε να αποτελείται από πολλές οικογένειες, που ήταν συνυπεύθυνες για την καταβολή του φόρου (*avariz-hane*), βλ. Elena Grozdanova, «Za danačnata edinica hane v demografskite proučvanija», *Istoričeski Pregled*, 3 (1972), 81-91· πρβλ. Pakalın, I, 727.

48. *avariz*: Φόρος που δεν επιβαλλόταν απ' ευθείας σε άτομα, αλλά σε φορολογούμενες μονάδες (*avariz hane*). Έγχορευοί ήταν όχι μόνο οι χριστιανοί και οι Έβραίοι, αλλά και οι Τούρκοι που ανήκαν στην τάξη των ραγιάδων. Από τους φόρους αυτούς ήταν άπαλλαγμένοι (*muaf ve müsellem*) όσοι προσέφεραν όποιοιδήποτε άλλου είδους υπηρεσίες στο κράτος, καθώς και όσοι κατοικούσαν σε βακούφια ή υπηρετούσαν σε τζαμιά ή σε φιλανθρωπικά ιδρύματα. Το ποσοστό του φόρου που πλήρωνε κάθε οικογένεια ήταν ανάλογο με την οικονομική της δυνατότητα. Βλ. H. Bowen, «'Awaridj'», *EP* 1, 760 και Ö.L. Barkan, «Avariz», *IA* 2, 14. Βλ. και Pakalın, I, 112-114. Πρβλ. Alexander, *The Ottoman Kanunnames*, 460-464.

49. *sâdât*: (πληθ. *seyyid*) βλ. Redhouse, *Dictionary*, 969: princes, lords, especially the descendants of the Prophet Muhammad.

50. *imam*: Διευθύνει την κοινή προσευχή στο τζαμί. Διορίζεται και απολύεται από το φροντιστή (*nazir*) κάθε τζαμιού. Δεν ανήκει στο ιερατείο και ο καθένας μπορεί να άσκει καθήκοντα ιμάμη. Πληρώνεται από τις προσόδους του τζαμιού· μπορεί να άσκει κι άλλο έπαγγελμα συγχρόνως. Βλ. Gibb-Bowen, *Islamic Society*, 1/ii, 95-97.

51. *hatir*: 'Ο ιμάμης που άπαγγέλλει κατά τη μεσημβρινή προσευχή της Παρασκευής το κήρυγμα (*hurbe*: από τόν άμβωνα (*minber*) βλ. *αὐτ.*, 96-97.

52. *muezzin*: Αυτός που καλεί σε προσευχή τους πιστούς. Βλ. *αὐτ.*, 96 σημ. 5.

53. *hafiz*: Αυτός που άπαγγέλλει το Κοράνι από στήθους.

54. *zahinci* ή *doğancı* ή *atmacacı*: Ίερακοτρόφος που είχε την ευθύνη των άποδημητικών γερακιών βλ. Redhouse, *Dictionary*, 1046. Τα γεράκια αυτά χρησιμοποιούνταν για το κυνήγι των σουλτάνων.

55. *müsellim*: διοικητικός υπάλληλος υπό τις διαταγές του *vali* βλ. Pakalın, III, 628.

56. *canbaz* βλ. Alexander, *The Ottoman Kanunnames*, 240 σημ. 3.

57. *berat*: βλ. Redhouse, *Dictionary* 157: patent, warrant, title of privilege· για περισσότερα βλ. Pakalın, I, 205

58. *hane-i gebran*: *hane* άπίστων (στο κείμενο είναι γραμμένο με άραβικά στοιχεία) *gebran* = *gâvur*.

59. *cizye*: Κεφαλικός φόρος που επιβάλλονταν στους μη μουσουλμάνους της Όθωμανικής Αυτοκρατορίας. Έξαιρούνταν οι γυναίκες, τα παιδιά, οι άνάπηροι και οι ιερωμένοι. Άπαλλαγμένοι ήταν και όσοι πρόσφεραν στρατιωτική υπηρεσία στο κράτος. Οι υπόχρεοι χωρίζονταν σε τρεις κατηγορίες, ανάλογα με την οικονομική τους κατάσταση. βλ. H. Inalcik, «Dizizya», *EP* 2, 562 - 566 και C. H. Becker, «Cizye», *IA* 3, 199 - 201· Hamid Hadžibegić, «Džizja ili haraće», *Prilozi za Orijentalnu Filologiju i istoriju Jugoslovenskih naroda-pod Turskom vladavinom*, III - IV (1952 - 1953), 82 - 97.

60. *mukata'a*: Έκχώρηση των προσόδων ενός μέρους των αυτοκρατορικών κτημάτων σε κάποιον αντιπρόσωπο του σουλτάνου για τη διαχείρισή τους και τη συλλογή φόρων. Δηλ. ή κατ' άποκοπήν ένοίκιαση των φόρων που προέρχονταν από περιοχές ή κτήματα που δεν ήταν χάσια. βλ. Pakalın, III, 578.

61. *malikâne*: Ένοίκιαση φόρων, συνήθως έφ' όρου ζωής, που προέρχονταν από αυτοκρατορικά κτήματα. βλ. Pakalın, II, 395 - 397, πρβλ. Gibb-Bowen, *Islamic Society*, 255 κέξ.

62. *yük*: Ποσό πού ἀναλογεῖ μὲ 100.000 ἀκτσέδες. βλ. E. Schilbach, *Byzantinische Metrologie*, Munich, 1970, 173.

63. *akçe*: Μικρὸ ἀσημένιο νόμισμα πού ἐμφανίζεται ἡδὴ ἀπὸ τὸ 12ο αἰῶνα. Μετάφραση τοῦ βυζαντινοῦ «ἀσπρου». Τὴν ἐποχὴ τοῦ Βαγιαζίτ Β' (1481 - 1512) καὶ Σελίμ Α' (1512 - 1520) ζύγιζε 3 3/4 kırıat (καράτια). Οἱ συνεχεῖς ὑποτιμήσεις ὁδήγησαν στὴν ἐξαφάνιση καὶ στὴν ἀντικατάστασή του μὲ τὸ *kurus* (γρόσι) βλ. H. Bowen, «Akçe», *EI*², I, 317-368.

64. *has*: Μεγάλῃ ἔκτασῃ γῆς πού ἔδινε φόρο πάνω ἀπὸ 100.000 ἀκτσέδες τὸ χρόνο. Ἀνῆκαν στὸ σουλτάνο ἢ σὲ μέλη τῆς οἰκογένειάς του. Χάσια παραχωροῦνταν καὶ σὲ ἀνάτατους ἄξιωματοῦχοις τοῦ κράτους. βλ. Pakalın, I, 750-751.

65. *vakıf*: «ἀφιέρωμα». Περιουσία κινητὴ ἢ ἀκίνητη προορισμένη γιὰ τὴ συντήρηση κοινωφελῶν ἰδρυμάτων. Βακούφια γίνονταν μόνο κτήματα πλήρους κυριότητος (*mülk*). Ἀπαγορευόταν νὰ γίνεῖ διαθήκη γιὰ τὰ βακούφια, γιατί ὁ κάτοχος βακουφικοῦ κτήματος ἦταν ἀπλὸς μετακαρπώτης καὶ δὲν τοῦ ἀνῆκε. βλ. Gibb-Bowen, *Islamic Society* I², 165-178· πρβλ. Heffening, «Wakf», *EI*⁴, 1154-1162 καὶ Pakalın, III, 577-580.

66. *emlâk*: πληθ. *mülk*: κατηγορία κτημάτων πλήρους κυριότητος. Οἱ κάτοχοί τουςμποροῦσαν νὰ τὰ μεταβιβάσουν στοὺς ἀπογόνους τους ἢ νὰ τὰ πούλῃσουν πάντοτε μὲ τὴν ἐγκριση τοῦ τιμαριούχου καὶ πληρώνοντας φόρο τίτλου (*tapu resmi*). βλ. Gibb-Bowen, *Islamic Society* I/i, 236 κ.έ.

67. *mahalle*: βλ. Shaw, *History of the Ottoman Empire*, 162-163 (the Structure of the Ottoman City).

68. *mevlâna*: our lord, title of respect applied to great religious personages and judges. Βλ. Redhouse, *Dictionary*, 767.

69. Βλ. σ. 144, 155 τοῦ ἄρθρου.

70. Στὸ κείμενο ὑπάρχει ἡ λέξη *nefer* (= ἄτομα)· πρόκειται ὁμῶς γιὰ φορολογούμενα ἄτομα.

71. Βλ. σ. 141, 148, 155 τοῦ ἄρθρου.

72. Βλ. Antony Bryer, «Greeks and Türkmets: the Pontic exception», *Dumbarton Oaks Papers*, 1975, 123-124 σημ. 31.

73. Δὲν πρόκειται γιὰ ἄτομα, *nefer* ὅπως λέει τὸ κείμενο, ἀλλὰ γιὰ φορολογικὲς μονάδες (πρβλ. καὶ τὸ ἄθροισμα 1084 + 148 + 21 = 1253).

74. *ispence*: Προσωπικὸς χρηματικὸς φόρος πού πλήρωναν οἱ χριστιανοὶ χωρικοὶ στὸν τιμαριούχο. Συνδεόταν μὲ συγκεκριμένες ἀγροτικὲς παραγωγικὲς δραστηριότητες. Ἀντίστοιχο φόρο πλήρωναν οἱ μουσουλμάνοι *re'aya*, τὸ *resm-i çift*. Βλ. Pakalın, II, 88· H. İnalcık, «Osmanlılar'da raiyyet rûsumu», *Belleten* 23 (1959) 602-608. Πρβλ. Ἀσδραχᾶς, *Μηχανισμοί*, 33 καὶ Alexander, *The Ottoman Kanunnames*, 414-426.

75. *kanunname*: Συλλογὴ καὶ κωδικοποίηση κανόνων (*kanun*) πού ἦταν διατάγματα τοῦ σουλτάνου γιὰ θέματα πού δὲν προέβλεπε ὁ ἱερός νόμος (*şer'*)· βλ. C. Huart, «Kanun», *IA* 6, 167-168 καὶ Ö.L. Barkan, *IA* 6, 185-196.

76. *defier*: Φορολογικοὶ κώδικες καὶ κατάστιχα πληρωμῶν· βλ. B. Lewis, «Daftar», *EI*², 77-81.

77. *kantar*: μέτρο βάρους ἴσο μὲ 44 ὀκάδες· βλ. E. Schilbach, ὁ. π. καντάριον, κεντηνάριον *index*.

78. *kantar hakkı*: τὸ εἰσέπρατε ὁ ἀγορανόμος (*mühtesip*). Βλ. σημ. 84.

79. *emin*: Μὲ τὸν τίτλο αὐτὸ ὑπῆρχαν διάφοροι κρατικοὶ ὑπάλληλοι ἐπιφορτισμένοι μὲ οἰκονομικὰ καὶ φορολογικὰ καθήκοντα. Χωρίζονταν σὲ δύο κατηγορίες: σ' αὐτοὺς πού κατέθεταν στὸ ἀκέραιο τὶς εἰσπράξεις τους (*emanet*), καὶ σ' αὐτοὺς πού κρατοῦσαν τοὺς φόρους καὶ πλήρωναν στὸ κράτος ἓνα ποσὸ καθορισμένο ἀπὸ πρὶν (*iltizam*). Βλ. B. Lewis, «Emin», *EI*², 695-696.

80. *âmil*: Βλ. Redhouse, *Dictionary*, 57: intendant of finance, collector of revenues.

81. *fici*: <βουτ(ζ)ιον> βλ. E. Schilbach, *ö. π.*, 120-122.
82. *medre*: μέτρο βάρους ίσο με 10.256 λίτρα, πρβλ. 'Ασδραχῆς, *Μηχανισμοί*, 280 σημ. 12
83. *kile*: μέτρο βάρους τοῦ ὁποίου ἡ χωρητικότητα διέφερε κατὰ τόπους ἀλλὰ καὶ ἐποίκιλε ἀνάλογα μετὶ τοῦ εἶδος τῶν δημητριακῶν πού ζυγίζονταν. Τὸ *kile* τῆς Κωνσταντινούπολης ἰσοδυναμοῦσε μετὶ 20 ὀκάδες (25,655 γγ γιὰ τὸ σιτάρι): βλ. W. Hinz, *Islamische Masse und Gewichte*, Leyden 1955, 41-42.
84. *muhtesir*: 'Ἦταν υπεύθυνος γιὰ τὸν ἐλεγχὸ τῶν ἐμπόρων καὶ τῶν συντεχνιῶν. 'Ἦταν ὁ κύριος βοηθὸς τοῦ καδῆ. Προερχόταν ἀπὸ τοὺς *ulema* καὶ διοριζόταν με βεράτι. Εἰσέπραττε τὰ τέλη τῆς σφραγίσσεως, ζυγίσσεως, μέτρων καὶ σταθμῶν, τὸ φόρο καταστημάτων κ.ά. 'Ὅργανά του στὴν εἰσπραξὴ αὐτῶν τῶν φόρων ἦταν οἱ *Kol-oglan*: βλ. Vryonis, «The Byzantine Legacy and Ottoman Forms», *Dumbarton Oaks Papers*, 23-24 (1969 - 1970), 285.
85. *batman*: μέτρο βάρους ἴσο με 18 ὀκάδες βλ. W. Hinz, *ö. π.*, 19-22. Πρβλ. Pakalın, I, 174-175.
86. *taş hakkı*: βλ. Pakalın, I, 340 ὅπου ὀρίζεται ὡς πέτρα πού ζυγίζει 195 ὀκάδες ἢ 225 κιλά. 'Ὡς τὰς *akşesi* βρίσκεται στὸν κανουνναμέ τοῦ λιβᾶ *Kengiri* (Ö.L. Barkan, *Kanunlar*, 38).
87. *mürde*: «πτόμα».
88. *niyabet* ἢ *bâd-i hava*: μιὰ κατηγορία φόρων κυρίως πρόστιμα καὶ τέλη πού εἰσέπραττε ὁ ναϊπης (*naip*) βλ. Alexander, *The Ottoman Kanunnames*, 451 σημ. 9. Πρβλ. 'Ασδραχῆς, *Μηχανισμοί*, 39-40. Γιὰ τὸ *bâd-i hava* βλ. B. Lewis, «Bâd-i Hawâ», *EI*² 1, 873.
89. *naip*: Βοηθὸς τοῦ καδῆ. 'Ασκοῦσε καθήκοντα καδῆ στὸν ναχιγιέδες (*nahiye*): βλ. Gibb-Bowen, *Islamic Society* I/I, 284. Πρβλ. Pakalın, II, 644-645.
90. *çifti resm-i* ἢ *resm-i çifti*, *çifti hakkı*, *çifti akşesi*: ἔγγειος φόρος πού πλήρωνε κάθε μουσουλμάνος καὶ χριστιανὸς ἔναντι τοῦ δικαιώματός του νὰ καλλιεργεῖ τὸ *çift* ἢ *çiftlik* του. βλ. Alexander, *The Ottoman Kanunnames*, 394-399.
91. *öşür* ἢ *öşr*: «Δεκάτη. Φόρος σὲ εἶδος πού πλήρωνε κάθε χωρικός στὸ σπαχί του τὴν ἐποχὴ τῆς συγκομιδῆς. *Öşr-i gallât* (δεκάτη τῶν δημητριακῶν), *öşr-i bagât* (δεκάτη τῶν ἀμπελιῶν), *öşr-i kovan* (δεκάτη τῶν μελισσῶν) κ. ἄ. Τὸ ποσοστὸ διέφερε ἀπὸ τόπο σὲ τόπο βλ. J. Kabrda, «Ο Τουργκικός κώδικας τῆς Λαμίας», *Ἑλληνικά*, 17(1962), 214 § 8.
92. *arûşıye resm-i* ἢ *resm-i arus*: Στὸν κώδικα τῆς 'Αθήνας ἀναφέρεται τὸ ἀντίστοιχὸ του *gerdek resm-i*. Φόρος πού κατὰ τὸν Pakalın κυμαινόταν ἀπὸ 60 ὡς 15 ἄκτσέδες. Οἱ μουσουλμάνες γυναῖκες πού ἐπρόκειτο νὰ παντρευτοῦν πρώτη φορά πλήρωναν 60 *akşesi* καὶ 30 οἱ χῆρες. 'Αντίστοιχα οἱ μὴ μουσουλμάνες πλήρωναν 30 καὶ 15 πρβλ. καὶ J. Kabrda, *ö. π.*, 217 σημ. 2,3.
93. *bac*: Φόρος γιὰ κάθε εἶδος ἀγοραπωλησία πού τὸν εἰσέπραττε ὁ *muhtesir* καὶ οἱ ὑπάλληλοί του. Κατὰ γενικὸ κανόνα τὰ ποσὰ πού εἰσπράττονταν ὡς *bac* πῆγαιναν στὸ κρατικὸ ταμεῖο. βλ. M. F. Köprülü, «Badj», *EI*² 1, 861-862.
94. *resm-i bostan*: βλ. 'Ασδραχῆς, *Μηχανισμοί*, 36-37.
95. *serbest timar*: ἀπαλλαγμένα ἀπὸ ὀρισμένους φόρους. «Ἐλεύθερα» θεωροῦνταν τὰ χάσια, ζιαμέτια καὶ τιμάρια πού οἱ κάτοχοί τους εἶχαν τὸ δικαίωμα νὰ κρατήσουν ὀλόκληρο τὸ ποσὸ τῶν φόρων *bâd-i hava* καὶ δὲν τὸ μοιράζονταν μετὶ τοῦ σαντζάκμπεη ἢ τοῦ σούμπαση. βλ. *αὐτ.*, σ. 40.
96. *baştine* ἢ *baştina*: Σλάβικη λέξη γιὰ τὴν ὀνομασία μιᾶς ἐκτασης πού τὴν ἐκμεταλλεύονταν ἕνας χωρικός (*tasarruf*) καὶ μπορούσε νὰ μεταβιβαστεῖ κληρονομικὰ. Μετὶ τὸν ὄρο *baştine* ἐννοεῖται τὸ *çiftlik* μὴ μουσουλμάνου χωρικοῦ. βλ. Nicoară Beldiceanu, «Biens Monastiques d'après un registre ottoman de Trébizonde (1487) Monastères de la Chrysoképhalos et du Pharos», *Revue des Etudes Byzantines*, 35 (1977), 179 σημ. 25.
97. *levendlik* < *levend* ἢ *levant*. βλ. Redhouse, *Dictionary*, 709 καὶ Shaw, *History of the Ottoman Empire* 1, index ὅπου *levant* ἔχει τὴ σημασία ναύτη, ληστή, τυχοδιώκτη, ἄτακτου, ἐλεύθερου ἑργάτη. 'Ο ὄρος *levendlik* δὲν εἶναι λεξικογραφημένος σὲ ὅσα λεξικά μᾶς ἦταν προστά. 'Ο Ö.L. Barkan στὸ *XV ve XVI üncü asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda zırai Ekonominin hukukî ve malî esasları, birinci cilt, kanunlar*, Istanbul, 1945, 59-61 μόνο μιὰ φορά

θησαυρίζει τον όρο *levndlik* κι αυτή, σέ ένα τμήμα του κανουνναμέ του λιβά της Τραπεζούντας που δημοσίευσε (αυτόν που μεταφράσαμε). Τό *levndlik* στην περίπτωση αυτή είναι αντί του όρου *resm-i çift bozan(lik)* που είναι ό φόρος που πληρώνε ό καλλιεργητής στό σπαχή του για νά τού δοθεϊ άδεια νά εγκαταλείψει τις γαϊες του. Για τό *resm-i çift bozan* βλ. Alexander, *The ottoman Kanunnames*, 438-441.

98. Δέν πρόκειται για λάθεμένη άνάγνωση του *Gökbilgin*. 5 kile (kimesnelerden beşer kile *levndlik* almak....) αναφέρει και ό Ö.L. Barkan, ό. π., I, 60. Δέν είχαμε φωτογραφίες του κώδικα για νά ελέγξουμε τί γράφεται στό πρωτότυπο. Ίσως νά πρόκειται και για λάθος του γραφέα.

99. *âsîdâne-i saadet*: Περσική όνομασία της Κωνσταντινούπολης· άλλιώς *Dersaadet* ή *Dar-i sa'adat*.

100. *pençyek* ή *pençik resm-i*: Περσική λέξη σημαίνει 1/5. ' Ο φόρος αυτός άποτελούσε συνέχεια του δικαϊώματος του στρατιωτικού ήγέτη στό ένα πέμπτο των λαφύρων. Βλ. Pakalin, II, 769.

101. Τό κείμενο έχει τη λέξη *neger* = άτομα. Μάλλον όμως πρόκειται μόνο για φορολογούμενα άτομα.

102. Βλ. παραπάνω ό ύπ. άρ. 18 κατ' άποκοπήν φόρος.

103. *nahiye*: τμήμα καζά. Ήταν κάτω από τη διοικητική και έκκλησιαστική έξουσία του ναίτη. Βλ. Μ.Τ. Gökbilgin, «*nahiye*», *IA* 9, 37.

104. *Fatih*: Πορθητής. Προσωνυμία του Μεχμέτ Β' (1432 - 1481).

105. Για τις έκκλησίες και τά μοναστήρια της περιοχής Τραπεζούντας βλ. R. Janin, *Les églises et les monastères des grands centres byzantins (Bithynie, Hellespont, Latros, Galésios, Trébizonde, Athènes, Thessalonique)*, Paris, 1975 όπως επίσης G. Millet, «*Les monastères et les églises de Trébizonde*», *Bulletin de Correspondance Hellénique* 19 (1895), Baklanov N. «*Deux monuments byzantins de Trébizonde*» *Byzantion* 4 (1929), 363-391. Για τό μοναστήρι της Χρυσοκεφάλου ύπάρχει τό άρθρο του Ν. Baklanov, «*La Panagia Chrysocéphale de Trébizonde*», *Byzantion* 4 (1927 - 1928), 382 κέξ. πρβλ. Νικόλαος Α. Οικονομίδης, «Χρονολόγησις της άνοικοδομήσεως του ναού της Χρυσοκεφάλου», *Άρχεϊον Πόντου*, 18(1953), 214-217. Για την Άγία Σοφία βλ. Brounov N., «*La Sainte-Sophie de Trébizonde*», *Byzantion* 44 (1929), 393-405.

106. *hazinedar bazi*: 'Ο δεύτερος βοηθός του άρχηγού των μαύρων ευνούχων και ό 4ος άξιωματούχος κατά την ήεραρχία των λευκών ευνούχων. Ή λέξη *hazinedar bazi* προέρχεται από τη λ. *hazine* = θησαυρός βλ. Redhouse, *Dictionary* 470.

107. *kapi-ağası* ή *Bâbü's-Se'adet Ağası*: ό έπικεφαλής των λευκών ευνούχων του αυτοκρατορικού παλατιού βλ. Redhouse, *Dictionary* 597 πρβλ. Gibb-Bowen, *Islamic Society*, I, 77 κέξ. βλ. και Halil Inalcik, «*kapu/kapi Aghasi*», *EI*² 4, 593-94.

108. 'Ο άριθμός 1453 σίγουρα δέν άντιπροσωπεύει άτομα, άλλα φορολογικές μονάδες, διότι άν στον άριθμό 1263 που είναι *hane* (φορολογικές μονάδες) προστεθούν τά άτομα μέσα στην παρένθεση που άνήκουν σέ ιδιαίτερες κατηγορίες φορολογουμένων π.χ. *bive*, *mücerred* κτλ. έχουμε άμέσως σύνολο 1453. Δηλ. 1263 *hane* + (2 χατίπηδες + 10 μιμάηδες + 7 μουεζίνηδες + 2 άνανώστες Κορανίου + 21 *mücerred* + 148 *bive* = 190) = 1453.

109. 15-2-1515 ως 14-2-1516.

110. *odabaşı*: 'Ο έπικεφαλής ενός *oda* ή *orta* δηλ. ενός καταλύματος (στρατώνος) γενιτσαρών βλ. Gibb - Bowen, *Islamic Society* I, 62 και 319-320.

111. Έγ. 928 = 1-12-1521 ως 19-11-1522.

Έγ. 933 = 8-10-1526 ως 26-9-1527.

Έγ. 935 = 15-11-1528 ως 4-11-1529.

112. 'Ο άριθμός 757 πρέπει νά είναι φορολογικές μονάδες και όχι άτομα, γιατί είναι πολύ μικρός σέ σχέση με τον άριθμό 720 των οίκογενειών.

113. Πρέπει να είναι φορολογούμενα άτομα (nefer mükellef).
114. *serasker*: λέξη σύνθετη από την περσική ρίζα *ser* (= αρχηγός) και την αραβική λέξη *asker* (= στρατός). 'Ο σερασκέρης βοηθούσε τὸν σούμπαση στὴν ἀσκηση τῶν καθηκόντων του.
115. *hisse*: βλ. 'Ασδραχῆς, *Μηχανισμοί*, 23.
116. 'Εννοεῖται ὅτι πρόκειται γιὰ nefer mükellef = φορολογούμενα άτομα.
117. *zağarcı*: τίτλος τοῦ ἐκτροφέα καὶ τοῦ φύλακα τῶν κυνηγετικῶν σκύλων τοῦ σουλτάνου. Τὴν ὀνομασία αὐτὴ εἶχε καὶ τὸ 640 τάγμα τῶν γενιτσάρων βλ. Redhouse, *Dictionary* 1269.
118. *Hüdavendîgâr* = τίτλος τοῦ σουλτάνου Μουράτ Α' (1326 - 1389).
119. *dirlik* = Πόροι ζωῆς βλ. Redhouse, *Dictionary* 342· πρβλ. Gibb-Bowen, *Islamic Society* 1¹, 47 «Fiefs in the Ottoman system went by various names, in general they were known as *Dirliks*, that is to say, «livings...» Στὴ σημ. 2 τῆς ἰδίας σελίδας «Strictly speaking, *Dirlik* has a wider meaning. It was applied to any means of livelihood afforded by the Sultan to these that served him, whether in the shape of cash or lands».
120. *Umur Bey*. Βλ. Brockelmann Carl, *History of the Islamic People*, London, 1959, 272.
121. *Δαβίδ ὁ Β' Κομνηνός*: 'Ο τελευταῖος αὐτοκράτορας τῆς Τραπεζούντας βλ. V. Laurent, «Deux chrysobulles inédits des empereurs de Trébizonde Alexis IV-Jean IV et David II», *Ἀρχαίων Πόντου*, 18(1953), 241-278.
122. *ğulâm-i mîr* = 'Αραβικὴ λέξη ποὺ σημαίνει τὸν ἄρρενα νεαρὸ δοῦλο. Συνώνυμὴ τῆς εἶναι ἡ τουρκικὴ λέξη *oğlan* βλ. Gibb-Bowen, *Islamic Society* 1/1 330 σημ. 3, πρβλ. Halil Inalcik, «*ğulâm*», *ET*² 2, 1104-1117.
123. *sabur* ἢ *subur*: μέτρο κρασιοῦ. 'Η λέξη προέρχεται, ἀπὸ τὸ σερβικὸ *sabar* καὶ αὐτὸ ἀπὸ τὴν παλιὰ γερμανικὴ *zubar*. 1 *sabur* εἶχε χωρητικότητα 41,024 λίτρα· ἰσοδυναμοῦσε δηλ. μὲ τέσσερα *medre*. Βλ. N. Beldiceanu, «Un registre Ottoman de Trébizonde (1487)», *R.E.B.* 35 (1977), 190-193.
124. *Tekür* > *tekür* > *tekfur*: Χριστιανὸς πρίγκιπας τῆς Μ. 'Ασίας. Βλ. Redhouse, *Dictionary* 1128.
125. *Safra kuruten* = κιτρινάρης.
126. 25 Αὐγούστου 1524.
127. 2 'Ιουλίου 1524.
128. 3 Σεπτεμβρίου 1529.
129. 8 Φεβρουαρίου 1532.
130. 12 'Ιουλίου 1528.
131. Βλ. σ. 127 τοῦ ΑΡΘΡΟΥ «Συνοικίες τῆς Τραπεζούντας».
132. Μὲ ἀραβικοὺς χαρακτηρὲς δίπλα σημειώνεται ὡς Μάτσουκα.
133. Στὸ τούρκικο κείμενο ὑπάρχουν οἱ λέξεις *zâhin* καὶ *doğan* ποὺ σημαίνουν καὶ οἱ δύο γεράκια. Αὐτὰ ἐκτρέφονταν γιὰ τὸ κυνήγι πουλιῶν. 'Υπῆρχαν εἰδικοί ποὺ τὰ φρόντιζαν οἱ *doğançı* καὶ οἱ *zâhinci* βλ. σημ. 54.
134. *haraç*: Δῆλωνε τὸν κεφαλικὸ φόρο ποὺ λεγόταν καὶ *cizye*. Βλ. σημ. 59 καὶ Pakalın, I, 734-736.
135. Στὸ τούρκικο κείμενο ὑπάρχει ἡ λέξη *nefer* = άτομα. Πρόκειται ὁμῶς σίγουρα γιὰ φορολογικὲς μονάδες, δηλ. φορολογούμενα άτομα.
136. Βλ. σ. 140 τοῦ ἄρθρου.
137. Βλ. Nicoară Beldiceanu, «Biens Monastiques d'après un registre ottoman de Trébizonde (1487). Monastères de la Chrysoképhalos et du Pharos», *Revue des Études Byzantines*, 35 (1977), 175-213.
138. *siyâh* = μαῦρος.
139. *bennak* = ἔγγαμοι μουσουλμάνοι, κάτοχοι γῆς μικρότερης ἀπὸ μισὸ *cift* (*nîm-cift*) ἢ μὴ κάτοχοι γῆς βλ. Halil Inalcik, «*Bennak*», *ET*², I, 1204.

140. *müsellem*: κατηγορία φορολογουμένων που ήταν απαλλαγμένοι από όρισμένους έκτακτους φόρους. Στην κατηγορία αυτή ανήκαν κυρίως νομάδες διαφόρων τουρκικών φυλών που ή κυβέρνηση τους είχε εγκαταστήσει σε μικρούς γεωργικούς κλήρους. Οί *müsellem* υπηρετούσαν ως πεζοί και πλήρωναν φόρους για τα χωράφια τους όπως οί *canbaz*, *yamak*, *yağcı*, *Küreci yürük*. Βλ. Gibb-Bowen, 1/i, 53-55.

141. Βλ. Carl Brockelmann, *δ. π.*, 281-283 και 318-319.

142. *Αότ.*, σ. 319. Πρβλ. Antony Bryer, «Greeks and Türkmens: the Pontic exception», *Dumbarton Oaks Papers*, 1975, 113-148. (Βλ. σημ. 146 στο παράρτημα II).

143. *zanıvı* = άξιωματούχος του παλατιού ή κατώτερος άξιωματικός του στρατού. Έκτελούσε χρέη φύλακα, κλητήρα, φρουρού του σουλτάνου, άγγελιοφόρου και ταχυδρόμου. Βλ. R. Mantran, «Ča'ush», *IE*² 2, 16 και M. Fuad Köprülü, «Çavus», *IA* 3, 362-369.

144. *kapıcılar başı*: «a category of officers belonging to the Imperial Household...» Gibb-Bowen, *Islamic Society*, 1/i, 67 σημ. 5.

145. *Şah İsmail*: (1487 - 1524) Ό πρώτος Σαφεβί Σάχης του Ίράν. Βασίλεψε από τὸ 1502 - 1524 βλ. Shaw, *History of the Ottoman Empire*, 1, 77-83.

146. *Kızılbaş* = «ερυθροκέφαλοι». Φυλή τών Σαφεβί που είχε ως έμβλημά της ένα κόκκινο στόλισμα στο κεφάλι, που άποτελούνταν από 12 πτυχές, όσοι και οί 12 Ιμάμηδες, *αότ.* σ. 77-83.

147. Με άραβικούς χαρακτήρες σημειώνεται ως νεομουσουλμάνος.

148. *Κορκούτ*. Abu'l-Hayr Muhammed Korkud (1470 - 1513) γιός του Βαγιαζίτ Β', βλ. M. Tayyib Gökbilgin, «Korkut», *IA* 6, 855-860.

149. Αύγουστος 1518.

150. 13-9-1521, 151. 19-9-1523, 152. 24-2-1525 ως 24-3-1525, 153. 20-2-1527, 154. 30-3-1522, 155. 17-2-1527.

156. Πρόκειται για φορολογούμενα άτομα.

157. *zimmi*: Λαοί της Βίβλου. Στους *zimmi* συμπεριλαμβάνονταν οί χριστιανοί και οί Έβραίοι και όσοι πίστευαν στον ένα Θεό. Πλήρωναν κεφαλικό φόρο (*cizye*) για να μη χάσουν τη ζωή, την περιουσία και τη θρησκεία τους βλ. Shaw, *History of the Ottoman Empire*, 1, 19.

158. Πρόκειται για τυπογραφικό λάθος: 5.600 αντί 600. (Γιατί, όπως σημειώνεται παρακάτω 1 σολμά *karlıca* άξιζε 8 άκτσέδες: $75 \times 12 = 600$ άκτσέδες).

159. *somar* = μέτρο βάρους για σιτηρά και λαχανικά. Τό συναντούμε και σε άλλες άνατολικές περιοχές. Ίσοδυναμεί με 17, 074 lt. Βλ. E. Schilbach. *δ. π.*, 91, 124.

160. Πρόκειται για άριθμό φορολογικών μονάδων κι όχι για άριθμό κατοίκων.

161. *zevaid*: «net accrual of a pious foundation». Βλ. Redhouse, *Dictionary*, 1281.

162. Λιγνός.

163. *martolos* (άρματολοι): Χριστιανοί στρατιώτες που υπηρετούσαν στον Όθωμανικό στρατό για να διατηρήσουν τις ιδιοκτησίες τους μέσα στα πλαίσια του τιμαριωτικού συστήματος. Στα τέλη του 15ου αι. χρησιμοποιήθηκαν ως βοηθητικά στρατιωτικά τμήματα για τη φύλαξη κάστρων στο Δούναβη και την Ούγγαρία. Την εποχή του Σουλεϊμάν χρησιμοποιήθηκαν ως φρουροί στενών και οί λέξεις *derbentçi* και *martolos* έγιναν συνώνυμες. Οί *martolos* εξαιρούνταν από όρισμένους φόρους. Βλ. Robert Anhegger, «Martolos», *IA*¹ 7, 341-344.

164. *Abaza* (Abhazia, Abhazian): μικρός λαός της Δ. Καυκασίας στη Μαύρη Θάλασσα. Βλ. W. Barthold - V. Minorsky, *IE*² 1, 100-102.

165. *cebe resm-i* ή *caba resm-i*: ό έγγειος φόρος τόν όποιο πλήρωναν οί άκτήμονες άγαμοί βλ. Redhouse, *Dictionary* 211.

ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ ΜΠΑΛΤΑ